

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Din, Müceddid-i Kebir,
Âlm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kâhınarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han.
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstanbul

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l-İbâdât

İKİNCİ KİTÂB

KİTÂBU KAVÂİDİ'L-AKAİD

(DÖRT BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : İMÂN ESÂSLARININ BİRİNCİSİ OLAN ŞEHÂDET KELİMESİ HUSÛSUNDA EHL-İ SÛNNETİN GÖRÜŞÜ BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : İ'TİKAD DERECELERİNİN SIRALANMASI VE İRŞÂD'IN TEDRİCEN YÜKSELMESİ.

3 üncü BÂB : KUDÛS'DE İ'TİKADA DÂİR YAZDIĞIMIZ KAVÂİDİ'L-AKAİD KİTÂBININ AÇIK DELİLLERİ BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB : AKAİD KAİDELERİ, İMÂN, İSLÂM VE BUNLARIN ARASINDAKİ BERÂBERLİK VE AYRILIK İLE İMÂNIN ZİYÂDE VE NOKSÂNI KABÛL EDİP ETMEYECEĞİ, SELEFİN «İNŞÂALLAH MÛMİNİM» DEMEK SÛRETİYLE İMÂNDAKİ İSTİSNÂLARI BEYÂNINDADIR.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

BİRİNCİ BÂB

İMÂN ESÂSLARININ BİRİNCİSİ OLAN ŞEHÂDET KELİMESİ HUSÛSUNDA EHL-İ SÛNNETİN GÖRÜŞÜ BEYÂNINDADIR.

Allah'ın yardımıyla deriz ki:

Hamd, Allah'a mahsûsdur. O'nu över ve O'na hamd ederim. O Allah ki, Mübdî'dir, her şey'i yoktan var etmiştir. Mu'îd'dir, yok ettiğini yeniden var eder. Fa'alün limâ yürîd'dir, dilediğini istediği gibi yapar. Arş-i A'zam'ın Hâliki ve Mâliki de O'dur. Azâbı şiddetli, intikâmı sür'atli olan da O'dur. İyi kullarını açık ve doğru yola hidâyet eder; birliğine şehâdet edenlerin akîdelerini tereddüt ve şüphelerden korumakla onlara in'âmda bulunur ve Resûlüne uymağa, huzûr-i kalb ile dinleyenlerden başkasının idrâk edemeyeceği, zât ve sıfatındaki evsâf-ı hamîdesiyle tecelli edip mükerrem kıldığı ashâbının izinden gitmeğe sevk eder.

O Allah ki, onlara bildirdi, birdir. Ortağı yok, tek'dir. Benzeri yok, Samed'dir - O kimseye muhtâç değil - herkes O'na muhtâctır. Zıddı yoktur. Her cihetten tek'dir. Hiç bir sûretle benzeri olmayan, tek bir kadîmdir. Evveli olmıyan bir Ezeli'dir, varlığının başlangıcı yoktur. Varlığı, dâimîdir, nihâyete ermez, son yoktur. Dâimî olarak her şey'i korur, yaratıkları idâre eder. Bâkidir, aslâ yok olmaz. Evvel, âhır kibriyâlık vasıflarıyla mevsûfdur. Zamânların sona ermesi, ve müddetlerin münkariz olmasıyla, hakkında ayrılık ve tükenmekte hüküm olunamaz. «O, (başlangıcı olmıyan, bütün varlıklardan evvel mevcûd olagelen) evveldir ve (sonu olmıyan, her şey helâk olduktan sonra devâm edecek) âhirdir; zâhir de O'dur, bâtın da O'dur. O, her şeyi bilicidir.» (57 - Hadîd: 3)

ALLAHU TEÂLÂ'YI NOKSÂN VASIFLARDAN TENZİH

Cisim değil, sûret değil, cevher değil, sınır ve miktârı yoktur. Miktârda da, bölümde de cisimlere benzemez. Cevher olmadığı gibi cevher de kendisine giremez. Arez olmadığı gibi arez de kendisine hulûl ede-

mez. Hiç bir varlığa benzemez ve hiç bir varlık da kendisine benzemez. O'nun misli gibi yoktur, O da hiç bir şey'in misli, benzeri değildir. O'nu miktârlar tâyin edemediği gibi hiç bir şey de içine alamaz; cihetler de O'nu kaplayamaz. Yer ve gökler de O'nu içine alamaz. Kur'ân-ı Kerim'de anlattığı ve murâd buyurduğu gibi, temâs, yerleşme, hulûl ve intikalden münezzehtir bir şekilde Arş'ı istiva etmiştir. Arş, O'nu taşıyamaz, belki Arş ve Arş'ı hâmil melekler, O'nun kudretinin lûtfiyle tutunur ve O'nun yed-i kudretinde makhûrdurlar. O, Yer'in dibinden Arş'in üstüne kadar her şey'in fevkindedir. Fakat bu üstünlük O'nu enginlerden uzaklaştırmadığı gibi yükseklerde olan Gök ve Arş'a da yaklaştıramaz. Yerlerden yüksek olduğu gibi, gökler ve Arş'dan da aynı şekilde yüksektir. Bununla berâber O, her varlığa yakın, insâna ise şah damarından daha yakındır. O, her şey'i bilir ve korur. O'nun zâtı cisimlere benzemediği gibi, yakınlığı da cisimlerin yakınlığına benzemez. Hiç bir şey'e hulûl etmez, hiç bir şey de O'na hulûl edemez. Zamân, kendisini hudûdlamadığı gibi, mekân da kendisini içine alamaz. Zamân ve mekânı yaratmadan, O var idi. Bunları yaratmadan nasıl idiye yarattıktan sonra da aynıdır. O, yaratıklara sıfatlarıyla tecelli ediyor. Zâtında başkası yok, başkasının zâtında da değildir. Değişiklik ve intikalden münezzehtir. Havâdis [sonradan var olan şeyler] O'na hulûl etmez, ârizalar O'na yaklaşmaz. Celâl ve kemâl sıfatlarında dâim, noksân ve zevâl vasıflardan münezzehtir.

Her kemâl kendisinden geldiği için, kemâlini arttırmağa ihtiyâcı yoktur. Akıl yolu ile Zâtında varlığı bilinmiştir. (Mü'minlere) Cennette (oldukları ve Zât-ı kibriyâsı, mekân, mesâfe, şekil ve cihetten münezzehtir olduğu hâlde) cemâl-i bâ-kemâlini göstermekle nimetini tamâmlamak için iyilere lûtf ve nimet olarak, gözlere görülecektir.

HAYÂT VE KUDRET :

Allahu Teâlâ: Hayy [diri]'dir. Kaadir [her şey'e gücü yeter]'dir. Cebbar'dır. Her emrini yürütür, her kırığı bağlar, hükmünde gâlib olup ululuk sâhibidir. Kaahir'dir. Emrinde gâlibdir, mülkünde dile-diği gibi tasarruf eder. Noksânlık ve acziyyet O'na yaklaşmaz. Gaflet, uyku, yokluk ve ölüm kendisine gelmez. Mülk-i melekût'un [görülen, görülmeyen] bütün varlıkların sâhibidir. Kuvvet, gâlebe, ululuk ve azamet O'nundur. Sultânlık, kuvvet, kahr u galebe O'nundur. Yaratmak, emretmek O'na mahsûstur. Yer, gök ve bütün yaratıklar yed-i kudretinde dürülmüştür; emrindedirler. Yaratmak ve icâd etmek ile teklesen, yaratmak ve icâd etmek, yalnız kendisine mahsûs olan O'dur. Bütün yaratıkları ve kendi kisbleri olan işlerini yaratan O'dur. Rızık ve ecellerini O takdir etti. Hiç bir varlık O'nun kudreti dışında değil-

dır; hiç bir tedbir O'nun tasarrufundan kaybolmamıştır. Takdir ettiği şeyler sonsuzdur; ilmine ise nihâyet yoktur.

İ L İ M [Bilmek] :

Olmuş ve olacak, mümkün ve mümteni her şey'i bilir. İlmî, yerin altından göklerin üstüne kadar her şeyi kaplar, yer ve göklerde zerre kadar bir şey ilminin hâricinde kalmaz. Karanlık gecede, siyah taş üzerinde kara karıncanın hareketini bilir. Hava boşluğunda dolaşan zerrelere hareketini bilir, gizli ve âşikâre her şey'i bilir. Gönülden geçen hâtıraları, içteki gizlilikleri, sonradan gelen ve değişen bir ilim ile değil, hiç değişmeyen ilm-i ezeli ile bilir.

İ R A D E :

Allahu Teâlâ: Kâinatın varlığını irâde, hâdiseleri idâre eder. İsyândan, tâattan, azlık veya çokluktan, zarar veyâ kârdan, cehâlet veyâ bilgiden, küfür ve imândan, iyilik veyâ kötülükten, küçük ve büyüktan, az ve çoktan, görünür ve görünmezden âlemde ne varsa ve ne olursa hep O'nun ilmi, dilemesi ve irâdesiyedir. (Ancak, hayra rızâsı vardır; şerre rızâsı yoktur). Allahu Teâlâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz. Gözlerin bakması, bir şey'in hâtıra gelmesi dahî O'nun irâdesi dışında kalmaz. Yoktan var ettikten sonra yine var eden O'dur. Dilediğini yapar, emrine kimse mâni olamaz, hükmünü kimse bozamaz. Kulun günâhtan korunması O'nun hidâyet ve rahmetiyledir. Kulunun itâat'e güc yetirmesi, O'nun dileme ve irâdesiyedir. Eğer ins, cin, melek ve bütün canlı varlıklar bir araya toplanıp da Allahu Teâlâ'nın dilek ve irâdesi aksine bir zerreyi durdurmak veyâ hareket ettirmek isteseler, buna güc yetiremezler. İrâde sıfatı da diğer sıfatlar gibi zâtıyla kâim ezeli sıfatıdır. Eşyâların muâyyen zamânlardaki vücûdunu ezelde irâde etmiştir. Onlar da hiç bir değişikliksiz ve ileri geri varmadan ezelde dilediği gibi ve kaderine muvâfık bir şekilde muâyyen zamânlarda vücûd bulurlar. Bunlar için düşünce ve zamâna ihtiyâcı yoktur. Hiç bir şey kendini meşgûl etmez.

S E M İ ' [İşitme], B A S A R [Görme] :

Allahu Teâlâ, hakkıyla gören ve işiten bir görücü ve işiticidir. Ne kadar gizli olursa olsun, her şey'i duyar, ne kadar ince olursa olsun, her şey'i görür, görüp işitmesinden hiç bir şey kaçmaz. Uzaklık duymasına, karanlık görmesine engel olamaz. Görmesi göz, işitmesi kulak ile değildir. Her şey'i bilir fakat bilgisi kalb ve dimağ ile değildir. Âletsiz tutar, âletsiz yaratır. İşlerinde vâsitaya ihtiyâcı yoktur. O'nun

zâtı, yaratıkların zâtına benzemediği gibi, sıfatları da yaratıkların vasıflarına benzemez.

KELÂM [Söylemek ve konuşmak] :

Allahu Teâlâ'nın konuşma demek olan kelâm sıfatı vardır. Çünkü emir verir, nehiy eder, müjde verir, korkutur. Bütün bunlar kelâm ile mümkündür. Fakat O'nun kelâmı insanların sözüne benzemez, kendi zâtıyla kâim, ezeli bir sıfatıdır. Cisimlerin titreşmesi ve havanın dalgalanmasından meydana gelen bir ses, dilini oynatmak veyâ dudaklarını kapamakla sonu gelen harfler cinsinden değildir. Tevrat, İncil, Zebûr (bugünkü muharref şekilleri değil, asılları) ve Kur'ân-ı Kerim O'nun kelâm'ı ve Peygamberlere gönderdiği kitâblarıdır. Kur'ân, dillerde okunup, mushaflarda yazıldığı ve hâfızlar tarafından ezberlendiği hâlde yine zâtıyla kâim ezeli bir sıfatıdır. Hâfızalara nakşı, sahi-felere yazılması Allahu Teâlâ'dan ayrılmasını gerektirmez (Esâsen kadim olan yazılar değil, zâtıyla kâim olan kelâm-ı nefsidir).

Musâ aleyhi's-selâm ses ve harfsiz olarak Allah kelâmını duy-muştur. Nitekim ebrâr [iyiler]'in âhirette, cevher ve arez olmadığı hâl-de Allahu Teâlâ'yı müşâhede edecekleri gibi.

Allahu Teâlâ'nın bu sıfatları sâbit olunca, Allahu Teâlâ yalnız zâ-tıyla değil, belki hayât sıfatıyla hayy [diri], ilim sıfatıyla âlim, kud-ret sıfatıyla kaadir, irâde ile mürîd [dileyici], sem' ile semî' [işidici], basar ile basîr [görücü], kelâm sıfatıyla mütekellim [konuşucu] olmuş olur (Yâni Allahu Teâlâ'nın görmesi, işitmesi ve benzeri diğer vasıf-ları zâtına has bir husûsiyet değil, zâtıyla kâim olan sıfatlarındandır)

EF'ÂL [İşleri] :

Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatından başka her ne varsa, en âdil, en tam, en olgun ve en güzel şekilde adâletinin tecellisidir ve O'nun ya-ratmasıyla sonradan olmuştur. İşlerinde hikmet, hükümlerinde adâ-let sâhibidir. O'nun adâleti kulların adâletiyle ölçülemez. Çünkü ku-lun, başkasının malını kullanmakla zulmetmesi mümkündür. Fa-kat Allahu Teâlâ hakkında böyle bir şey düşünülemez. Çünkü ondan başkası mülk sâhibi değildir ki, başkasının mülkünde tasarrufu dü-şünülebilsin. O'nun zât ve sıfatından başka, insân, cin, melek, şeytân, yer, gök, hayvan, bitki, cansız varlıklar, cevher, arez, akıl ile anlaşılıp hâsseler ile [beş duyu organı] bilinen her ne varsa hepsini sonradan ve yoktan var etmiştir. Çünkü ezelde yalnız kendi var idi ve O'ndan başka bir şey yoktu (Her şey Hudûs-i zâtı ve Hudûs-i zamânı ile hâ-dis'dir). İhtiyacı için değil, ezeli irâdesini yerleştirmek ve kudretini göstermek için her şeyi sonradan yarattı. Borcu olmaksızın, yalnız bir fazl eseri olarak yoktu var etti, her şeyi yarattı ve insânlara (sonun-

da mükâfatlandıracağı) tekliflerde bulundu. Yine borcu olmaksızın kendi fazlından insânları ıslah ve onlara nimetler verdi. Fazl, ihsân, nimet ve minnet O'nundur. Çünkü O'nun insânlara çeşitli ezâ ve işken-celer yapmağa, onlara elem ve kederleri yağdırmağa gücü yeterdi. Eğer böyle yapsa çirkin bir iş işlemiş veyâ zulm etmiş sayılmaz; belki adâletini icrâ etmiş olurdu. O, ancak lûtf u keremi ve va'dinin muk-tezâsı olarak mü'minleri tâat ve ibâdetleri ile mükâfatlandıracaktır. Bu O'nun borcu değil, çünkü O'ndan zulüm sâdır olması düşünüle-medığı gibi kimseye bir borcu yok, kimsenin de O'nda bir hakkı yok-tur. Tâat ve ibâdet bakımından kullardaki hakkı, akıl yolu ile değil, Peygamberleri vâsıtasıyla bildirmiştir. O, Peygamberler gönderdi. Nü-büvvetlerini isbât edecek açık mü'cizeler ve metâfizik kuvvetlerle on-ları techîz etti. Emrini, nehyini, va'dini, insânlara bildirdiler. Onların getirdiklerine inanmak insânlar üzerine borç oldu.

İMÂNDA İKİNCİ KELİME OLAN PEYGAMBERLERİN NÜBÜVVETİNE ŞEHÂDETİN MÂNASI

Allahu Teâlâ Kureyş kabilesine mensûb ümmî [mekteb medrese görmeyen, okur-yazar olmayan, anadan doğduğu gibi kalan] Muham-med Mustafa'yı (S.A.V.) insânlara ve cinlere Peygamber olarak gön-derdi. O'nun şer'i'atiyle yerleştirdikleri müstesnâ hükümler, diğer bü-tün şer'i hükümleri neshetti, kaldırdı. O'nu bütün Peygamberlerden üstün yarattı ve insânların efendisi yaptı ve "MUHAMMEDÜ'R - RE-SULULLAH" demedikçe yalnız "LÂ İLÂHE İLLALLAH" demenin kâ-mil imâna delâletini men'etti (a). Dünyâ ve âhîret işlerinde haber ver-diği her şeyde, ona inanmayı insânlara borç kıldı. Ve ölüm sonrası hakkındaki haberlerine inanmayanların imânını kabûl etmedi. Bu husûsda Peygamberimizin buyurdıkları şöyle sıralanır:

1 — Nekir ve Münkerin suâli: Bunlar heybetli iki melektir. Canlı bir cisim hâlinde (b) insânı kabirde dümdüz oturtur ve ona,

(a) Gazâlî'nin buradaki ibâresinin görünüşünden Hazret-i Muhammed'i Peygamber tanımamanın imânının kâmil olamayacağı anlaşılıyorsa da gerçekte «MUHAMMED'UR-RESÛLULLAH» demedikçe yalnız «LÂ İLÂHE İLLALLAH» demekle, değil kâmil imân, asıl imân da olmaz. Peygamberi tanımayanlar mü'min değildir. Ancak kitâb, Peygam-ber ve dîn mefhûmuna rastlamayan çödekilere yalnız Allah'ı bulmak kifâyet eder. Akvam-ı sâlifenin, zamânlarındaki Peygamberi tasdik etmeleri şart ve Peygamberimiz bütün beşeriyete gönderilmiş son ve tek peygamber olduğu için şimdiki bütün insânla-rın onu tanıması zarûridir. Aksi hâlde mü'min olunamaz.

(b) Bedenden ayrılan rûh, bugünkü şekliyle bir daha Kıyâmet günü bedene girer. Kabir suâlinde ise meleğin suâlini cevâplandıracak şekilde bedene temâs eder. Kaldırıp oturtmak tâbirleri temsilidir.

Allah'ın birliğinden, Peygamberin risâletinden sorarlar ve "Rabbim kim, Peygamberin kim, hangi dine mensûbsun?" derler. Kendileri ve suâlleri kabrin ilk ibtilâ ve imtihânıdır.

2 — Kabir azâbı: Kabir azâbı hak olup, hikmet ve adâlete uygundur. Kabir azâbı, Allahu Teâlâ'nın dilediği şekilde rûh ve cesedin ikisine birdendir (c).

3 — Mîzan : İki kefesi bir dili olup yer ve gökler kadar büyük olan terâziye inanmak. Burada Allahu Teâlâ'nın kudretiyle ameller tartılır (d). O gün ağırılık bir hardal tânesi ve hattâ bir zerreden hesâb edilir. İyilik defteri güzel bir sûrette terâzinin parlak gözüne konur ve fazl-i ilâhî ile Allah yanındaki derecelerine göre ağır gelir. Günâh defteri de çirkin bir şekilde terâzinin karanlık gözüne konur ve o da o tarafı bastırır.

4 — Sırat : Cehennemın üzerinde uzanmış kıldan ince, kılıçtan keskin, bir cisim olan "SIRAT" köprüsüne inanmak: Noksân sıfatlardan münezzehtir olan Allahu Teâlâ'nın hükmüyle kâfirlerin ayağı buradan kayar ve Cehenneme düşerler. Allahu Teâlâ'nın fazl u keremiyle de mü'minlerin ayağı kaymadan karşıya geçer ve ebedî karar-gâh olan Cennete ulaşırlar (e).

5 — Havz : İnsânların, âhîret âleminde uğrayacakları, Peygamberin havzına [Havuz] inanmak: Sıratı geçtikten sonra Cennete girmeden önce mü'minler bundan içer. Bundan bir yudum içen bir daha susamaz (Bundan sonra su içmek zevk içindir). Havzın eni bir aylık mesâfedir. Suyu, süttten beyaz, baldan tatlıdır. Etrâfında yıldızlar kadar bardaklar vardır. Havza akan iki kanal vardır. Bunlar cennetteki Kevser nehrinden gelir.

6 — Hesâb : Hesâba ve hesâbda insânların bir olmayıp, kiminin hesâbı münâkaşalı, kiminin müsâmahalı geçeceğine ve Allahu Teâlâ'ya çok yakın olan bir kısmının da hiç hesâb edilmeden cennete gireceğine inanmaktır. Allahu Teâlâ Peygamberlerden dilediklerine, risâlet vazîfesini edâ edip etmediklerini, kâfirlerden de dilediklerine

(c) Kabir âlemi, âlem-i letâfettir. Bu dünya, âlem-i kesâfettir. Kesâfet letâfeti görmez. Bir ölü yanımızda olduğu hâlde bile biz farkında olmadan azâb çekebilir. Bu misâl, rüyâ ile temsil edilebilir : Bir yatakta yatan iki kimseden biri tatlı, diğeri korkunç rüyâlarla uğraşırken, bunlara bakan uyanıkların, bu hâllerden hiç haberleri olmaz. Kabir azâbı da böyledir. Rûh'un şû'lesi güneş'in ziyâsı gibi cismin madde-i asliyyesine vurur ve her iki azâbı tadar.

Biz kabirde suâl cevâba, ten'im ve ta'zibe inanırız. Keyfiyetini Allah bilir.

(d) Tartılan, ya sahîfelerdir veyâ ameller. Yâni sevâp ve günâhlar cisimlendirilerek tartılır. Amellerimizin tartılacağına inanır, keyfiyetine karışmayız. Tartıdaki hikmet bizi bize tanıtmaktır.

(e) Bu köprü, hadd-i zâtında böyle olmakla berâber herkesin ameli nisbetinde genişler.

inkârlarının sebebini soracaktır. Bid'at sâhiplerine sünnetten niçin ayrıldıklarını soracak, mü'minleri de amellerinden sorguya çekecektir.

7 — Cehennemde, ebedi hiç bir mü'min kalmayacaktır, şartıyla nihâyet cezâları bittikten sonra, Allahu Teâlâ'nın fazliyle, mü'minlerin cehennemden çıkacağına inanmaktır.

8 — Şefâat : Peygamberlerin, âlimlerin, şehidlerin, daha sonra da Allah katındaki derecelerine göre diğer mü'minlerin şefâatlerine inanmak. Hiç şefâatçisi olmayan mü'min de sonunda Allahu Teâlâ'nın fazliyle cehennemden çıkarılacaktır ve zerre kadar îmânı olan bir mü'min cehennemde kalmıyacaktır.

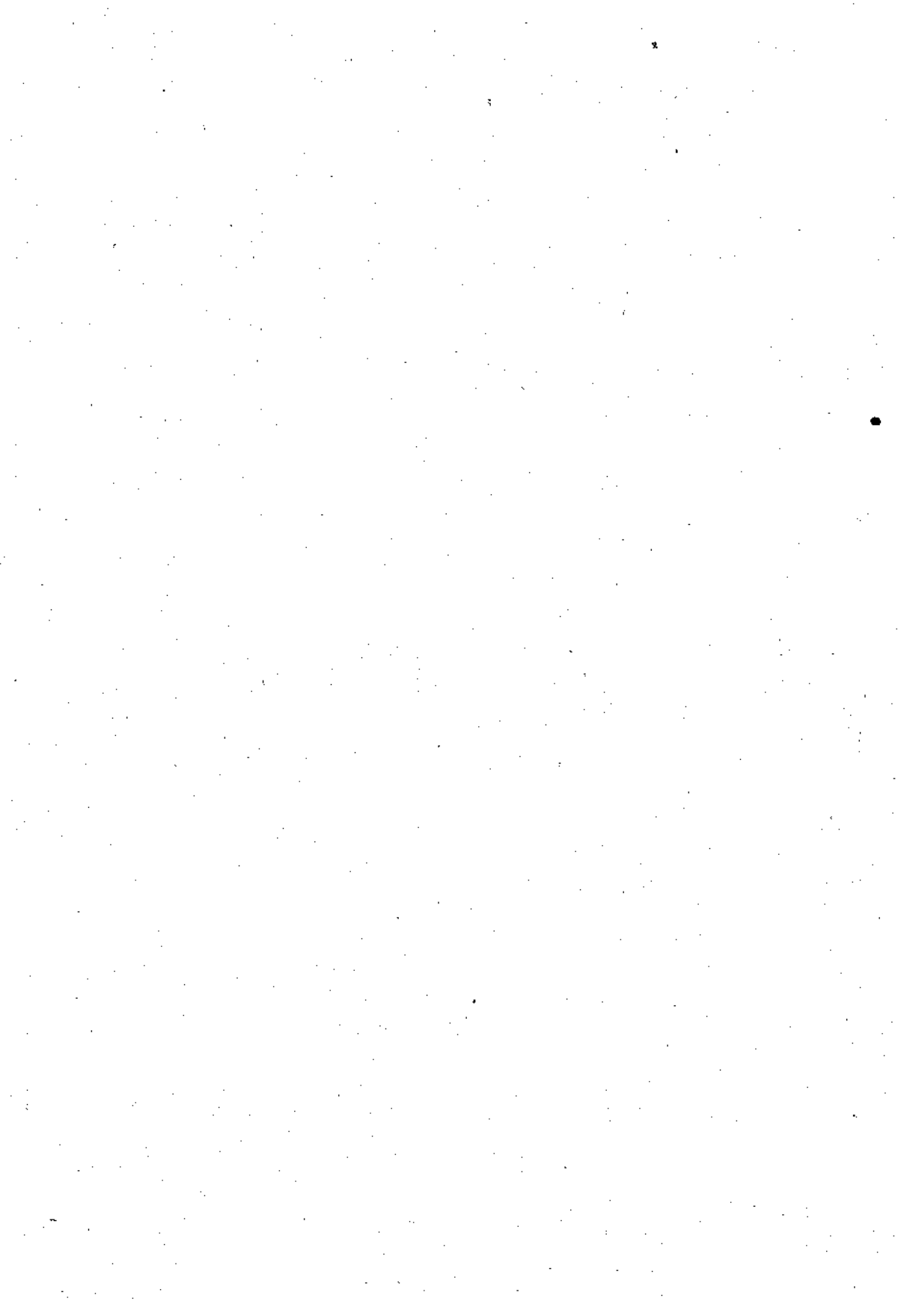
9 — Sahâbe'nin derece ve faziletlerine inanmak: Peygamberden sonra en efdâl: Ebû Bekir, sonra Ömer, sonra Osmân ve sonra da Ali (Allah hepsinden râzı olsun) olduğuna inanmak.

Bütün Sahâbeye hüsn-ü zan etmek ve Allah ve Peygamberi medh ü senâ ettiği gibi, Sahâbe-i kirâmı da övmek.

Bütün bu saydıklarımız hakkında rivâyetler vardır ve bunların doğruluğunu bildiren hadisler mevcuttur. Kim bunlara kat'i olarak inanırsa, hak ve sünnet ehlinde olup bid'at gürûhu ve sapıklık kaaflesinden ayrılmış olur.

Allahu Teâlâ'nın fazl u rahmetinden, bize ve bütün mü'minlere kemal-i yakîn ve dinde hüsn-i sebatlar dileriz. O, rahmet edicilerin en merhametlisidir.

(Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Âli-i Muhammed.)

İKİNCİ BÂB

İTİKAD DERECELERİNİN SIRALANMASI VE İRŞÂD'IN TEDRİCEN YÜKSELMESİ

Bilmiş ol ki, muhtasar akâid risâlesinde İslâm inancına dâir açıkladığımız esâslar, daha yeni neşv ü nemâ çağında olan çocuğa öğretilmelidir. Böyle sathî olarak bunları öğrendikten sonra zamânla teker teker her birinin ne demek olduğunu anlar. Yâni önce ezberlemek, sonra anlamak, sonra kat'î kanâate varıp tasdik etmek gerekir. İmânın bu kadarı, çocuklarda delil aramadan bulunabilir. Fazlî u kereminin eseri olarak Allahu Teâlâ, daha ilk devresinde mü'min'in kalbini açar, mü'min delil ve hüccet aramadan hemen gerçeği kabul eder ki, inkârına imkân olmayacak şekilde ekserî'sinin imânı böyle kuru telkin ve sırf taklidden ibârettir. Gerçi böyle yalnız taklidde kalmak, zıddının telkiniyle kaybolma tehlikesiyle başlangıçta pek kuvvetli görülemez. Şüpheli ve sallantıdan kurtulması için bu itikadları kuvvetleştirmek ve bu gibilere isbât etmek lâzımdır. Fakat bunları kuvvetlendirmek için mücâdele ve kelâm san'atını öğrenmek lâzım değil, belki Kur'ân, Hadis okumak ve bunların mânâsını anlamak, ibâdetlere devâm etmek kâfidir. Böylece kulağı ile duyduğu Kur'ân ve Hadis delilleri ve faydaları ile, gönlüne doğan ibâdet nûru ile, iyilerle düşüp kalkmaktan, onların nûrlu sîmaları ile güzel sözlerinden, hâllerinde görülen huzûr, Allah korkusu ve mütevazî' sîmalarından faydalanmak sûretiyle inancı kuvvetlenir. İlk imânı telkin etmek kalbe bir tohum ekmek gibidir. Bu sebebler de o tohumu sulamak ve terbiye etmek demektir. Bu sûretle tohum kuvvetleşir, kök salar; kökü kalbde, dalları göklere yükselerek şecere-i mübâreke [İyi bir ağaç] olur.

Kendisine dinî esâslar, yeni telkin edilen kimseyi, kelâm ve mücâdele meclislerinden uzak tutmak lâzımdır. Çünkü mücâdelenin ifsâd ettiği, islah ettiğinden çok fazladır. Bu itikadı, cedel ile kuvvetlendirmeğe çalışmak, ağacı kuvvetlendirmek için demir tokmakla döğmeğe benzer. Demir tokmak ile ağacı sıkıştırmağa çalışan kırmak teh-

likesiyle karşı karşıyadır. Bu husûsdaki tecrübe ve müşâhedeler yeter, başka delil aramağa lüzûm yoktur.

Avâm tabakasından olan sâlih ve mütteki kimselerin i'tikadiyle kelâm ve mücâdelecilerin itikadını karşılaştırdığın vakit, görürsün ki, avâmın i'tikadı, kendisini hiç bir kuvvet sallayamıyan yüksek dağ gibi, kelâmcıların i'tikadı ise rüzgârın istediği tarafa salladığı ve sağa sola yalpa vuran havada asılmış bir ip gibidir. Ancak imâni sağlam olanlar, aslında taklid yolu ile imân etiği gibi bunların delillerini de taklid ederek kabûl eden avâm takımındır. Çünkü delilli öğrenmekteki taklid ile, mediûl olan imâni öğrenmekteki taklid arasında fark yoktur.

Delilli öğretmek başka, delilden bahsetmek ve delil bulmak da başka ve ayrı bir şeydir.

Sonra çocuk, bu i'tikad üzerine büyür ve dünyâ işi ile uğraşırsa tabii başka bir şey bilemez. Fakat bu kadarla âhirette, ehl-i hak i'tikadiyle selâmete ulaşır. Çünkü dinimiz, Arabın câhil bedevilerinden bile bu akidenin zâhirine kat'î bir şekilde inanmaktan fazla bir şey istememiştir. Delil aramak, mukaddimeler kurmak gibi şeylerle aslâ borçlandırılmadılar. Eğer âhret yolcusu olmak ister ve Allahu Teâlâ'nın yardımı müsâade ederse iyi amellerle meşgûl olur, takva'ya devâm eder, nefsin arzularından çeker, riyâzet ve mücâhede yoluyla gayret ederse, Allahu Teâlâ, vâ'dini yerine getirmek için, bu mücâhede sebebiyle, kalbine akıttığı nûr vâsıtasıyla hidâyet kapıları kendine açılır. ve bu inancın hakikatlerine ulaşmış olur. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

« وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ . »

«Bizim rızamız uğrunda mücâhede edenleri bize giden yol'a ulaştırırız. Muhakkak ki Allah, iyilik edenlerle berâberdir.» (29 - Ankebut: 69)

İşte siddik ve mukarreb'lerin özledikleri kıymetli cevher de bu imândır. Ebû Bekr'in (R.A.) imâni, diğerlerine üstün denmekle, kalbine akıtılan bu sırr'a işâret edilmiştir.

Bu sırrın inkişâfı insânın mücâdelesi, mânevî derecesi ve Allah'dan başka her şeyi gönlünden atıp yakın nûru ile aydınlanmasındaki kuvveti nisbetinde derecelere ayrılır. Bu ayrılık, insânların tıp, fıkıh ve diğer ilimlerin inceliklerini anlamalarındaki ayrılığa benzer. Zira

bu bilgiler, cehd ü gayret, fitri zekâ ve idrâk kaabiliyetlerine göre de-
ğişir. Bunun gibi esrâr-ı ilâhînin inkişâfı da derecelere ayrılır.

MES'ELE :

Eğer: "Nücûm ilmi [Astroloji] gibi, kelâm ve cedel ilimlerinin öğ-
renilmesi de yerilir mi? Mübâh veyâ mendûb mudur?" diye sorarsan:

Bilmiş ol ki: İnsânlar, bu mevzûda ifrâta varan uzun boylu dedi-
kodular yapmışlardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1 — Kelâm ilmi, bid'at ve harâmıdır. Şirkden başka her çeşit gü-
nâh ile Allah huzûruna çıkmak, kelâmcı olarak çıkmaktan daha eh-
vendir.

2 — Kelâm ilmi, vâcib, farz-ı kifâye ve hattâ farz-ı ayndır. Zira
amellerin en makbûlü, yakınlığın en üstün derecesidir. Çünkü kelâm,
tevhid ilmini gerçekleştirir ve dîn'e karşı yapılan hüçûmu önler.

Eski Hadîs âlimleri, Süfyân-ı Sevrî, Ahmed b. Han-
bel, Mâlik ve Şâfi'i de bu ilmin harâm olduğuna kaıldirler.
İbn Abdül-Alâ (f) der ki:

«İmâm Şâfi'i (R.A.), Mû'tezile'nin kelâmılarından olan
Hafs el-Ferd (g) ile münâzarası sırasında, insânın şirkden başka
her günâh ile Allah huzûruna çıkması kelâmcı olarak çıkmasından
daha iyi olduğunu söylemiştir. Zira ben Hafs'den bir söz duydum ki
bunu dilime bile alamam (Bu da Hafs'ın "Kur'ân-ı Kerim mahlûk-
tur." sözüdür)». Yine İmâm Şâfi'i şöyle buyuruyor: "Müslümân-
ların söylemesine ihtimâl vermediğim sözleri, kelâmcılardan duydum.
İnsânın şirk'den başka Allahu Teâlâ'nın yasak ettiği her fenâliğe
düşmesi, kelâm'a bakmasından daha iyidir." Kirabisi (ğ) hikâye edi-
yor ki: İmâm Şâfi'i'ye kelâm'dan bir mes'ele sordular, İmâm Şâ-
fi'i kızdı ve 'Bu gibi şeyleri Hafs el-Ferd ve arkadaşlarından so-
run, Allah onları perişan etsin.' dedi.

İmâm Şâfi'i'nin hastalığı esnâsında Hafs el-Ferd ziyâretine ge-
lererek: "Beni tanıdın mı?" dedi. İmâm Şâfi'i: "Sen Hafs el-Ferd'sin,
bu hâlimden tevbe etmedikçe Allah seni korumasın." buyurmuştur.
Yine İmâm Şâfi'i:

«İnsânlar, kelâmdaki fenâlığı bilseydi arslandan kaçır gibi kelâm-
dan da kaçarlardı.» demiştir. Yine buyuruyorlar ki:

(f) Adı Yûnus'dur. Mısırlı olup 170 yılında doğmuş bir fakihdir. Müslim, Nesef,
İbn Mâce ve bir çokları kendisinden Hadîs rivâyet etmiştir.

(g) Ferd lâkabıdır. İmâm Ebû Yûsuf'dan okuduktan sonra Mû'tezile'ye meyl etti
ve onların kelâmcılarından oldu. İmâm Şâfi'i buna «MÜNFERİD» derdi.

(ğ) Hadîs'de ve fıkıhda âlim olduğu gibi, ehl-i sünnet'in kelâm âlimlerindedir.
Fakat İmâm Ahmed ile anlaşamadıklarından kendisine kıymet verilmemiştir.

«İsim müsemmâ'nın aynı mıdır, gayrı mıdır, söyleyeni duyduğu-nuzda biliniz ki o, dînsiz bir kelâmcıdır.» Za'ferânî (h) diyor ki: "İmâm-ı Şâfi'i, kelâmcılara verilecek cezâ, onları hurma ağacının budakları ile döve döve, memleket memleket dolaştırıp, Allah'ın kitabını, Pey-gamberin sünnetini bırakıp da kelâm ile uğraşanların cezâsı budur diye teşhir etmiştir." demiştir.

Ahmed b. Hanbel: «Kelâm sâhibi aslâ iflâh olmaz. Ke-lâm ile uğraşanın kalbi dâimâ şüphededir» buyurmuşlardır. Mumai-leyh Kelâmcıların zemminde o kadar ileri gitti ki, bid'atçileri red için kitâb yazan Cüneyd'in şeyhi, büyük zâhid ve sofi, Haris-i Mu-hasibi'ye «Vah sana, onların sözlerini red için, o sözleri delilleriyle kitâbına koymak sûretıyla insânların mütalâasına arz edip de bu hu-sûsda fikir ve mütalâa yürütmelerine sebebiyet veren sen değil mi-sin?» diyerek ondan ayrılmıştır. Yine İmâm Ahmed, kelâm âlimleri için: «"Zındık" [münkir]'dirler.» dedi.

İmâm Mâlik (R.A.) diyor ki:

«Kelâm mücâdelecileri, şüphesiz birbirinden üstündür. Daha üs-tün mücâdeleci bulunduğu vakit dîni değiştirmek mi lâzım?» (Eğer kelâmı usûl ittihaz edersek neticesi budur. Dâimâ daha kuvvetli mü-câdeleciye uymak ve her gün bir dîn değiştirmek olur.) Yine İmâm Mâ-lik: «Bid'atler ve ehl-i ehvâ'nın şehâdeti câiz değildir.» der. Bâzı ar-kadaşları İmâm Mâlik'in "Ehl-i ehvâ" sözünden murâdı, hangi mez-hebde olursa olsun, kelâmcılar olduğunu açıklamışlardır.

İmâm Ebû Yûsuf:

«İlmi, kelâmda arayanlar zındıklaşır, dînden çıkar.» buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî:

«Kelâmcılarla mücâdele etmeyin, onlarla düşüp kalkmayın, söz-lerine kıymet vermeyin.» buyurmuştur. Eski Hadis âlimleri bu husûsda rey birliğindedir. Buna dâir onlardan nakledilen ağır rivâyetler, sayı-lamıyacak kadar çoktur. Bu dâvalarına Sahâbe'nin davranışını göz-önüne alarak ve Hadislerle delil getirerek dediler ki: "Başkalarından daha açık konuşup, daha mükemmel mukaddimler kurabilen ve ha-kikati daha iyi bilen Sahâbe-i kirâm'ın, kelâm mücâdelesine girmeme-leri, zararı kârından fazla olduğunu bildikleri içindir." Yine Peygam-ber Efendimiz de bir Hadis-i şerifinde:

«هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ . هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ . هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ»

(h) Bağdad'lı Ebû Ali Hasan İbn Muhammed'dir.

«Böylece mübâhaselerde külfetli ve lüzûmsuz mücâdelelere girenler helâk oldu.» (178) buyurdu ve bu sözü, iki üç def'a tekrâr etti.

Hadis âlimleri, kelâm mücâdelesinin dinden olmadığına delil getirerek dediler ki: «Eğer kelâm mücâdelesini dinden olsaydı Resûlullah'ın en çok ehemmiyet verdiği yollarını öğretip, erbâbını övdüğünün, kelâm olması icap ederdi. Halbuki Peygamber Efendimiz:

«فَقَدْ عَلَّمَهُمُ الْإِسْتِنْجَاءَ وَنَدَبَهُمْ إِلَى عِلْمِ الْفَرَائِصِ وَ أَشْنَى عَلَيْهِمْ وَنَهَاهُمْ عَنِ الْكَلَامِ فِي الْقَدْرِ وَقَالَ أَمْسِكُوا عَنِ الْقَدْرِ.»

«Onlara tahâretî öğretti, ferâiz ilmine teşvik etti ve bunları övdü. Buna karşılık kader hakkında kelâmdan onları men'etti ve: "Kaderden sükût edin" buyurdu.» (179)

Sahâbe-i kirâmın (R.A.) davranışı da bu idi. Hocanın anlattıklarına ilâve etmek, taşkınlık ve zulümdür. Sahâbe-i kirâm, örnek ve hocalarımızdır. Bizler ise talebe ve onların ardından gidenleriz.

İşte bu fırka, bu delillerle kelâm ve mücâdelenin aleyhindedirler.

Kelâmcılığın teşvik eden diğer fırkanın delillerine gelince: Diyolar ki: «Eğer kelâmdan, mahzûrlu olan taraf lâfız tarafı ve Sahâbe'nin kullanmadığı, cevher, arez ve benzeri istilâh ve tâbirlerse, bu çok garîb düşer. Çünkü bu gibi tâbirler, yalnız kelâmda değil, merâmı anlatmak için her ilme, hattâ fıkıh, hadis ve tefsir ilimlerine bile girmiştir ki bu, hâiz-i ehemmiyet değildir. Çünkü eğer kıyâs üzerine sorulan bütün suâllerde onlara, nakz, kesr, terkîp, ta'diye ve fesad-i vaz' gibi ibâreler arz olunsaydı, bu sözlerden bir şey anlamazlardı. Asıl gâyeyi anlatacak yeni istilâhlar bulmak, mübâh işlerde kullanılmak üzere asrî şekilde yeni kap ve âletler icad etmeğe benzer ki, bunun bir mahzûru yoktur.

Eğer, mahzûrlu taraf mânâ ise, bizim kelâmdan gâyemiz, Şerif'atın anlattığı gibi, âlemin hudûsundan Allahu Teâlâ'nın birliğine, zât ve sıfatlarına delâlet eden delilleri bilmektir. Hak Teâlâ'yı, delil ile bilmek nasıl harâm olur?

Eğer mahzûr, kelâm ilminin icâb ettirdiği, hasmı ilzâm, taassub, mücâdele ve münâkaşa ise, bunun, kaçınılması icâb eden bir harâm olduğuna diyecek yok. Nitekim fıkıh, hadis ve tefsir ilimlerinin de se-

(178) Müslim, İbn Mes'ûd'dan.

(179) Müslim, Selmân-ı Farsî'den.

beb olduğu reislik sevgisi, ucûb, kibir, böbürlenme ve kendini beğenme hâlleri de kaçınılması gereken harâmlardandır. Fakat bu gibi yasaqlara sebebiyet verdiği hâlde bu ilimlerden men' edilmez iken Allah'ın birliğine delil getirmek ve bu husûsda mücâdele etmek nasıl mahzûrlu olabilir? Halbuki Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de:

« استعِذْ بِاللَّهِ : قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ . »

«Söyle: Delilinizi getirin bakalım.» (27 - Neml : 64) buyuruyor. Diğer Âyet-i celilede :

« لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ »

«Fakat Allahu Teâlâ “Mahvolan apaçık belgeden ötürü mahv olsun, yaşayan da apaçık belgeden ötürü yaşasın” diye, olacak işi yaptı.» (8 - Enfâl : 42)

Diğer âyet-i celilede de :

« إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا »

«Buna bir delil ve hüccetiniz yoktur.» (10 - Yûnus : 68) Başka âyette de:

« قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ »

«De ki, yetesiye delil ve doğru yol Allah içindir.» (6 - En'am : 149) Başka bir âyette de :

« أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ
فَبُوتَ الَّذِي كَفَرَ »

«Görmez misin o, kimseyi ki Allahu Teâlâ'nın rubûbiyetine dâir İbrâhîm ile mücâde etti ve ondan delil istedi..... inkâr eden şaşırıp kaldı.» (2 - Bakara : 258)

Bu âyet-i celile ile Allahu Teâlâ, İbrâhîm aleyhi's-selâm'ın hasmıyla mücâdelesini ve onu ilzâmını makaam-ı medihde haber veriyor.

Daha başka bir âyette ise :

« وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ »

«Bunlar, hasımlarına karşı kullanılmak üzere İbrâhim'e verdiğimiz delillerimizdir.» (6 - En'am : 83) buyurmuştur.

Yine bir âyette:

« قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا »

«Dediler ki: Yâ Nûh, bizimle mücâdele ettin ve mücâdeleyi arttırdın.» (11 - Hûd : 32)

« وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ * اِلَىٰ قَوْلِهِ تَعَالَىٰ: اُولَٰئِكَ جِئْتُمْ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ »

«Âlemlerin Rabbi kimdir?... Ben size açık bir şeyle gelmedim mi?».
(26 - Şu'arâ: 23, 30)

Hülâsa : Kur'ân-ı Kerim, başından sonuna kadar kâfirlere karşı bir delildir. Kelâm Âlimlerinin tevhid'de asıl dayandıkları Allahu Teâlâ'nın :

« لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا »

«Eğer yerlerde ve göklerde Allah'tan başka ilâh olsaydı yer ve gökler fesâd'a uğrardı.» (21 - Enbiyâ : 22) Âyet-i celilesidir.

Peygamber'in nübüvvetini isbât etmekte de Hak Teâlâ'nın:

« وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا »

بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ »

«Eğer kulumuza indirdiğimiz - Kur'ân'da - şüphe ediyorsanız, en küçük sûresinin bir benzerini getirin bakalım.» (2 - Bakara : 23) Buyurduğu Âyet-i celilesidir.

Öldükten sonra dirilmek husûsunda da Allahu Teâlâ'nın:

« قُلْ يُخَيِّبُهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ »

«De ki, onları ilk olarak yoktan var eden Allahu Teâlâ, onları - o çürümüş kemikleri - yeniden canlandırır.» (36 - Yâsîn : 79)

Âyetiyle benzeri âyetler, delil olarak getirilir.

Peygamberler, dâimâ inkâr eden muârizları ile mücâdele eder ve onlara delil getirirlerdi. Nitekim Allahu Teâlâ :

« وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ »

«Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.» (16 - Nahl : 125) buyurmuştur. Sahâbe-i kirâm da icâbında - ki pek az vuku' bulurdu - münkirlerle mücâdele eder ve onlara delil getirirlerdi.

Bid'atçilerle mücâdeleyi ilk icad eden bizzat Hazret-i Ali'dir. (R.A.) Söyle ki :

Abdullah İbn Abbâs'ı konuşmak için Havâric [Hariciler]'e, gönderdi. Abdullah :

— «İmâmınız Hazret-i Ali'den ne istiyorsunuz?» diye sordu. Havâric :

— «Eğer muhârebe hakkı ise neden ganimet ve câriye almıyor?» dediler. Abdullah :

— «O dediginiz, müslümanların birbirleri ile olan muhârebelerinde değil, kâfirlerle muhârebeye mahsûstur. Dikkat edin "CEMEL" vak'asında Hazret-i Âişe (R.A.) karşığı tarafta idi ve beriye esir oldu. Eğer câriye olarak hissenize düşse Kur'an'ın sarahatiyle mü'minlerin annesi olduğu hâlde ona câriye muâmelesi yapabilecek mi idiniz?» dedi. Havâric :

— «Hayır yapamazdık.» dediler ve bu cedel sâyesinde aklı başında iki bin kişi dâvâlarından vaz geçti ve Halifeye inkıyâd ettiler.

Rivâyete göre Hasan-ı Basrî, bir kaderiyeci [kaderiyeci inkâr eden] ile mücâdele etti de, kaderiyeci kaderi inkârından vaz geçti. Hazret-i Ali de Şâm'da bir kaderiyeci ile mücâdele etmiştir. Abdullah İbn Mes'ûd da Yezid İbn Âmir ile imân bahsinde münâzara etmiştir. Söyle ki: Abdullah :

— «Eğer ben mü'minin diyebilseydim, cennetliğim derdim.» deyince, Yezid b. Âmir :

— «Ey Resûlullah'ın arkadaşı, bu söz senin için bir sürç-ü lisândır. İmân dediğin Allaha, meleklere, Peygamberlere, öldükten sonra

dirilmeğe ve mizana inanmakla, namâz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek değil midir? Bizim öyle günâhlarımız var ki, onların mağfi-ret olacağını bilsek, cennetlik olduğumuzu da bilirdik. Bunun için "Mü'minim" diyebiliriz, fakat "cennetliğiz" diyemeyiz.» dedi. İbn Mes'ûd :

— «Çok doğru söylüyorsun, hakikaten o söz benim bir hatâmdır.» dedi.

Eğer denilirse, onların mücâdelesini çok değil, azdır, uzun değil, kısadır. Bunu san'at edinip bu husûsda kitâb yazmak ve ders okutmak değil, ancak ihtiyâc zamânındadır. Denilir ki: Onların mücâdeleye az girmesi, ihtiyâcının azlığındandır. Çünkü o zamân bid'atler çoğalmamıştı.

Mücâdelelerin kısa olmasına gelince: Gâye hasmı susturmâk, şüpheyi kaldırıp hakikati kabûl ettirmektir. Konuşma esnâsında hasmın mücâdelesini azarsa onu ilzâm da zarûri olarak uzar. Bunun için mücâdeleye girdikten sonra ona ölçü ve tartı bakımından bir mi'yar bulmak mümkün değildir.

Bu husûsda kitâb yazıp okutmadıklarına gelince: Bu da yalnız kelâma mahsûs değil, fıkıh, hadis ve tefsirde de hüküm böyledir. Fıkıh kitâblarına, vuku'u pek ender olan veyâ hâtırayı kuvvetlendirmek ve ihtiyât olarak garib mes'elelerini yazmak câiz oluyor da kelâm mes'elelerini yazmak neden câiz olmasın? Muhârebeden evvel silâhını hazırlayanlar gibi, biz de her ihtimâle karşı hazırlıklı olmak ve bid'atçileri heyecanlandırmak için kelâm mes'elelerini yazarız.

İki fırkanın da delillerinden anlatılması mümkün olanları izâh ettik.

MÜCÂDELEDEKİ HÜKÜM

«Eğer bu husûsda senin kanâatin nedir?» diye sorarsan:

Bilmiş ol ki, Cedel ilmi için her cephesiyle makbûl veyâ her cephesiyle merdûddur demek hatâdır. Bunu izâh etmek lâzımdır.

Evvelâ şunu bilmek lâzım ki, bâzı şeyler zâtî bakımından harâm olur. Buna "Harâm li-aynihi" derler. Şarap ve ölü hayvân gibi, bizâtihi harâmıdır demekteki gâye, kendisinde harâm olduğunu icâp ettiren bir vasıf var demektir. Şarapta sarhoşluk, ölü hayvânda ise ölüm gibi. Bu gibi maddelerden sorulduğu vakit zarûret zamânında yani şiddetli açlıkta ölü hayvân etinin, boğazına lokma tıkanacağı vakit şaraptan başka geçirecek bir şey bulamayınca şarabın mübâh olmasına rağmen, hiç bakmadan kayıtsız olarak bunlar harâmıdır diyebiliriz.

Bâzi şeyler de maddesi bakımından temizdir. Başkasına, başka bir sebeble harâm olur. Buna da "Harâm il-gayrihi" derler. (Müzâyede olmayan yerde) başkasının alış - verişine vurmak, Cum'a ezânı okunduktan sonra namâz kılınıncaya kadar alış - veriş etmek, ve toprak yemek gibi. Bunların harâm olması zarar vermesi bakımındandır. Bu da: Azı da, çoğu da zarar veren ile, yalnız çoğu zarar veren olmak üzere ikiye ayrılır. Azı da, çoğu da zarar veren kısmı harâmdır. Zehir gibi, azı da öldürür, çoğu da. Azı zarar vermeyip çoğu zarar veren ise mübâhdır. Bal gibi; sıcak iklimlerde mızacı hararetili olan kim-selere fazlası zararlıdır. Bir de toprak yemek gibi; şarap ile toprağa birden harâm, bal'a da helâl demek ekserî hâline binâendir. Eğer bir şey'in helâl ve harâm olmak cepheleri varsa, en doğrusu, onu ayırmak ve izahdır.

Bu izahtan sonra dönelim kelâm ilmine. Deriz ki:

Kelâm ilminin kârı da var zararı da var, Kârı bakımından vaziyetin icâbına göre helâl, mendûb ve hattâ vâcib olabilir. Mazarratı bakımından zarar vereceği zamân ve mekânda harâmdır. Zararı : Şübhe uyandırması, akideyi sarsması, yakini kaldırması bakımındandır. Bu hâl çok kerre mübtedilerde görülür. Delil ile düzelmesi de şüpheli olur. Bu da şahsiyet itibariyle değişir. Bunun zararı gerçek i'tikaddadır. Başka bir zararı da, bid'at sâhiplerinin inançlarını kuvvetlendirmek ve onu göğsüne yerleştirmektedir. Öyle ki hevesleri artar ve bid'atlerinde ısrâr ederler. İşte bu zarar mücâdeledeki taassubdan gelir. Bunun için bid'at sâhibini tatlılık ile tez elden yola getirmek mümkündür. Ancak mücâdele ve taassubun alıp yürüdüğü bir muhitte, bu gibi bid'at sâhibini döndürmek güçtür. Çünkü bid'atçiler onu kuşatır ve hakikati anlamasına mâni olurlar. Hattâ o derece ileri gider ki, farâzi olarak, Allah gözünden perdeyi kaldırır, hak ve hakikatının hasmında olduğunu sana göstermesini ister misin, diye söylesen, hasmı sevinecek diye buna memnûn olmaz. Görülüyor ki, cidal, memleketleri dolaşan, insânları kaplayan tehlikeli bir hastalıktır. İşte bu da kelâmcıların zararlarındandır.

Faydalarına gelince:

Gerçekleri açığa çıkarmak ve hakikati olduğu gibi bilmektir diye zannedilirse de kelâm, aranılan bu iyi neticeyi vermekten çok uzaktır. Bundaki sürçmeler ve sapmalar, aydınlatma ve belirtmelerden fazladır. Bu sözü, gerçek bir Hadîs âliminden veyâ dış görünüşte Hadîsçiyim diyenden duysan : "İnsânlar bilmediğinin düşmanıdır." diye hatırlından geçebilirdi. Fakat bu sözü, kelâmı didik didik edip, tırnağından girip tepesinden çıktıktan sonra onu terk edip ona benzeyen diğer bir ilmi enine boyuna incelemeye başlayan ve Allahı bulmanın bu yoldan kapalı olduğunu bilen bir insândan dinle.

Evet hayâtım hakkı için kelâm, nâdir olarak ta'rif ve izâh ile bâzı hakikatleri açığa çıkarabilir; fakat bunlar pek az ve hattâ kelâm ilmine dalmadan azıcık düşünce ile de anlaşılabilir şeylerdir. Belki bunun tek kârı, avâm için yazdığımız risâledeki avâmın akîdesini cedel yoluyla bid'atçilerin karıştırmaması tehlikesinden korunmaktan ibârettir.

Zira avâm zayıftır, bid'atçiler onu sarsabilir. Esâsında Kelâmcıların bu kabil mücâdelesini fâsidin fâsid ile muârazası kabilindedir ki dâvâ bid'atçilerin fesâdını def'etmektir. Binâenaleyh fâsid'e fâsitle muâraza câizdir. İnsânlar, yukarıda anlattığımız inançla kulluk ederler. Zirâ din ve dünyâ iyiliklerinin orada olduğunu Şerî'at bildirdi ve geçmişte gelenler bu husûsda ittifak ettiler. Sultânlar, milletin malını, zâlimler ve haydutlardan korudukları gibi, âlimler de avâm'ın itikadını bid'atçilerin şerrinden korurlar. İşte Kelâm ilminin kârı budur.

Kelâm ilminin kâr ve zararı anlaşıldıktan sonra ehil olan kelâmcılar, tehlikeli ilâcı zamânında yerine ve derecesine göre kullanmağı bilen ihtisas sâhibi hekimler gibi olmalıdır.

Bunun tafsilî şöylüdür. San'at ve zirâatla uğraşan avâm takımını, yukarıda anlattığımız mücâdele ilmi katılmaksızın sâde olarak öğrendikleri ve edindikleri saf itikadları ile başbaşa bırakmaktır. Zira şüphe vermesi, akîdelerini sarsması ve düzelme imkânının tehlikeli olması bakımından kelâm ilmi, onların hakkında sâdece zarardır.

Bid'atlere saptırılan avâm'a gelince: Onu da, taassub ve sertlikle değil, lûtf ile, yumuşaklıkla, kanâatbahş, tatlı ve kalbine te'sir eden vâ'z ve tehzir ile, Kur'ân ve Hadis delilleriyle doğru yola dâvet etmektir. Bu cephe, kelâmcıların mücâdelesinden çok faydalıdır. Çünkü (bid'atlere saptırılan) avâm kısmı bu gibi mücâdele sözlerini duyduğu zamân: "Bu adam da insânları kendi kanâatlerine çevirmek için uğraşan bir mücâdelecidir. Ben cevâp veremiyorsam da benim mezhebimde buna cevâp verebilecek mücâdeleciler de var" der ve onu dinlemez. Gerek ehl-i sünnetin avâmı ve gerekse bid'ate inanan avâm ile mücâdele harâmıdır. Hattâ şüphede olan kimse ile de mücâdele harâmıdır. Zira vâcib olan: Bu gibilerin şüphesini, kelâm bataklığından uzak ve makbûl olan Kur'ân delilleri, vâz u nasihat ile, mülâyemetle kaldırmağa çalışmaktır.

Son haddine kadar mücâdelenin faydalı olacağı tek kişi, mücâdele ile bid'atlere saptırılan avâmdır. Onu hak yola almak için, o mücâdelerin misliyle mücâdele edilir. Bu da mücâdele ile ünsiyet edip vâz u nasihat kendisine kâr etmeyen ve ancak mücâdele yoluyla yola gelecek olan kimseler hakkındadır.

Ama bid'atlerin ve mezheb ihtilâflarının bulunmadığı bir muhitte de yukarıda anlattığımız gibi yalnız ehl-i sünnetin inancını anlat

makla kifâyet etmek lâzımdır. Delillere baş vurmağa lüzûm yok, ancak şüphe vukuunda şüpheyi def' edecek kadar delile baş vurulabilir.

Eğer bid'atlerin çoğaldığı ve çocukların aldatılması muhtemel bir muhitte ise, icâbında bid'atçilerin taarruzunu önlemek için "Risale-i Kudsiyye,, adlı eserimizde anlattığımız kadar kelâm ilmini öğretmekte beis yoktur. Zâten o da kısadır. Mücmel olduğu için onu bu kitâbın üçüncü faslına aldık.

Eğer çocuk fitri zekâya mâlik ve kafasında istifhamlar doğuyor, kendisinde şüpheler uyanıyorsa, korkunç illet meydana çıkmış, hastalık açığa vurmuş demektir. O vakit, elli yapraktan ibâret olan "El - İktisâd fi'l - İ'tikad" adlı eserimizde yazdıklarımız kadarını okutmakta beis yoktur. Bu eserimizde akaaid kaaidelerinin dışına çıkılmamış, kelâmcıların mübâhaseleri alınmamıştır. Burada bütün deliller, Kur'ân ve Hadisdir.

Eğer bu kadarı kâfi geliyor, kendisini ikna' ediyorsa ne alâ, yok eğer etmiyorsa, hastalık müzminleşmiş ve vücûdunu kaplamıştır. Tabib İnkânı nisbetinde buna yumuşaklık göstermeli ve şüpheye isrâr etmesi veyâ Allahu Teâlâ'nın lütfuyla hakikatın kendisine inkişâfı için, hakkındaki kazâ-i ilâhîyi beklemelidir.

Hak yoluna gireceklere o El - İktisad fi'l - İ'tikad kitâbında yazılı olanların faydası dokunacağı ümidindeyiz.

Bu kitâbın dışında kalanlar ve bu miktârdan fazla olanlar iki kısımdır :

1 — İslâm İ'tikadı kaaideleri dışında kalan "İ'tİMÂDÂT" güvenilir husûsattan bahsetmek. Ebû Hâşim'in Tevellüd mes'elesinde havay-i sakili icâb ettiren İ'timâd olup hareket olmadığını söylemesi gibi. "EKVÂN" dan bahsetmek. Bir cevherin daha kıymetlisine dönmesi veyâ daha âdisine dönerek bozulmasının muhâl olması gibi. "İdrâkât" [anlayışlar]'ı nefyetmek, isbât etmek. "Rü'yet"ten bahsetmek. "Görme" nin görmemek gibi zıddı var mı yoksa "körlük" mü var? Eğer zıddı varsa o da birdir ki gözü, görülmeyen şeylerden men' etmek veyâ görülmesi mümkün olan her şeyi isbât ve adedi bakımından men'etmek gibi sapıtıcı terânelerdir. (Bu körlük ve dilsizlik hakkında konuşan, Ebû Mansûr-i Temimî'dir. Kitâb'ul - esmâ ve's - sıfat'da bundan bahseder. İleride buna işâret edilecektir.) Birinci kısım bunlardır.

2 — Akli delilleri bu kaaideler dışında yerleştirmek ve daha fazla suâl ve cevâpla bu işi yapmak. Bu da kendilerini ikna' edemeyenler için cehâlet ve sapıklıktan başka bir şey arttırmayan bir ifrâttır. Çok söz var ki onu uzatmak, mânâsını güçleştirir.

Eğer biri, İdrâkât ve İ'timâdât'ın hükümlerinden bahsetmekte, insânın hâtırasına tenbîh bakımından fayda vardır; silâh, harp âleti

olduğu gibi, hâtıra da dîn vâsıtasıdır. “Din, akıl ve düşünce ile müdâfaa edilir. Binaenaleyh kalbi harekete geçirecek bu gibi hâtıralarla uğraşmak değil” derse, cevâben de deriz ki: Bu söz, satranç oynayanların; “satranç tedbîr almak için hâtıraları harekete geçirir. Binaenaleyh bu da dindendir.” demelerine benzer. Satranç, oyundan başka bir şey olmadığı gibi, Kelâm’ın bu gibi mes’eleleri de bundan farklı değildir. Çünkü hâtıraları tahrik için kendisinde hiç bir zarar düşünülmeyen Şer’at ilimleri vardır. Bunlarla uğraşmak daha iyidir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamadan, Kelâm’ın övülen ve yerilen dereceleriyle hangi hâlin mezmûm ve hangi vaziyetin makbûl olduğunu, kimden istifâde edilip kimden edilemeyeceğini öğrenmiş olduk.

Eğer: “Sen, bid’atçileri reddetmekte kelâm’a ihtiyaç olduğunu itirâf ettin. Bu zamânda bid’atler çoğaldı, belâ, umûmîleşti, ihtiyâc hâsıl oldu. Bu vaziyet karşısında insânların haklarını, mallarını sıyânet etmek, kadılık, vâlîlik ve benzeri mevkileri korumak gibi, bu ilmi de ayakta tutmanın farz-ı kifâyeden olması icab eder. Âlimlerin okutup yaymadığı ilimler yaşamaz. Eğer tamâmiyle terk edilirse kaybolur. Bilgisiz akl-i selim, tek başına bid’atçilerin şüphelerini çözmek için yetmez. Binaenaleyh bu zamânda bu ilmi de okuyup okutmanın farz-ı kifâye olması icab eder. Tâbi’in ve Sahâbe zamânıyla ölçülmez. Çünkü onların zamânında bu zarûret yoktu.” dersin:

Bilmiş ol ki: Her memlekette o muhitteki bid’atçilerin ortaya attıkları bid’atleri önleyecek bir kelâmcının bulunması lâzımdır. Şüphesiz bu da okutmakla devâm eder. Ancak fıkıh ve tefsir gibi, bu ilmi herkese okutmak doğru olmaz. Çünkü fıkıh gıda, kelâm ilâç gibidir. Gıda’nın zararı düşünülmez, herkes gıdayı kullanır. Fakat ilâç’ın zararı vardır. Ona herkesin ihtiyâcı yoktur, o muâyyen zamân ve miktarda muâyyen hastalıklar için kullanılır.

Kelâm ilmini okuyacak öğrencide üç haslet aranır :

1 — Yalnız ilim ile uğraşmak ve buna haris olmak. Çünkü diğer san’atçılar kendilerini tamâmen ilme vermedikleri için meşgûliyetleri, bu ilmi tamâmen elde etmelerine mani’ olur.

2 — İkinci vasıf “zekâ”, sūr’at-i intikal [tez anlayış], “fitnat” [zeyreklik] ve mânâların hakikatını sūr’atle seçmek, fesâhat, hüsn-ü beyân [güzel ve açık ifâde]. Zira zeki olmayan ahmak, dâimâ şaşırma vaziyetindedir. Okuduğundan bir şey anlamaz. Geç anlayanın delillerinden istifâde edilemez, belki kelâm ilminden zarar görmesinden korkulur.

3 — Yaradılışında dîn, takvâ ve salâh bulunmalı, şehveti gâlip olmamalıdır. Çünkü fâsiklar [şehvetinin peşinde olanlar] küçük bir şüphe ile dînden sıyrılırlar. Zira onların fıska, aradaki perdeyi kaldı-

rır ve onlar şüpheyi izâle için uğraşmazlar. Belki şüpheyi, külfetin ağırlığından kurtarmak için ganimet bilirler ve bu gibi öğrencilerin ifsâdâtı ıslâhâtından, bozdukları, düzelttiklerinden çok fazla olur.

Şu taksimâtı bildikten sonra, kelâm'ın en güzel delilleri, ekseriyetin anlayamadığı ve anlayanların da hasmı ilzâm için hakikatı olmıyan uydurmalarından ibâret olduğunu bildiği acâyib tetkikat ve garîp taksimâta dalmak olmayıp letâfetli kelimeleri ile muknî ve kalbe te'sir eden Kur'an hüccetleri cinsinden olduğunu açıkça anlarsın. Yine İmâm-ı Şâfi'i ile selefin, kelâmdan men etmelerinin bizim tenbih ettiğimiz zararlardan dolayı ileri geldiğini de bilmiş olursun. İbn Abbâs'dan rivâyet edilen, Havâric ile münâzarası, Hazret-i Ali'den rivâyet edilen Kâder hakkındaki münâzarası ve diğerleri mücâdele kapısını açmayıp ihtiyâç hâlinde baş vurulan Kelâm'ın açık mes'eleleridir. Bu ise her hâliyle makbûldür. Evet, zamânına göre ihtilâf'ın azlığı ve çokluğu ile, ihtiyâca göre kelâm ilminde de hüküm değişir.

İşte bu anlattıklarımız, umûm insânların inandıkları, ibâdet ettikleri, müdâfaa ve muhâfazasıyla mükellef oldukları i'tikad hükümleridir. Ama kalbden şüpheleri atmak, hakikatın inceliklerini açığa çıkarmak, esyâyı olduğu gibi bilmek ve bu sözlerin ifâde ettiği i'tikad inceliklerini anlamak ise ancak mücâhede, şehvet kapılarını kapamak, bütün varlığıyla Allah'a teveccüh ve mücâdele korkusundan uzak sâfi bir düşünceye dalmakla elde edilir. Bu hâl, Aziz ve Celil olan Allahu Teâlâ'nın bir rahmetidir ki, Allahu Teâlâ'nın lûtfuna mazhar olanlara, nasıbları ve kalblerinin temizliği ve istiâbı nisbetinde verilir. Bu, ucu bucağı olmıyan, derinliği ölçülemeyip sâhiline varılmıyan bir der-yâdır. Herkes nasibi kadar alır:

HAKİKAT VE ŞERİ'AT

MES'ELE :

Şâyet, "Bu ifâdelerinden, makbûl ilimlerin kolaylıkla anlaşılın zâhir ve açık tarafları olduğu gibi, riyâzet, mücâhede, ısrârlı talep, sâfi düşünce ve dünyâ meşgalesinden hâli fikr-i sâfi ile bilinebilen bir de bâtın tarafı olduğu anlaşılıyor. Halbûki bu şerî'ate aykırıdır. Çünkü şerî'atın, zâhiri, bâtını, gizlisi ve âşikâresi yoktur, hepsi birdir." dersin :

Bilmiş ol ki: Makbûl ilimlerin hafi ve celiye ayrıldıklarını basiret sâhipleri inkâr etmez. Bunu inkâr edenler, ilâhî ma'rifetleri noksân, çocukluğunda öğrendiği ile donup kalan ve neticesine varmayan, âlimler ve vefiler makaamına yükselemiyen kimselerdir. Bu söyledik-

lerimiz, şerî'atın delillerinden de anlaşılır. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerîfde:

« إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا وَحَدًّا وَمَطْلَعًا »

«Şüphesiz Kur'ân'ın, zâhiri, bâtını, gâyesi ve matla'ı vardır.» (180)

buyurmuştur. Hazret-i Ali (R.A.) göğsüne işaret ederek: «Ehlini bulsam burada çok ilim vardır.» buyurmuştur. Yine Peygamber Efendimiz:

« نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ
عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ »

«Biz peygamberler, insânlarla akıllarının alabileceği şekilde konuşmakla emrolunduk.» (181) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde:

« مَا حَدَّثَ أَحَدٌ قَوْمًا بِحَدِيثٍ لَمْ تَبْلُغَهُ عُقُولُهُمْ إِلَّا كَانَ
فِتْنَةً عَلَيْهِمْ »

«Anlayamadıkları sözü insânlara söylemek onları fitneye düşürmektir.» (182) buyurmuştur. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerimde buyuruyor ki:

« اسْتَعِذْ بِاللَّهِ: وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا
يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ »

«Onlar insânlara verdiğimiz darb-ı mesellerdir. Onlara, ancak âlimler akıl erdirir.» (29 - Ankebût : 43)

Buna uygun bir hadîsde de:

(180) İbn Hibban, İbn Mes'ûd'dan.

(181) Yukarıda geçti.

(182) Yukarıda geçti.

« إِنِّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُونِ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا الْعَالِمُونَ بِاللَّهِ »

«Muhakkak ilimlerden gizli gibi olanları vardır. Onları ancak Allahı bilen âlimler anlar.» (183) buyuruluyor. Başka bir hadîsde de:

« لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا »

«Eğer benim bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.» buyuruluyor. Ne olaydı bilseydim, eğer peygamberin bildiği, anlaşılması güç veyâ başka bir sebep dolayısıyla açıklanması yasak bir sır olsaydı. Peygamberimiz bunu niçin açıklamazdı. Şüphe yok ki bu sırrı da açık olsaydı elbette tasdik ederlerdi.

İbn Abbâs (R.A.), Allahu Teâlâ'nın:

« اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ
يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ »

«O Allah ki yedi semâ yaratmış, arzdan da onların bir mislini; aralarından emir inip duruyor.» (65 - Talâk : 12) âyet-i celifesinin tefsirini yapacak olsam, beni taşta tutardınız. Diğer bir rivâyette: "Beni tekfir'e kalkışırdınız." demiştir. Ebû Hüreyre (R.A.) : "Peygamber Efendimizden iki kab dolusu ilim aldım. Birini dağıttım, eğer diğerinin ağzını açsam, bu kelleyi uçururdunuz." demiştir. Yine Peygamber Efendimiz :

« مَا فَضَّلَكُمْ أَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صِيَامٍ وَلَا صَلَاةٍ وَلَكِنْ بِسِرِّ
وَقَرَفِي صَدْرِهِ »

«Ebûbekir'in size olan üstünlüğü, fazla namâz kılması-veyâ oruç tutması değil, belki göğsünde yerleşen bir "sır" sâyesindedir.» (184) buyurmuştur. Şüphesiz bu sır, dinî kaaideler hâricinde değil, dîn ile:

(183) Yukarıda geçti.

(184) Yukarıda geçmiştir.

alâkalıdır. Dinî kaaidelerden olan her şey, zâhiriyle başkalarına gizli değildir.

Sehl-i Tüsteri: "Âlim'in üç ilmi var. Biri ilm-i zâhirdir. Bunu herkese açıklar. Diğer ilmi-bâtındır. Bunu ancak ehline açıklar. Üçüncüsü kimseye açılması câiz olmayan bir ilimdir ki, ancak kendisiyle Allah arasındadır." demiştir. Bâzı ârifler: "Rubûbiyyetin sırrını ifşâ küfürdür." derler. Diğer bâzı ârifler de: "Rubûbiyyetin bir sırrı var, eğer o açığa çıksa nübüvvet bâtıl olurdu. Nübüvvetin de bir sırrı var. Eğer o açığa çıksa ilim bâtıl olurdu." demişlerdir. Bunu söyleyen nübüvvetin bâtıl olmasıyla, eğer idrâk kaabiliyetleri zayıf olan kimseleri kasd etmedi ise, anlattığı doğru değildir. Şüphesiz bu gibileri kasdediyor ve tenâkuza düşmüş olmuyor. Çünkü kâmil insanın mâ'rifet nûru, onun vera' nûrunu söndürmez. Vera'i ayakta tutan, nübüvvetir.

MES'ELE :

Şâyet "okuduğun bu âyet ve hadisleri zâhir mânâlarından çıkarıp te'vil etmek için karineler vardır. Bunlar te'vil edilebilir. Sen, zâhir ile bâtın'ın ayrılıklarını bize açıkla. Eğer bâtın, zâhiri nakzeder dersin, şeri'atı iptâl edersin. Bu "Hakikat, şeri'atın hilâfidir." diyenin sözü olur ki küfürdür. Çünkü şeri'at, zâhirden ibârettir. Hakikat ise, bâtından ibârettir. Eğer bâtın zâhiri bozmasın ve ona muhâlif olmazsa, o vakit zâhir ile bâtın ikisi bir olur. O zamân bunu ayırmak mânâsız olur. Artık şeri'atın ifşâ edilmeyecek gizli tarafı kalmaz. Hafisi de celisi de bir olmuş olur." dersin :

Bilmiş ol ki: Bu suâl, büyük bir dâvâyı tahrîk eder ve mükâşefe ilmüne gider de muâmele ilminin gâyesi hâricine çıkar. Halbuki burada gâyemiz mükâşefe değil, muâmele ilmidir. Bu kitâbda anlattığımız akaaid kalbin amellerindendir. Kalbimizi bunlara bağlamak sûretiyle tasdik ve kabul etmekle emrolunduk. Yoksa bunların hakikatlerini olduğu gibi anlamaya kadar gideceğiz demek değildir. Zira bununla bütün insanlar mükellef değildir. Eğer bizim bu anlattıklarımız kalbin fillerinin amelî kısımlarından olmasa onları bu kitâba yazmazdık. Aynı zamânda eğer kalbin zâhir amellerinden olmasalar onları kitâbın birinci kısmında da yazmazdık. Eşyâyı olduğu gibi idrâk eden keşf-i hakikî, kalbin bâtını sıfatıdır. Fakat ne zamân zâhir ile bâtın ilk bakışta birbirini bozar gibi görünürse işte o vakit veciz bir ifâde ile onu çözmek lâzımdır.

Bâtın, zâhiri bozar, hakikat şeri'ate uymaz diyen kimse imândan daha çok küfre yakındır. Belki yalnız mukarreblerin anlayıp çoklarının anlayamadıkları ve başkalarına açıklamaktan men' edildikleri sırlar beş kısma ayrılır:

BİRİNCİ KISIM : Herhangi bir şey hadd-i zâtında herkesin anlayamayacağı kadar ince olur ve onu ancak insânların havass olanları anlayabilir. Onlara gereken, ise, bunu başkalarına açmamaktır. Çünkü açıklanırsa avâm onu anlayamadıklarından fitneyi mücbib olur. Rûhun sırrını gizleyip Peygamber Efendimizin bunun açıklanmasını menetmesi bu kabildendir. Çünkü rûhun hakikatını anlamak akullara ağır gelir ve hemen onun kühünü idrâkten âciz kalırlar. Yoksa sanma ki, Peygamber Efendimiz rûhun hakikatını bilmiyordu. Zira rûhunu [nefsini] bilmeyen kendini bilmemiş olur. (Nefsini) kendini bilmeyen ise rabbini nasıl bilebilir? Rûhun hakikatını Peygamberler bildiği gibi bâzı veliler ve âlimlerin de bilmesi uzak değildir. Onlar, her ne kadar Peygamber değillerse de, şerî'atın edebiyatı edebilenmiş olduklarından Peygamberin sükût ettiğinde onlar da susarlar. Hattâ Allahın sıfatlarında bile, ekseriyetin anlamasına akıl erdiremeyeceği incelikler vardır ki, Resûl-i Ekrem, onların anlaşılması açık olan, ilim, kudret ve benzeri sıfatları açıkladı ki kendi ilim ve kudretleriyle de bir nevi münâsebeti olmak hasebiyle insânlar onları anlarlar. Çünkü onların da ilim ve kudret adını alan nitelikleri vardır. İnsânlar, bu vasıflar arasında vehimleriyle bir mukaayese yapar da onları anlamağa çalışırlar.

Eğer, insânlarda benzeri bulunmayan bir sıfatı anlatsan, onu anlayamazlardı. Hattâ çocuğa, hünsâyâ cinsî münâsebetin lezzetinden bahsetsen bir şey anlayamazlar. Ancak adını bildiği yemekle temsil ettiği zaman bir şey anlayabilir. Halbuki bu da hakiki idrâk sayılmaz. Allahu Teâlâ'nın ilim ve kudretiyle yaratıkların ilim ve kudretleri arasındaki fark, cinsî münâsebet ile yemek arasındaki farktan çok üstündür.

Hülâsa: İnsân, ancak nefsini ve bu ânda veyâ geçmişte nefsinin taşıdığı vasıfları bilir. Sonra ondan mukaayese yaparak başkalarının sıfatlarını da anlamağa çalışır. Sonra bu vasıfların şeref ve kemâl'de farklı olduklarını anlar. İnsân gücü ancak kendisi için sâbit olan, fill, ilim, kudret ve diğer sıfatları, daha mükemmel ve şerefli olduğuna inanmak sûretiyle Allaha isbât eder ve bundan ileri gidemez. İnsânın en büyük temâyülü kendi vasıflarınadır. Zât-ı Kibriyâyâ mahsûs vasıflara değildir. Bunun için Peygamber Efendimiz :

« لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِي »

«Sana lâyük tâ'zîmle seni anamayız. Sen kendi zât-ı Kibriyânı bildirdiğin gibi yücesin» (185) buyurmuştur. Bunun mânâsı: "Anladığı-mı ifâde'den âcizim." demek değildir. Belki Zât-ı Kibriyâ'nın künhünü idrâkteki âczini i'tirâftır. Bu sebehten bâzıları: "Allahu Teâlâyı gereği gibi kendisinden başkası bilemez." demişlerdir. Ebû Bekir Sıddîk (R.A.): "Hamd Allaha mahsûstur ki, yaratıklara kendisini bilmeğe acziyetlerini i'tirâftan başka bir yol vermedi." buyurmuştur.

Sözün dizginlerini bu yoldan çekelim de gâyeye dönelim. O da akılların idrâk edemediği birinci kısım idi ki bunlardan rûh, diğeri bir kısmı da Allahu Teâlâ'nın sıfatları idi. Peygamber Efendimizin şu hadisi bunlara işâret olsa gerektir:

« إِنَّ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ سَبْعِينَ حِجَابًا مِنْ نُورٍ لَوْ كَشَفَهَا لِأَحْرَقَتْ
سُبْحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّ مَنْ أَدْرَكَهُ نَصْرُهُ »

«Muhakkak ki Allahu Teâlâ'nın nûrdan yetmiş perdesi vardır. Eğer perdeleri kaldıracak olsa nûr-i vechi, basarının idrâk ettiği her şeyi yakardı.» (186)

İKİNCİ KISIM: Anlaşılması güç değil, bizâtihi anlaşılır. Fakat Peygamber ve siddiklerden başka çoklarına zarar verdiği için, Peygamber ve siddikler onu açıklamaktan çekinirler. İlim erbâbının açıklamasından menedildiği "Sırr-ı kader" de bu kabildendir. Bâzi hakikatleri açıklamanın bâzi kimselere zarar verdiğine şaşmamak lâzım, çünkü bunun maddî misâli vardır. Meselâ: Huffaş, bir kuştur. Hem o kuşa hem de ahfeş'e küçük gözlü olanlara güneşin, gübre böceğine, gül kokusunun zarar vermesi gibi. Nasıl uzak görülsün? Çünkü biz, bütün fenâlıklar, isyân, zinâ ve hattâ küfre Allahu Teâlâ'nın kazâsı, irâdesi ve dilemesiyledir ve bunlar hadd-ı zâtında hakdır, deriz. Halbuki bunu duyan bâzi kimseleri (Mû'tezileyi) zararlandırdı. Çünkü onlara göre bu işler ahmaklık, ve sefihliğe delâlet eden hikmete aykırı şeylerdir. Kabihe ve zulm'e rızâdır. Allah'ı bunlardan tenzih için "Kul fiilinın hâliki"dir, dediler. İbnu'r - Ravendî (187) ve rezillerden bir tâife bu sebehten mülhîd [kâfir] oldu. "Sırr-ı kader" de bunun

(185) Müslim, Hz. Âişe'den.

(186) İbn Hibban, Ebû Hureyre'den.

(187) İsfahan'a bağlı Kâşân'ın bir köyü olan Ravend'dendir. Mülhîd'dir, dinden çıkmıştır. Mû'tezile'nin i'tikadına dâir bir kitabı vardır.

gibidir. Eğer açıklansaydı çokları Allahu Teâlâ'nın âciz olduğu vehmine kapılacaklardı.

Eğer biri : "Kıyâmetin kopacağı zamân, bin sene veyâ daha az veyâ daha çok, muâyyen olarak bildirilseydi daha iyi olurdu. Herkes onu bilmemiş olurdu." derse, cevâben deriz ki : "Evet doğrudur. Fakat bunun doğuracağı zarardan kaçınmak bakımından insânların vaziyetine elverişli olan bilinmemesidir. Çünkü belki uzaktır. Eğer uzak olduğu bilirse, cezâ gününün uzaklığı korkuyu azaltır ve herkes lüzumsuz hülyâlara kapılır. Belki yakındır. Eğer yakın olduğu bilirse korku çoğalır, insânlar çalışamaz. Bu sûretle hayırlı işler azalır, dünyâ harâbeleşmeye başlar. Eğer bu mânâ iyice anlaşılıyorsa bu ikinci kısmın misâli olurdu."

ÜÇÜNCÜ KISIM : Eğer açıkça ifâde edilse anlaşılır ve bir zararı olmazdı. Fakat dinleyenlere daha iyi te'sir etmesi için istilâre ve işâret yoluyla ondan bahsedilir. Çünkü o hâdiseyi gönüllerde büyütmek gâyesi vardır. Meselâ biri : "Falan adam pis hayvanlara [domuzlara] inci gerdanlık takıyor" dediği vakit gâyesi, ilim ve hikmeti, ehli olmayanlara açıkladığını anlatmaktır. Bunu dinleyenlerin bir kısmı ilk önce zâhir mânâsını anlar. Fakat hakikatı arayan muhakkikler, adamda inci ve ortada domuz olmadığını görünce, bunun zâhir mânâsı murâd olmayıp ne demek istediğini anlamış olur. İşte insânlar bu sırrı ve hakikatı anlamakta yekdiğerinden farklıdır. Bunun için şâir diyor ki :

«İki kişi var ki biri terzi diğeri dokumacı.
Bunlar Semâk yıldızları karşılığıdır:
Biri gidenin hırkasını dokumakta devâm ederken,
Diğeri de gelenin elbisesini diker.»

Şâir, ikbâl ve idbârı, iki san'atkâr ile tâbir etmiştir. Bunun benzerini Peygamber Efendimiz :

« إِنَّ الْمَسْجِدَ لَيَنْزَوِي مِنَ النَّخَامَةِ كَمَا تَنْزَوِي الْجِلْدَةُ عَلَى النَّارِ »

«Deri, ateş üzerinde büzüldüğü gibi mescid de tükürük ve benzeri şeylerden öylece büzülür.» (187 a) hadis-i şeriflerinde buyurmuştur. Mescid'in büzülüp dürülmediği görülen bir gerçektir. Ancak, ateş deri'ye zıt olduğu gibi, sümük ve sümürmek, mescid'in rûhlar üzerindeki heybetini azaltması ve câmie tahkîr olması bakımından mescid'in zıddıdır. Yine Peygamber Efendimiz :

(187a) Kaynağı bulunamamıştır.

«أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْأَمَامِ أَنْ يُحَوَّلَ اللَّهُ
رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ»

«İmâm'dan evvel rükû' ve secdeden kalkan kimse Allah'ın, onun başını merkeb başına çevireceğinden korkmaz mı?» (188) buyurmuştur. Şüphesiz sûret bakımından kimsenin başı eşek başına ne döndü, ne de dönecektir. Fakat mânâsı itibâriyle böyle olacaktır. Çünkü, gerçekten onun başı hayvan başı sûretine dönecek değil, ancak onun vasfını iktisâb edecektir ki o da ahmaklıktır. İmâm'dan evvel secde ve rükûdan kalkanın başı, ahmaklık ve anlamamazlıkta eşek kafası gibidir. Zâten aranan da bu mânâdır. Mânânın kalıbı olan şekil değildir. Artık İmâm'a uyduktan sonra ondan evvel kalkmak bir tenâkuz ve en büyük ahmaklıktır.

Bu gibi sözlerin zâhir mânâlarında olmadıkları ya akli, veyâ şer'i delillerle bilinir.

Akli delil, zâhir mânâya hamletmenin mümkün olmamasıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ»

«Mü'min'in kalbi, Rahmân olan Allahu Teâlâ'nın iki parmakları arasındadır.» (189) buyurduğu bu Hadis'den, gerçek mânâsının murâd olmadığı akıl ile bilinir. Çünkü biz, kalbin etrafında parmak görmüyoruz. Anladık ki bundan gâye parmağın sırrı ve gizli rûhu olan kudrettir. Kudretten el kinâyesi, İktidarı el daha iyi ifade ettiği içindir. Yine bu kabilden İktidârdan kinâye olarak Allahu Teâlâ:

«إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْئٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ»

«Bir şeyin olmasını dilediğimiz vakit ona ol deriz, o da olur.» (16-Nahl : 40) buyurmuştur ki bu âyet-i celliinin zâhir mânâsı mümteni'dir. Çünkü eğer bu hitab, şeyin vücûdundan evvel ise yok olan şey «ol»

(188) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

(189) Müslim, Abdullah b. Amr'dan.

gibi hitabı anlamaz ki emre uysun da olsun. Eğer var olduktan sonra ise, artık «ol» demeye lüzûm yok, çünkü olmuştur. Fakat kudret'in son haddini anlatmakta bu kinâye, daha müessir olduğu için Allahu Teâlâ bu ifâdeye udûl etmiş ve böyle anlatmıştır. Bunlar, akıl ile anlaşılır.

Şeri'at ile anlaşılınlar: Zâhir'e hamli mümkün iken, doğru kaynaktan, zâhir mânâsında olmadığı rivâyet edilen hükümlerdir. Nitekim Hak Teâlâ'nın:

« أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا »

«Allah gökten su indirir, dereler onunla dolar taşar. Sel, üste çıkan köpüğü ahr götürür. Süslenmek veyâ faydalanmak için ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır. Allah, hak ve bâtil için şöyle misâl verir:

Köpük uçup gider, insanlara fayda veren ise yerde kalır. Allah bunun gibi daha nice misâller verir.» (13 - Râd : 17)

Bunun zâhir mânâsı murâd olmakla berâber, burada "Ma" yağmurdan murâd, Kurân-ı Kerim, derelerden murâd kalblerdir. Bâzi kalbler büyük dereler gibi ondan fazla nasib aldı, bâzısı az, bâzısı hiç alamadı. Köpük ise, küfür ve nifâk gibidir. Her ne kadar suyun yüzüne çıkar ve görünürse de devâm edemez. Hemen söner gider. Ama insanların faydalanacağı hidâyet ise devâm eder. Bu kısımda bâzi bid'atçiler ileri giderek haddi aştılar da âhiret umûruna dâir vârid olan mizan, Sırat ve benzeri âyetleri te'vile çalıştılar ki bu bir bid'attir. Bu husûsda Selefden bir rivâyet olmadığı gibi zâhir mânâlarında da bir mahzûr olmadığından, bunları zâhirleri üzerine anlamak vâcibtir.

DÖRDÜNCÜ KISIM : İnsân, bir şey'i hülâsaten anlar, sonra tafsilâtına delil ve zevk ile erişir. Böylece ilm-i icmâlî ile ilm-i tafsîlî birbirinden farklı olur. Birincisi yâni icmalîsi, kabuk, tafsîlîsi öz gibidir. Birincisi zâhir, ikincisi bâtın gibi olur.

İnsân, uzakta veyâ karanlıkta bir kimseyi görmekte, ortalık aydınlandığı veyâ yaklaştığı vakit onu görmek arasında fark olmakla berâber ikinci gördüğü, birinciden başka bir şey değil. Belki onu daha olgun şekilde görmektir. İlim, îmân ve tasdik de bunun gibidir. Çünkü insân, âşık olmadan aşkı, hasta olmadan hastalığı, ölüm geimeden ölümü tasdik eder. Fakat bunlar geldikten sonraki tasdiki daha kuvvetlidir. Belki insânoğlunun, şehvet, aşk vesâirede de ayrı ayrı üç hâlî ve yekdiğerine uymayan üç anlayışı vardır:

A — Vukûundan önce varlığına inanmak,

B — Vukûu ânında varlığına inanmak,

C — Olup geçtikten sonra varlığına inanmak gibi.

Aç iken açlığı bilmek ile, doyduktan sonra açlığı bilmek bir değil, aralarında fark vardır. Dini ilimler de bunun gibidir. Zevk hâline gelip olgunlaşan, tahkiksiz ve zevksiz elde edilen ilme nazaran bâtın gibidir. Sağlığın kıymetini hastanın bilmesi ile sağlam adamın bilmesindeki fark gibidir.

Sayıdığımız bu dört kısımda insânlar ayrılır, fakat bunlardan hiç birinde zâhire uymayan bâtın yoktur; belki özün kabuğu tamâmlaması gibi, bâtın da zâhiri tamâmlar.

BEŞİNCİ KISIM : Dil ile, lisân-ı hâlden tâbirdir. Kısa görüşlü olanlar, zâhiri üzerinde durur ve onu hakikat zanneder. Eşyânın hakikatını görenler ise buradaki incelikleri anlarlar. Bu, adamın dediği gibi: Tahta, çiviye:

«— Niçin beni dövüyorsun» diye sordu. Çivi:

«— Onu bana değil, durmadan beni tokmaklayana sor ve tepeme inen çekic'e bak.» dedi. İşte bu, lisân-ı mekal ile, lisân-ı hâlden tâbirdir. (Yâni gerek tahta ve gerek çivi lisân-ı hâlleriyle böyle konuşuyorlar.) Allahu Teâlâ'nın:

« ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ »

«Sonra, duman hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne: "İster istemez buyruğuma gelin" dedi. İkisi de: "İstiyerek geldik" dediler.» (41 - Fussilet : 11)

Ahmak adam bu âyeti anlamak için, yerlere göklere hayât, akı ve hitâbı anlama kabiliyetini takdir eder. Ayrıca yer ve göklerin duyacağı bir hitâb ve bu hitâba da yine harf ve ses ile: «Evet biz emrine itâat ediyoruz.» diye cevâp verdiklerini düşünür. Akı başında olan bilir ki, bu lisân-ı hâlin ifâdesi olup yer ve göklerin bizzarûre emre âmâde olduklarından haber vermektir. Yine Allahu Teâlâ'nın:

« اسْتَعِذْ بِاللَّهِ « وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ »

«Her şey, Allahu Teâlâyı hamd etmekle tesbih eder.» (17 - İsrâ : 44) Âyet-i celîlesi de bundandır. Ahmak adam, cansız varlıklarda da

hayât, akıl ve ifâde düşünerek onlarda "Sübhanellah" diyebilinler. Ârif olan bilir ki bunlar, dil ile değil, vücûdlarıyla tesbih ederler, Allahı takdis eder ve birliğine şehâdet ederler. Nitekim: "Her şeyde O'nun birliğine delâlet eden alâmetler vardır." buyurulmuştur.

Yine bunun gibi "Bu sağlam inşaat, mimârının mehâretine ve üstün ilmine şehâdet ediyor." denildiği zamân bu şehâdet söz ile değil, zâti ve hâli iledir.

Yine bunun gibi, "Yoktan var olmakta devâm etmekte ve muhtelif tavırlara girmekte bir mûcide muhtâç her şey, bu ihtiyâciyle hâlikının mukaddes olduğuna şehâdet eder" denildiği zamân, bu şehâdetleri de basiret sâhibi kâmil insânlar anlar. Zâhire saplanan kimseler anlayamaz. Bunun için Allahu Teâlâ :

« وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ »

«Fakat siz onların tesbihini anhyamazsınız.» (17- İsrâ : 44)

Kısa görüşlüler hiç anlayamaz. Allahu Teâlâ'ya yakın olan mukarrebler ile, ilmin derinliklerine nüfûz eden âlimler de bunun künhüne ve son haddine varamazlar. Çünkü her şey'in Allahu Teâlâyı tesbih ve takdisdeki şehâdetleri muhtelifdir. Bu şehâdeti herkes kendi kaabiliyetine göre anlar. Bu gibi şehâdetleri muâmele ilminde saymak muvâfık düşmez. Çünkü bunlar mükâşefe ilmindedir. Bu fende de zâhir âlimleri ile bâtın âlimleri arasında fark vardır. Bununla bâtının zâhirden farklılığı müşahede edilir.

TE'VİL VE TAFVİZ :

Burada da makaam sâhiblerinden aşırı şekilde ileri gidenlerle, orta derecede olanları vardır.

İleri gidenlerin bir kısmı zâhiri delillerin hepsini veyâ çoğunu bozacak kadar - te'vilde - ileri gitmişlerdir. Hattâ Allahu Teâlâ'nın:

« وَتَكَلَّمْنَا أَيْدِيَهُمْ وَتَشَهُدُ أَرْجُلُهُمْ »

«Elleri bize konuşur, ayakları da şehâdet eder.» (36 - Yâsin : 65) ve:

« وَقَالُوا لَجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ »

«Derilerine: “Niçin aleyhimize şehâdet ettiniz” derler, derileri de: “Her şeyi konuşuran Allah bizleri de konuştu” derler.» (41 - Fus-silet: 21) buyurduğu Ayetleri ile Nekir, Münker melekleriyle olan konuşmaları, Mizan, Sırat ve Hesâp hakkındaki sözleri, Cehennemliklerin Cennetliklerle olan:

استعين بالله: «أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ»

«Sudan veyâ Allahu Teâlâ'nın size verdiği rızıklardan bize de akıtın.» (7 - A'raf : 50) münâzaralarını te'vil etti ve hepsinin lisân-ı hâl ile olduğunu zannettiler. Diğer bir kısmı da, te'vil kapısını kapamakta çok ileri gitti, ki, bunlardan biri de Ahmed b. Hanbel'dir. (R. A.) Hattâ Allahu Teâlâ'nın :

«كُنْ فَيَكُونُ»

«Ol dedi de oldu.» (36 - Yâsin : 82) Ayet-i Celîlesindeki te'vili kabûl etmedi ve ona uyanlar zannetti ki bu “KÛN” Allah'tan harf ve ses ile bir hitâptir ve her olacak olan şey'e dâimâ “Ol” diye hitâp eder, o da olur. Hattâ bâzı arkadaşlarından, İmâm - ı Ahmed'in yalnız üç sözde te'vil kabûl ettiğini söylediklerini duydum. Onlar da :

A — Peygamber Efendimizin :

«الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ»

«Hacer-i esved, Yeryüzünde Allah'ın yeminidir, sağ elidir.» (190)

B — Yine Peygamber Efendimizin :

«قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ»

«Mü'minin kalbi Allahu Teâlâ'nın iki parmakları arasındadır.»

(191)

(190) Hakîm, Abdullah b. Amr'dan.

(191) Yukarıda geçmiştir.

C — Yine Peygamber Efendimizin :

« إِنِّي لِأَجِدُ نَفْسَ الرَّحْمَنِ مِنْ قَبْلِ الْيَمَنِ »

«Ben Rahmân'ın nefsini Yemen tarafında bulurum.» (192) Hadis-i şerifleridir. Bunun gibi zâhir âlimleri te'vil kapısını kapamak istediler.

Hüsn-ü zann olarak Ahmed b. Hanbel hakkında deriz ki: Allahu Teâlâ'ya nisbet edilen "İSTİVA"nın yerleşmek olmadığını, "Nüzül"ün de bir yerden bir yere geçmek olmadığını, Ahmed b. Hanbel de bilirdi. Ancak halkın salâhını göz önünde bulundurarak bu kapıyı kapamak için te'vilden men'etmiştir. Çünkü te'vil kapısı açıldığı zamân gedik genişler, haddini aşar ve bir daha önüne geçmek güç olur. Bu bakımdan te'vil kapısını kapamakta beis yoktur.

Selef'in [ilk İslâm büyüklerinin] sözleri de buna şehâdet eder. Çünkü selef: " Bunları olduğu gibi okuyun ve geçin" derlerdi. Hattâ İmâm-ı Mâlik'e (R.A.) "İSTİVA"dan sorulduğu vakit: "İstiva malûm, keyfiyeti meçhûl, o'na imân vâcib, keyfiyyetinden sormak bid'attir." derdi.

Bir kısmı da iktisâda riâyet ederek Allahu Teâlâ'nın Zât ve Sıfatıyla alâkalı her şeyde te'vil kapısını açtı ve âhîret ile alâkalı olan tarafları zâhiri üzerine terk ederek bu bâbdaki te'vili kapadılar. Bunlar da Es'arilerdir.

Mû'tezileler daha ileri giderek Sıfat-ı İlahiyyeden olan "Rüyet'i" Allahu Teâlânın Semî [işitici], Basir [görücü] olduğunu te'vil ettiler. Mirac'ı da te'vil ederek, bunun cesed ile değil, yalnız rûh ile olduğunu zannettiler. Cisimlerin dirilmesini, Cenneti, oradaki yemek, koku almak, evlenmek ve lezzetlerden olan bütün nimetlerle, Cehennem ve Cehennem'in yakıcı bir cisim olup derileri yakıp yağları erittiğini kabûl ettikten sonra, Kabir azâbı, Mizan, Sırat ve benzeri diğer âhîret hükümlerini de te'vil ettiler. Mû'tezilenin bu kadar ileri gitmesinden cesâret alan felsefeciler, daha ileri giderek, Âhîret ile alâkalı bütün hükümleri te'vil ettiler ve Âhîret hakkında vârid olan her şey'i, lezzeti ve elemi yalnız akli ve rûhî olarak te'vil ettiler, cisimlerin îadesini inkâr ettiler, ancak rûhların bekasıyla hükmetti. Ten'in ve tâzibin hiss ile bilinemiyecek şekilde yalnız rûha olduğunu kabûl ettiler ki bunlar muksit kimselerdir. Şerî'attan ayrılıp bu kadar ileri giden bu fırkalarla, Hanbelî'lerin donukluğu arasındaki i'tidâl derecesi o kadar kapalı ve incedir ki işitmekle değil, ancak eşyâ'nın hakikatına

(192) Ahmed, Ebû Hureyre'den.

nûr-i ilâhî ile idrâke muvaffak olanlar muttali' olabilir. Ancak ilâhî nûrîa kendilerine bu gizlilikler olduğu gibi açıklandıktan sonradır ki bu husûslarda söylenenlere bakarlar. Söylenen sözler, yakın nûriyle müşâhede ettiklerine uygun geliyorsa onu olduğu gibi kabûl ederler, uygun gelmeyeni de te'vîl ederler.

Yalnız duymakla bu ilimleri elde edinen, muâyyen bir noktada ayak diretemez. O hâlde yalnız sem'îyyat ile uğraşanlara lâıyk olan, A h m e d b. H a n b e l'in (R.A.) yolunu tutmaktır.

Bu hükümlerden perdeyi kaldırıp i'tidâl haddini bulmak mükâşefe ilmîne âit olup, izâhı fazla uzayacağı için biz bu bahse dalamıyacağız. Gâyemiz, Bâtın'ın Zâhir'e uygun olup ondan başka bir şey olmadığını anlatmaktır ki, şu beş kısım ile bir çokları açıklanmış oldu.

Artık avâm tabakası için, yazmış olduğumuz Akaaid risâlesiyle iktifâyı muvâfık bulduk. Birinci derecede avâm tabakası ondan fazlası ile mükellef değildir. Ancak bid'atlerin çoğalmasıyla akîdenin sarılmasından korkulursa, işte o zamân ikinci dereceye geçerek yine derine dalmadan kısaca akli ve nakli parlak delilleri içine alan Akaaid kitâbına geçilir. Biz burada o parlak delilleri getirelim ve Kudüs'de yazdığımız «er-Risâletü'l-Kudsiyye fi Kavâidi'l-'Akaaid» adlı eserimizle iktifâ edelim. O da bu kitâbın üçüncü faslındadır.

ÜÇÜNCÜ BÂB

KUDÛS'DE İTİKADA DÂİR YAZDIĞIMIZ KAVÂİD'L - AKAA'İD KİTÂBININ AÇIK DELİLLERİ BEYÂNINDADIR

Hamd, yakın nûriyle ehl-i sünneti başkalarından ayıran, hakikat ehlinin dînin erkânına hidâyet etmekle tercih edip, bid'atçilerin sürçmesinden ve mülhidlerin sapıtmalarından koruyan, Peygamberlerin Efendisi olan Hazret-i Muhammed (S.A.V.)'e uyararak Ashâb'ının ve Selef-i sâlihînin yollarından gitmeğe muvaffak kılan, Allahu Teâlâ'ya mahsûsdur ki, bu sâyede aklın yardımı ile habl-i metin'e (Kur'ân-ı Kerim'e) sarılıp ilk müslümanların ahlâk ve itikadlarına uyararak onların açık yoluna girdiler de aklın neticeleriyle naklin hükümlerini bir araya topladı ve "LÂ İLÂHE İLLALLÂH MUHAMMEDÛR - RESÛLU'LLAH" şehâdet kelimesi, hangi kutup ve aslın (erkân'ın) üzerinde devrettiğini iyice anlamadan kuru şehâdetin bir fayda sağlamıyacağını tahkik etti ve bu şehâdet kelimesi icaz (kısa) olmakla berâber, Allahu Teâlâ'nın Zât, Sıfat, ve Ef'âlini, Peygamberin doğruluğunu isbât ettiğini anladı ve îmân binâsının bu dört rûkûn üzerine kurulduğunu, her rûkn'ün de on asıl ve temel üzerine devrettiğini bildiler.

A — Birinci rûkûn, Allahu Teâlâ'nın zâtını bilmektir. Bu da on asıl üzerine devreder. Bunlar :

- 1 — Allahu Teâlâ'nın varlığını,
- 2 — Kıdem'ini, başlangıcı ve evveli olmadığını,
- 3 — Beka'sını, sonu olmadığını,
- 4 — Cevher olmadığını,
- 5 — Cisim olmadığını,
- 6 — Arez olmadığını,
- 7 — Cihetten münezzeh olduğunu,
- 8 — İstivâ,
- 9 — Görülebileceğini,
- 10 — Bir olduğunu bilmektir.

B — İkinci rükün, Allahu Teâlâ'nın Sıfatlarına dâirdir. Bu da on asıl üzerine devreder. Bunlar :

- 1 — Kadir olduğunu,
- 2 — Âlim olduğunu,
- 3 — Allahu Teâlâ'nın Hay, diri olduğunu,
- 4 — İrade sâhibi olduğunu,
- 5 — Semi' ve Basir olduğunu,
- 6 — Mütekellim, kelâm sıfatı olduğunu,
- 7 — Havadis'in hulûlünden münezzehtir olduğunu,
- 8 — İlminin kîdemi,
- 9 — İradesinin kîdemi,
- 10 — İlim ve irâdesinin kadîm olduğuna inanmaktır.

C — Üçüncü rükün, Allahu Teâlâ'nın ef'âline dâirdir. Bu da on asıl üzerinde devreder. Bunlar :

- 1 — Kulların bütün işleri, Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla olduğuna,
- 2 — Kulların kesbiyle (kazanmasıyla) olduklarına,
- 3 — Bütün bunlar, Allahu Teâlâ'nın dilemesiyle olduğuna,
- 4 — Yaratmak ve icâd etmek kendi fazlı ile olduğuna,
- 5 — Kulun gücünde olmayan şey ile de teklif etmesi câiz olduğuna (bu açıklanacaktır.),
- 6 — Dilediğini tâzip edeceğine,
- 7 — Kulun hakkında faydalı olan'a riâyet Allah'a vâcib (gerekli) olmadığına,
- 8 — Bütün vâcipler şer'i olup, onlarda aklın bir dahli olmadığına,
- 9 — Peygamberler göndermesinin câiz olduğuna,
- 10 — Peygamberimizin nübüvveti mâ'cize ile teyid edildiğine inanmaktır.

D — Dördüncü rükün, Sem'ıyyata, Kur'ân ve Hadis'den işitilenlere âittir. Bu da on asıl üzerinde devreder:

- 1 — Haşre, Neşre ve mahşer yerinde toplanmağa,
- 2 — Nekir, Münker meleklerinin sorularına,
- 3 — Kabir azâbına,
- 4 — Mizan'a, sevâp ve günâhların tartılacağına,
- 5 — Sırat'a, Cehennem üzerinde kurulmuş köprü'ye,
- 6 — Cennet ve Cehennemın yaradılışına,
- 7 — İmâm'a âit hükümlere,
- 8 — Sahâbenin İmâmetteki tertiplerine göre efdaliyyetlerine,
- 9 — İmâmetin şartlarına,
- 10 — Karışıklık korkusu ânında imâmın tâyini.

BİRİNCİ RÜKÜN

ALLAHU TEÂLÂ'NIN VÜCÜDUNU - VARLIĞINI BİLMEK

BİRİNCİ ASIL : Bu husûsta ilk ders veren ve aydınlığı gösteren Kur'an'ın irşâdidir. Allahu Teâlâ'nın açıklamasının üstünde açıklama olamaz. Halbuki Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de :

« أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ، وَالْحِبَالَ أوتَادًا وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ،
وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ، وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ، وَجَعَلْنَا النَّهَارَ
مَعَاشًا ، وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ، وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا ،
وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ، لِنُخْرِجَ بِهِ
حَبًّا وَنَبَاتًا وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا »

«Biz yeryüzünü bir beşik, dağları da onun için birer direk kıldık mı? Sizi çift çift yarattık; uykunuzu dinlenme vakti kıldık; geceyi bir örtü yaptık; gündüzü geçimi sağlama vakti kıldık; üstünüze yedi kat sağlam gök bina ettik; parlak ışık veren güneşi varetтік; tâneler, bitkiler, ağaçları sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmek için, yoğunlaşmış bulutlardan bol yağmur yağdırdık.» (78 - Nebe': 6 - 16) yine :

« إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ
الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ ، وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ
مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَاهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ
وَ تَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
لَايَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ »

«Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insânlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökden indirip yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök ara-

sında emre âmâde duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.» (2 - Bakara : 164)

yine :

استعِذْ بِاللَّهِ : «أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا، وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا.»

«Allah'ın göğü yedi kat üzerine nasıl yarattığını görmez misiniz?» «Aralarında ay'a aydınlık vermiş ve güneşin ışık saçmasını sağlamıştır.» «Allah sizi yerden bitirir gibi yetiştirmiştir.» «Sonra sizi oraya döndürür ve yine oradan çıkarır.» (71 - Nûh : 15, 18)

yine :

«أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ، أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ .
الى قوله : (لِلْمُقْوِينَ)»

«Şimdi gördünüz mü o döktüğünüz meniye? Siz mi yaratıyorsunuz onu yoksa biz miyiz yaratan. Biz takdir ettik aranızda o ölümü ve bizim önümüze geçilmez. Kılıklarınızı değiştirmek ve sizi bilemeyeceğiniz bir neş'ette inşâ etmek üzereyiz. Her hâlde ilk neş'eti biliyorsunuz, o hâlde düşünsenize. Şimdi gördünüz mü o ektiğiniz tohumu? Siz mi bitiriyorsunuz onu? Yoksa biz miyiz bitiren?. Onları elbet bir çöpe çeviriverdik de şöyle geveler durdunuz: Her hâlde biz çok ziyâdayız. Daha doğrusu büsbütün mahrûmuz... Şimdi gördünüz mü o içtiğiniz suyu? Siz mi indiriyorsunuz onu buluttan yoksa biz miyiz indiren?. Dilesek onu acı bir çorak ediverirdik. O hâlde şükretsenize. Bir de gördünüz mü o çaktığımız ateşi? Siz mi inşâ ettiniz onun ağacını yoksa biz miyiz inşâ eden? Biz onu hem bir muhtıra kıldık hem de bir istifâde. Alandaki muhtaçlar için.» (56 - Vakı'a : 58 - 73)

Azıcık akıl sâhibi bile bu Âyet-i Celilelerin mânâlarıyla yer ve göklerin bu acâip yaradılışlarını, bütün hayvanlarla bitkilerin böyle muntazam bir şekilde varlıklarını düşünürse, bu acâib emrin ve bu sağlam nizâmın kendiliğinden olmayıp, bunları yaradıp sevk u idâre eden bir yaratıcı'ya ihtiyâçları olduğunda aslâ şüphe etmez. Belki in-

sân fıtratı, bütün bu varlıkların O yaratıcı'nın emrinde musahhar olduklarını tereddüdsüz şehâdet eder. Bu sebebdendir ki Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de:

« أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ »

«Yer ve gökleri yaratan Allahu Teâlâ'nın varlığında şüphe edilir mi? - Edilmez. -» (14 - İbrahim : 10) buyurmuştur. İşte Peygamberleri de, insanları Allahu Teâlâ'yı birlemeğe dâ'vet ve «Lâilâhe illallâh» demeleri için göndermiştir. Bizim için ayrı bir Tanrı, âlem için de ayrı bir Tanrı var demek için değil, çünkü doğuşunda ve gençliğinde insân fıtratında yerleşen, herşey'in bir Allah'ı olmasıdır. Bunun için Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

« وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ »

«Eğer onlara, yer ve gökleri kim yarattığını sorarsan, elbette Allah derler.» (31 - Lokman : 25) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ buyuruyor:

« فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا
لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ »

«Yüzünü dine bir hanif olarak tut: O Allah fıtratına ki insanları onun üzerine yaratmıştır, Allah yaradışına bedel bulunmaz; doğru, sâbit din odur.» (30 - Rûm : 30)

ALLAHU TEÂLÂ'NIN VARLIĞINA AKLİ DELİLLER :

Görülüyor ki Allahu Teâlâ'nın varlığına, insân fıtratı ve Kur'an-ı Kerim'in delilleri, başka delil aramağa lüzum bırakmıyacak derecede kuvvetli ve açıktır. Fakat biz, Kelâmcılara uyarak akli delilleri de zikrederek deriz ki:

Her hâdis (sonradan olan her şey)'in varlığını tercih eden bir yaratıcı'ya muhtâç olduğu aklen meydandadır. Âlem ise sonradan var olmuştur, o hâlde âlem de var olmasına bir sebebe muhtâçtır.

İmdi «hâdis, hudûsunda sebebe muhtâcdır» sözümüz açıktır. Çünkü sonradan ve muâyyen zamanda meydana gelen varlıkların, daha

evvel olması veyâ daha sonraya kalmaları aklen câizdir. Şu hâlde o muâyyen zamanda olmasını tercih eden bir muhassısa ihtiyacı zarûridir. «Âlem (193) hâdis'dir» sözümüze gelince; bunun delili şöyledir: Âlem'in her parçası ya durur veyâ hareket eder, hareket ve sükûnun her ikisi de hâdis'dir. Binaenaleyh hâdis'den kurtulamıyan âlem de hâdis'dir. Bu delilde üç dâva vardır:

1 — «Cisimler, hareket ve sükûndan hâli değildir» sözümüzdür. Bunun böyle olduğu tefekkür ve düşünceye lüzûm göstermeden zarûri ve açıkça görülen bir hakikattir. Çünkü hareketi veyâ sükûnu olmaksızın bir cismin varlığını düşünen, akıl yolundan çıkıp ahmaklık yoluna sapmış olur.

2 — «Hareket ile sükûn hâdisdir» sözümüzdür. Bunun delili; hareketin sükûnu, sükûnun hareketi tâkip etmesi ve birinden sonra diğlerinin bulunmasıdır ki, görülen ve görülmeýen bütün cisimlerde hüküm böyledir. (Eğer dâima hareket eder veyâ dâima durur gibi gördüklerimiz varsa bunların da bir gün vaziyetlerini değiştirebileceklerini ve meselâ dâima duran bir dağ'ın deprem gibi sebeplerle hareket edebileceğini ve hareket edenlerin de durabileceklerini akıl tecvîz eder.) Her müteharrikin sükûnunu ve her sâkin'in hareketini akıl tecvîz eder. Bu hareket ve sükûndan, sonradan geleni, sonra olduğu için, evvelkisi de sona erdiği için hâdisdirler. Çünkü ileride Vâcib Teâlâ'nın varlığını isbât bâbında açıklanacağı gibi kıdemi sâbit olan şey'in, adem'i muhâldir.

3 — Üçüncü dâva: «Hâdiselerden kurtulamıyan hâdisdir» sözü müzdür. Bunun delilleri :

a) Eğer böyle olmasaydı, her hâdis'den önce, evvel olmayan bir çok hâdislerin bulunması gerekir ve eğer o hâdisler sona ermeseydi, yeni hâdislerin varlığına sıra gelmezdi. (Çünkü yeni hâdis'in varlığı eskisinin sona ermesine bağlıdır.) Halbuki nihâyeti olmayan şeyin sona ermesi muhâldir.

b) Bunun gibi eğer felek'in devâmlı sûrette sonsuz hareketini kabûl etsek, bu hareketlerin sayısı ya tek, ya çift, veyâ ne tek ne de çifttir, veyâhut hem tek ve hem çift olmakdan hâli kalmaz. Fakat ne tek ne çift, hem tek ve hem çift olması, nefy ile isbâtı bir araya toplamak olduğundan mümkün değildir. Çünkü bunların birini isbât edince, diğeri nefy etmek; birini nefy edince, diğeri isbât lâzım gelir.

Hareketlerin sayısı çift de olamaz. Çünkü hareket devâm ediyor, bir sayı daha ziyâdesiyle tekleşir. Nihâyeti olmayan sayılar böyle bir sayıda nasıl sıkışıp kalabilir.

(193) Allahu Teâlâ'nın Zât ve Sıfât'ından başka her şey'e (Allahu Teâlâ'nın varlığına alâmet olduğu için) âlem denir.

Tek olması da muhâldir. Çünkü bir daha eklemekle çift olur. O hâlde âlem havâdisden hâli değildir. Havâdisden hâli olmayan her şey hâdis olduğu için âlem de hâdisdir. Hâdis olunca da bir muhdîs'e ihtiyâcı vardır. O da Allâh'dır.

KIDEM

İKİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın Kadîm ve ezeli olup, varlığının evveli olmadığını, ölü'nün de diri'nin de her şeyin evveli olduğunu bilmektir. Bunun delili :

Âlemin yaratıcısı olan Zât-i akdes, hâdis olsa, O'nun da bir yaratıcı'ya, O'nu yaratanın da hâdis olan başka bir yaratıcı'ya... derken başlangıcı bulunmayan muhâl bir teselsül lâzım gelir. Bu gibi teselsülden hiç bir hâdis meydana gelemez. Çünkü evveli olmayan hâdislerin bulunması, yeni bir hâdiseye engeldir. Zira eskisi sona ermeden yenisi başlayamaz. Veyâhut bu teselsül bir Muhdis-i Kadîm'de nihâyet bulur, ki o evveldir dersen, zâten bizim de aradığımız odur. Biz O'na âlem'in sâni'i, mübdi'i, bârisi, muhdîsi deriz. Hepsî yokdan var etmek demektir.

BEKAA

ÜÇÜNCÜ ASIL: Bekaa'dır. Yâni Allahu Teâlâ'nın ezeli olduğunu bilmek gibi, ebedî olduğunu ve sonu olmayacağını kabûl etmektir. Evvel, âhur, zâhir ve bâtın olan O'dur. Hem ezeli hem de ebedîdir. Çünkü kıdem'i sâbit olan şey'in ademi muhâldir. Bunun delili şöyledir : Kadîm'in yok olması iki sebebin biriyle düşünülebilir: 1 — Bizâtihi yok olmak, 2 — Zıddının te'sirile yok olmak.

1 — Bizâtihi yok olmasına imkân yoktur. Çünkü bizâtihi devâmı düşünülen bir şey'in, bizâtihi yok olması mümkün olsaydı, yokluğu düşünülen bir şey'in de bizâtihi varlığı kabûl edilmek gerekirdi. Hâlbuki bu muhâldir. Binâenaleyh var olmak sebebe muhtâç olduğu gibi, var olan şeyin yok olması da yine bir sebebe muhtâçtır.

2 — Zıddının te'sirile de bir kadîm'in yok olması muhâldir. Çünkü o zıd ya kadîm'dir veyâ hâdis'dir. Kadîm olmasına imkân yok, zira zıddıyyet ictimâa mâni olduğu için ezelde zıddıyla bulunamazdı. Hâlbuki geçen iki asılda varlığı ve kıdemi isbât edilmiştir. O hâlde kadîmi yok edecek olan zıddı, Kadîm değildir. Hâdis olmasına da imkân yoktur. Çünkü kadîm'in hâdis'den kuvvetli olduğu meydanda olduğu gibi herhangi bir şey'i gelmeden def'etmek, var olduktan sonra yok etmekten kolaydır. Binâenaleyh kadîm'in zıddı olan hâdis, sonradan var olup kadîm'i yok edinceye kadar, o hâdis'in zıddı olan kadîm, onun varlığına

engel olur da böyle bir hâdis vücûd bulamaz, demek ki bir hâdisin de kadim'i yok etmesi muhâldir. O hâlde Allahu Teâlâ, hem ezeli ve hem de ebedidir.

CEVHER DEĞİLDİR

DÖRDÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın boşluk dolduracak bir cevher olmadığını ve hayyiz ve mekândan münezzehtir olduğunu bilmektir.

Delili: Hayyiz olan her cevher o boşluğa bağlı olduğu gibi hareket veyâ sükûndan da hâli değildir. Hareket ile sükûnun ikisi de hâdisdir. Havâdisden hâli olmayan her şey de hâdisdir. Bunun için cevher de değildir. Eğer mütehayyiz bir cevher'in kîdemi düşünülse bütün cevherlerin kadim olması lâzım gelirdi. Eğer cevherin mânâsını, gerektirdiği hayz ve levâzimatını murâd etmeksizin, kadim'e cevher diyen olursa, mânâ bakımından değil de, yalnız lâfız bakımından hatâyâ düşmüş olur. (Çünkü Vâcib Teâlâ'nın böyle bir ismi yoktur.)

CİSİM DEĞİLDİR

BEŞİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın cevherlerden meydana gelmiş cisim olmadığını bilmektir. Çünkü cisim, cevherlerden ve küçük parçalardan meydana gelmiştir. Mütehayyiz bir cevher olmayınca, cisim olamayacağı da meydandadır. Çünkü her cisim, boşluğu dolduran cevherlerden meydana gelmiştir. Cevher ise, ayrılmak, toplanmak, hareket, sükûn; şekil ve mikdar gibi şeylerden hâli değildir. Bunlar da hüdûs alâmetleridir.

Eğer Âlemi yaratanın cisim olduğuna inanmak câiz olsaydı, Ay, Güneş ve benzeri diğer cisimlerin de ilâh olduğuna inanmak câiz olurdu.

Eğer biri, cevherlerden meydana geldiğini kassetmeksizin, Allahu Teâlâ'ya cisim'dir (fakat diğer cisimler gibi değil) demek cür'etini gösterirse, bu da cisimiyetin mânâsına nefy etmekte isâbet etmekle berâber isimde galat etmiş olur.

AREZ DEĞİLDİR

ALTINCI ASIL : Allahu Teâlâ'nın cisim ile kaim arez, ve mahalde bulunur hâlde olmadığını bilmektir. Bunun birinci delili : Arez, bizâtihi kalm olamaz; belki cisim'de bulunur ki cismin arezden evvel bulunmasını iktiza eder. Halbuki cisim de hâdisdir. Binâenaleyh ezelde tek başına mevcûd olup cisim ve arezleri sonradan yaratan Allahu Teâlâ'nın, cisme hulûl eden arez olmasına da imkân yoktur. İkinci delili : İlerde açıklanacağı gibi, Allahu Teâlâ Âlim'dir, Ka-

dirdir, İrâde sâhibi bir hâliktir. Bu vasıfların bir arezde bulunmasına imkân yoktur. Bunlar ancak kendi zâtıyla kaim ve müstakil olan bir varlıkta düşünülebilir.

İşte şu altı esâsdan, Allahu Teâlâ'nın mevcûd ve bizâtihi kaim olup, cisim, cevher, arez olmadığını, ondan başka bütün Âlem'in, cisim, cevher ve arezden ibâret olduğunu öğrenmiş olduk ve anladık ki, O hiç bir şey'e benzemediği gibi hiç bir şey de O'na benzemez; belki O her şey'i sevk u idâre eden bir kayyûm, ve ebedî hayât ile hayy olup benzeri olmayan bir varlıktır. Yaratık yaradana, takdir edilen takdir edene, resim ressama nasıl benzesin, cisimler ve arezlerin hepsi O'nun yaratması ve san'atının eseridir. Artık onların O'na benzemesiyle hükmetmek muhâldir.

CİHET VE MEKÂNDAN MÜNEZZEH'DİR

YEDİNCİ ASIL : Zât-i İlâhînin yön ve mekânı olmadığını ve bunlardan münezzehtir olduğunu bilmektir.

Çünkü ana yönler : Üst, alt, sağ, sol, ön ve ard olmak üzere altıdır. Bütün bu yönler, Allahu Teâlâ'nın insânı yaratmasıyla meydana gelmiştir. Çünkü insân için, yere dayanacak bir ayak tarafı bir de onun karşısı olan baş tarafı olmak üzere iki taraf yaratılmıştır. Sonra bunların birine alt diğeri de üst denmiştir. Hattâ tavanda yürüten karınca her ne kadar bize göre üstte ise de, kendine göre ters, yâni altı üstüne gelmiş olduğu hâlde yürümektedir. Ayrıca, ekseriyetle biri diğeri kuvvetli olmak üzere insânda iki el yarattı ve kuvvetlisine, sağ el diğeri de sol el adı verildi ve böylece insânda sağ, sol tarafları meydana geldi. Ayrıca insânın iki tarafı daha bulundu, bunların birisi görüp yürüdüğü taraf, buna ön, bunun karşısına da ard denmiştir. Görülüyor ki bunlar, insâna nazarandır ve insân ile berâber yaratılmıştır. Eğer insân bir küre şeklinde yaratılsaydı bu yönlerde olamazdı. O hâlde nasıl olur da ezeli olan Allahu Teâlâ hâdis olan bunlarla muttasıf olur veyâ ciheti yok iken nasıl olur da sonradan cihet sâhibi olur? Yoksa Âlem'i kendi üstünde mi yarattı? Hâşa Allahu Teâlâ üstten münezzehtir. Çünkü üst, baş tarafıdır. O'nun ise başı yoktur. Yoksa Âlem'i altında mı yarattı? Hâşa altı da yoktur; çünkü alt ayak tarafıdır. Allahu Teâlâ ayaktan münezzehtir. Bütün bunlar Vâcib Teâlâ hakkında aklen muhâl olan şeylerdir. Bunun gibi, ciheti olması, ya cevher gibi hayizli olmasını veyâ cevher'e muhtass bir arez olmasını iktiza eder; halbuki cevher ve arez olmasının muhâl olduğu yukardaki asıllardan anlaşıldığı gibi cihete ihtisâsı da muhâldir.

Eğer yön tâbirinden, şu iki mânâdan (yâni hayz'e hulûl ve cis-

miyyet mânâsından) başka bir şey murâd edilirse, mânânın bunlara delâleti olmakla berâber isim de galat edilmiş olur.

Yine bunun gibi yön'ü var ve Âlem'in üstündedir dersin, o vakit Âlem'e muhâzi (mukabil) olması lâzım gelir. Her cismin mukabili ya ondan büyük, ya küçük veyâ onun dengi olur. Bütün bunlar Allah hakkında muhâldir. Çünkü bunlar bir mukaddir'in takdirine muhtâc tır. Kâinat'ı sevk u idâre eden Allahu Teâlâ bunlardan münezzehtir.

Duâda ellerimizi yukarı kaldırmamız (O'nun yukarda olması için değil) belki namâzımızın kiblesi Kâbe olduğu gibi, duâmızın kiblesi de semâ olması bakımındandır. Ayrıca burada kendisinden istenilen Zât-i Kibriyâ'nın azametine, işaret ve kahr u istilâ yönünden her şey den âli ve üstün olduğuna da tenbîh vardır.

İSTİVA

SEKİZİNCİ ASIL : Kibriyâlık vasfına münâfi olmayacak, hudûs ve yokluk şâibesi anlaşılmayacak şekilde ve Allahu Teâlâ'nın murâd ettiği mânâda arş-ı âzam'ı istivâ ettiğini bilmektir ve Hak Teâlâ'nın :

« ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ »

«Sonra da duman şeklindeki semâyı istivâ etti.» (41 - Fussilet :

11)

kelâmından murâd olan da budur ki, o da kahr u istilâ yâni onları sevk u idâresine, hâkimiyetine almaktır. Nitekim şâir, Irak'ı istilâ eden Bişr bin Mervân hakkında: «Kılıç kullanmadan, kan dökmeden Irak üzerine istivâ etti, (onu hâkimiyetine aldı)» dediği gibidir Ehl-i Hak bu Âyet-i Celileyi böylece te'vil etmek mecbûriyetindedir. Nitekim Ehl-i Bâtıl'ın :

« وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ »

«Nerede bulunursanız O sizinledir.» (57 - Hadid : 4)

Âyet-i Celilesini ilim ve ihâta ile, Peygamber Efendimiz :

« قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنَ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ »

«Mü'minin kalbi Rahman'ın iki kudret parmağı arasındadır.» (194)

(194) Yukarıda geçti.

hadis'ini (yâni burada İSBA' lâfzını) kudret ve kahr ile, yine Peygamber Efendimizin :

«الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ»

«Hacer-i esved, yer yüzünde Allahu Teâlâ'nın yemini'dir.» (195) hadisindeki sağ el mânâsında olan «YEMİN» kelimesini de teşrif ile te'vil etmişlerdir. Çünkü «Yemin» zâhir mânâsı üzerinde kalsa istivâ'dan ve istikrar - yerleşmek - murâd olsa, Allahu Teâlâ'nın cisim olması lâzım gelirdi. Bu cisim ya arş'dan küçük, ya büyük, veyâ arş'a eşit olur. Bunların hepsi muhâl, muhâle müeddi olan her şey de muhâldir.

RÜYET - GÖRÜLMEK -

DOKUZUNCU ASIL : Allahu Teâlâ sûret ve mikdardan, yön ve cihetten münezzehtir olduğu hâlde Hak Teâlâ :

«وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ»

«O günde yüzleri nûrlu olduğu hâlde Allah'a nazar ederler.» (75-Kıyâme: 22, 23) buyurmuştur.

Fakat Allahu Teâlâ'nın :

«لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ»

«O'nu gözler görüp anlayamaz fakat, O gözleri görür.» (6 - En'am: 103) ve yine M ü s a aleyhi's-selâm'a hitâben :

«لَنْ تَرَانِي»

«Elbette beni göremezsin.» (7 - A'raf: 143)

Âyet-i Cellelerini tasdik için, dünyâda görülmez demişlerdir.

Ne olurdu? (Görülmesi bâbında) Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından Hz. M ü s a'nın bilemediğini, (rû'yeti inkâr eden) mütezillerin nereden öğrendiğini, ve (onlara göre) muhâl olan rûyeti Hz. M ü s â'nun nasıl istediğini bilseydim?

(195) Yukarıda geçti.

Şüphesiz cehâleti (hâşâ) Mûsâ aleyhi's-selâm'a ve diğer Peygamberlere isnâd etmekten, bu gibi câhil bid'atcilere isnâd etmek çok daha iyidir.

Rüyet Âyetini (yâni «İlâ rabbiha nâziretün» âyetini) zâhiri üzerine bırakıp te'vil etmemek ise muhâle müeddi olmadığı içindir. Çünkü görmek, bir nev'i keşif ve ilimdir. Şu kadar ki bilgiden daha açıktır. Cihette olmadığı hâlde bilinmesi câiz olduğuna göre, yine cihette olmayarak görülmesi de câizdir. Yine bunun gibi kendisi cihetten münezzehtir olduğu hâlde yaratıkları gördüğü gibi, aynı şekilde mahlûkâtın da onu görmesi câizdir. Yine bunun gibi şekil ve sûretsiz bilindiği gibi, şekil ve sûretsiz de görülebilir.

VAHDANİYYET [BİR OLMAK]

ONUNCU ASIL : Allahu Teâlâ'nın bir olup ortağı ve eşi olmadığını, tek olup dengi bulunmadığını bilmektir.

Halk ve ibda'da tek, icad ve ihtira'da ise birdir. Kendine benzeyecek ve müsâvi olacak bir benzeri olmadığı gibi, kendisiyle münâza'a ve muâraza edecek bir zıddı da yoktur. Bunun delili :

«لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا»

«Eğer yer ve göklerde Allah'tan başka bir ilâh olsaydı bütün kâinat fâsid olur, hiç bir şey olamazdı.» (21 - Enbiyâ : 22) Âyetidir.

Bunun açıklaması : Eğer iki ilâh farz edilse, bunlardan biri bir emir verdiğinde ikincisi bu emre bağlanmak zaruretinde ise mağlûb ve âciz olduğu için ilâh olamaz. Yok eğer müdâfaaya kadir, muhâlefete muktedir ise, o zaman birincisi âciz olduğu için ilâh olamaz. (Çünkü ikisinin dâima ittifak hâlinde olmaları mümkün değil ve zâten dâima ittifak hâlinde olurlarsa ikiye yine lüzûm kalmaz.) O hâlde Allah birdir.

İKİNCİ RÜKÜN

**ALLAHU TEÂLÂNIN SIFATLARINI BİLMEKTİR
BU DA ON ASIL ÜZERİNE DEVREDEBİR**

KUDRET

BİRİNCİ ASIL : Âlem'i yoktan var eden Allahu Teâlâ'nın Kaadir ve :

«وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

«O'nun her şey'e gücü yeter.» (5 - Mâide : 120)

kavlinde sâdık olduğunu bilmektir. Çünkü Âlem çok mükemmel, intizâmlı ve muvâzeneli bir san'at eseridir. Sağlam dokunmuş, çiçekleri yerli yerinde mükemmel bir kumaşı gören kimsenin, bunu bir ölü ve-yâ âciz bir kimse dokudu demesi akılsızlık ve ahmaklıktan başka bir şey olmadığı gibi, bu sun-i bedim sâni'i de her şeye kaadirdir.

İLİM

İKİNCİ ASIL : Bütün mevcûdâta âlim olup ilmi her şeyi ihatâ ettiğini bilmektir. Yerde ve gökte zerre miktarı hiç bir şey ilminden hâriç kalmaz ve :

«وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»

«O her şeyi bilir.» (2 - Bakara : 29)

kavlinde sâdık ve bunun doğruluğunu :

«أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ»

«Yaradan bilmez mi? O'nun ilmi lâtif olduğu için her şeyi bilicidir.» (67 - Mülk: 14) Âyeti ile irşâd etmektedir.

En küçük şeyde bile olsa, lâtif ve düzenli mahlûkatının böyle mükemmel oluşu, Sâni'inin ilmine delâlet etmesinde şüphe bırakmıyacağı için, ilmine, yaratmasıyla delil gösterip seni irşâd etmiştir.

Allahu Teâlâ'nun delili, hakikata hidâyet eden delillerin en üstü-nüdüdür.

HAYÂT - DİRİ OLMAK -

ÜÇÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın hayât sâhibi - diri - olduğunu bilmektir. Çünkü ilim ve kudretli olan kimsenin hayâtta olması zarûridir.

Eğer cansız olduğu hâlde kudretli, bilgin, tedbir sâhibi bir varlık kabul edecek olsak, o zamân bütün canlıların hareket ve sükûnları sırasında ve hattâ her san'at sâhibinin hayâtında bile şüpheyeye düşmek

câiz olurdu ki bu, cehâlet bataklığına saplanmaktan başka bir şey değildir.

İRÂDE

DÖRDÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın işlerinde irâde sâhibi olduğunu bilmektir. Her varlık O'nun dilemesine dayanır ve O'nun irâde sinden doğar. Mübdi' (yokdan var eden), Müdi' (yok edip tekrar var eden), O'dur; dilediğini yapar. Nasıl irâde ki, kendisinden sâdir olan bütün ef'âlin zıddı da sâdir olabileceği gibi zıddı olmiyanların da daha önce veyâ daha sonra yaratılması mümkün idi. Çünkü kudretin iki zıd ve iki vakit ile ilgisi birdir. Bunların bir tarafını tercih edecek bir kuvvet lâzımdır ki bu da irâdedir. Eğer: «İlmin irâdeye ihtiyacı yoktur. O şeyin hangi vakıta olacağını biliyorsa, o şey o vakıta olur» derseni, o zamân kudrete de ihtiyacı olmaması lâzım gelir. İlmnin taallük ettiği vakıta kudretsiz olarak o iş oldu demenin de câiz olması lâzım gelir ki, bu da bâtil; o da bâtildir. Allahu Teâlâ'nın ilmi olduğu gibi kudret ve irâdesi de vardır.

SEMİ' VE BASAR - İŞİTMEK VE GÖRMEK -

BEŞİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın işidip gördüğünü yani Semî' ve Basîr olduğunu bilmektir.

Rûyetinden, hatırda geçenlerden, vehm'in ince düşüncelerine ve him'de düşünce inceliklerine varıncaya kadar hiç bir şey saklanamaz. İşitmesinden de karanlık gecede, yalçın kaya üzerinde yürüyen kara karıncanın ayak şamatasına varıncaya kadar hiç bir şey gizlenemez.

Nasıl Semî', Basîr (işitici görücü olmasın, bütün yaratıklarda bulunan görmek ve işitmek birer olgunluk ve kemâldir; noksanlık değildir. Nasıl olur da yaratık, yafatandan mükemmel, masnu, Sâni'den muntazam olur?

«لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا»

«Ey baba, görmeyen, işitmeyen ve senden hiç bir şey kaldırmayan şey'e niçin tapıyorsun?» (19 - Meryem : 42)

sözü nasıl delil olabilirdi?

Eğer kendi mâbud'u hakkında da hüküm böyle olsaydı, onun delil çoktan çürüyecekti ve Allahu Teâlâ'nın :

« وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ »

«İşte bunlar, kavmi üzerine çekmek için İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir.» (6 - En'am: 83)
kavl-i şerifi de doğru olmayacaktı.

El ve ayaksız fâil, kalb ve dimağsız âlim olduğunu kabul ettiği gibi, göz ve kulaksız görücü ve işidici olduğunu da kabul etmemiz lâzımdır. Çünkü aralarında fark yoktur.

KELÂM

ALTINCI ASIL : Allahu Teâlâ'nın söylemesi olduğunu bilmektir. Kelâm Sıfat-ı Zâti ile kaim olup harf ve savt cinsinden değildir. Varlığı başkasının varlığına benzemediği gibi kelâmı da başkasının sözüne benzemez. Gerçekde kelâm, içerde hazırlanandır. Bâzi işaret ve hareketler, o mânâya delâlet ettiği gibi, ses ve harfler de o mânâya delâlet içindir. İşte bu mânâda bâzi câhiller şüpheyeye düştü ise de, şâirler şaşırmadı. Nitekim şâirlerden bir tanesi: «Söz kalbedir; lîsân onun tercümânıdır.» demiştir. Kim ki «Dilim hâdistir fakat hâdis olan kudretim ile dilimde hâdis olan, (Allah kelâmı) kadimdir» diyemedi ve buna akıl erdiremedi ise onun akıldan ümidini kes ve lîsânı o'na hitâbtan men'et. Kadim demek, kendisinden evvel bir şey olmıyan demek olduğunu anlamayan ve «Bismillâh...»ın «B»sinin «S» harfinden evvel geldiğini ve «B» den sonra gelen «S» harfinin kadim olamayacağını bilmeyen kimseye sakın iltifât etme! Bâzi kulları hidâyetten uzaklaştırmakta Allahu Teâlâ'nın sır ve hikmeti vardır. Kulun (kendi irâdesiyle) Allahu Teâlâ'nın sapıtığına hidâyet yoktur. Dünyâda Mûsâ aleyhi's-selâm'ın ses ve harf olmayan Allah kelâmını duyduğunu kabûl edemiyenler Ahirette de cisim ve renk olmayan bir mevcûdu görmegi inkâr edebilirler. Eğer kemiyet, mikdar, cisim ve renk olmayan ve şimdiye kadar kimseye görülmeyen bir şey'in görülmesine akli ererse, gözle düşündüğünü kulakda da düşünebilir ve göz, renk ve cisim olmayan şeyi görebildiği gibi kulak da ses ve harf olmayan sözü duyabildiğini kabûl eder. Allahu Teâlâ'nın bütün mevcûdâta şâmil, tek bir ilime sâhip olduğunu kabûl edenler, bütün ibârelerle delâlet olunan, ve zâtına mahsûs tek bir kelâm sıfatı olduğunu da kabûl ederler. Eğer yer, gök, Cennet ve Cehennem mercimek kadar olan göz bebeğine girmediği hâlde oradan göründüklerine, kâğıda girmediği hâlde küçük bir kâğıtçıkta yazdıklarına, kalbe girmedikleri hâlde kalbin en küçük köşesinde mahfûz olduklarına akıl erdirirse, bilsin ki kelâm'ın dil

ile okunup mushaflarda yazılması ve kalbde ezberlenmiş olması Zât-i kelâm'ın bunlara girmesiyle değildir. Zira sahifelerdeki yazılara kelâmın zâtı gireydi, Allah lâfza-i celâli yazısına da Allahu Teâlâ'nın Zâtının girmesi iktizâ ederdi. Bunun gibi «Ateş» yazdığımız zamân oraya da sıcaklık girip kâğıdı yakması iktizâ ederdi. Halbuki böyle olmadığı meydandadır.

KELÂM VE DİĞER SIFATLARIN KADİM OLUP ALLAHU TEÂLÂ'NIN HULÛL VE HAVÂDİSDEN MÛNEZZEH OLDUĞU

YEDİNCİ ASIL : Zâtıyla kaim olan ve diğer sıfatları kadimdir. Zira Allahu Teâlâ'nın, değişikliğe uğrayan havâdise mahâl olması muhâldir. Belki zâtına vâcib olan Kıdem, sıfatları hakkında da vâcibtir. Değişiklik ona âriz olmaz, hâdisat ona giremez, ezelde övülen sıfatlarla mevsûf olduğu gibi ebedde de yâni gelecekte ve her dâim aynı olup değişiklikten münezzehtir. Zira hâdisât'a sahne olan, hâdis olmaktan kurtulamaz. Hâdisden kurtulamayan her şey hâdisdir. Cisimlerde hudûs niteliğinin yerleşmesi, vasıfları bozulup değişikliği kabûl etmelerindedir. Cisimlerin hâlikı, bu değişikliği kabûlde, onlar ile nasıl müşterek olur? İşte Allahu Teâlâ'nın kelâm'ının kadim ve zâtıyla kaim olması bu esas üzerinedir. Hâdis olan, o mânâya delâlet eden, harf ve seslerdir. Yine henüz doğmamış bir çocuğu, babasının okutma arzusu olduğunu ve baba ile kaim olan bu arzûnun, çocuk doğduktan sonra büyüyüp babasının bu isteğini anlamak sûretiyle onunla me'mûr oluncaya kadar devâm edeceğini kabûl eden kimse, ezelde:

«— Nalınlarını çıkar.» Fermân-ı İlâhisi de Allah'ın Zâtıyla kaim olup hiç değişmeden devâm eden talebine delâlet ettiği Mûsâ aleyhi's-selâm'ın bununla me'mûr olması ise, yaratıldıktan ve bu kadim kelâm'ı duyup bildikten sonra olduğunu da kabûl eder.

İLİM SIFATININ KİDEMİ

SEKİZİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın ilmi kadim'dir; Zât ve Sıfatıyla dâima âlimdir. Yeni yaratıklarıyla bilgisi değişmez. Belki ilmi ezeli ile her şeyi olduğu ve olacağı gibi bilir. Zira biz, güneş doğarken bir kişinin geleceğini bilsek, bu bilgimiz gün doğuşuna kadar devâm eder; bir yenisi yerine gelmez. Bunun gibi Allahu Teâlâ'nın ezeldeki ilminde de değişiklik olmaz.

İşte Allahu Teâlâ'nın ilmi'nin kadim olmasını böyle anlamak lâzımdır.

İRÂDENİN KIDEMİ

DOKUZUNCU ASIL : Allahu Teâlâ'nın irâdesi kadim'dir. Ezeli olan ilmine uygun olarak muâyyen zamanlarda olacak şeyiere yine ezeldeki irâdesi taallük eder. (Bu taallük, hâriçde vücûdu olmayan i'tibârî bir sıfattır.) Zira irâdesi hâdis olsaydı havâdis'e mahâl olması lâzım gelirdi. Eğer irâdesi Zâtında değil de başka yerde tecelli etseydi o vakit kendisi değil, başkası irâde etmiş sayılırdı. Nitekim başkasının hareketiyle senin müteharrik sayılmıyacağı gibi. Eğer irâdeyi hâdis kabûl edersek, o irâde de diğer bir irâdeye muhtâç derken muhâl olan teselsül lâzım gelir. Eğer irâde, irâdeye muhtâç değil dersen, âlem'in de irâdesiz olması lâzım gelirdi (ki bu da bâtıldır).

İLİM VE İRÂDESİNİN KADİM OLDUĞU

ONUNCU ASIL : Allahu Teâlâ'nın bütün vasıfları yalnız zâtı ile değil kadim olan Sıfatlarıyledir. Meselâ: İlim sıfatı ile âlim, hayât sıfatı ile hayy, kudret sıfatı ile kaadir, irâde sıfatı ile mürîd, sem' sıfatı ile semî, basar sıfatı ile basîr, gibi. İlim sıfatı olmadan âlim'dir demek, malsız zenginlik, âlimsiz ilim, mâlûmatsız âlim, demek gibi olur. Çünkü kaatil, katil, maktül (öldüren, öldürmek ve ölen) birbirinden ayrılmadığı yâni bunlardan biri bulunmadan diğeri olamayacağı gibi, ilim, âlim, mâlûm (bilgi, bilen ve bilinen) de birbirinden ayrılmaz. Kaatil, ölen ve öldürmek işi olmadan düşünülmiyeceği gibi, maktül -öldürül-müş - de öldürücü ve öldürmek işi olmadan bulunamaz. Bunun gibi ilimsiz âlim, mâlûmatsız ilim ve mâlûmatsız âlim de düşünülemez. Binâenaleyh âlimin ilimden infikâkini tecvîz eden, yine âlimin mâlûmdan ve ilmin de âlimden ayrılmasını tecvîz etmesi lâzım gelir. Çünkü aralarında fark yoktur. (Halbuki bunlar akıl ve mantığın kabul etmiyeceği şeylerdir. O hâlde Allahu Teâlâ ezelde bu sıfatlar ile muttasıftır.)

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

ALLAHU TEÂLÂ'NIN EF'ÂLİNİ BİLMEKTİR. BU DA ON ASIL ÜZERİNE DEVREDER

KULLARIN BÜTÜN İŞLERİ ALLAH'IN YARATMASIYLA DİR

BİRİNCİ ASIL: Âlem'de hâdis olan her şeyin, Allahu Teâlâ'nın yaratması ve icâd etmesiyle olduğunu bilmektir. Allahu Teâlâ'dan başka yaratıcı ve icâd edici yoktur. Her şeyi icâd eden O'dur. Yaratıkları ve işlerini yaratan O, kudret ve hareketlerini icad eden yine O'dur. Kulların bütün işleri, O'nun yaratması ve kudretinin tecellisi ile dir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de :

« استيعاد بالله : « خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ »

«Her şey'in hâliki O'dur.» (13 - Râd : 16)

Diğer âyette :

« وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ »

«Sizi ve yaptıklarınızı yaratan ise Allah'tır.» (37 - Saffât: 96)

Başka bir âyette :

« وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِاجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ. أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ »

«Sözünüzü gizleseniz de açıklasanız da hepsi bir. O sinelerde olanları da bilir, yaradan bilmez mi, O'nun ilmi lâtif olduğu için her şey'i bilicidir.» (67 - Mülk: 13-14) buyurmuştur.

Her şeyi bildiği için, kullarına, sözlerinde işlerinde gizli ve aleni hâllerinde, hattâ gönüllerinden geçenlerden bile sakınmalarını emretmiştir. İlmine de, yaratmasıyla delil çekmiştir. Neden kulların işlerinin yaratıcısı olmasın? Hâlbuki kudreti tâm ve kusursuzdur. O'nun kudreti kulların hareketine taallûk eder, hareketler ise birbirine benzer; kudret'in onlara taallûk'ü bizâtihidir, Yekdiğerine benziyen bu benzerliklerin bâzılarına taallûk edip, bâzılarına taallûk etmemesini gerektiren sebep ne olabilir? Yahut bir hayvan, icad etmekte nasıl müstakil olabilir? Örümcekten, arı'dan ve benzeri diğer hayvanlardan akıllara durgunluk verecek ince san'atlar nasıl meydana gelebilir? Kendisinden meydana gelen işlerin mâhiyetini bütün incelikleriyle bilemiyen bir hayvan nasıl icadında müstakil olur da her şeyi kemâle erdiren Allahu Teâlâ olamaz. Bu çok uzak bir şey. Görünür görünmez âlemlerde tek kudret sâhibi, yer ve göklerin yaratıcısı Allahu Teâlâ'dır. Bütün mahlûklar ise, O'nun karşısında hor ve hakirdirler.

KULUN KESBİ

İKİNCİ ASIL : Kulların işlerini Allahu Teâlâ'nın yaratması, kesb (kazanç) yolu ile, bu işleri onların kudretinde olmaktan çıkarmaz.

belki kudreti ve kudret sâhibini; ihtiyârı ve ihtiyâr sâhibini de Allahu Teâlâ yaratmıştır. Kudret, Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyle, kulun vasfıdır. Fakat kesbi değildir. Hareket ise, Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyle, insân'ın hem kesbi ve hem de sıfatıdır. Zira hareket, insanın sıfatı olan kudretle ile yaratılmıştır. Demek ki hareketin, kudret denen diğer bir sifata nisbeti vardır. Bu nisbet itibâriyle de kesb adını alır ve işte bundan cebr (kul işinde mecbûr olmak) lâzım gelmez. Çünkü insân ihtiyârî hareket ile, ızdırârî hareketi birbirinden ayırır. (İnsânın elini kendi isteğiyle sallamasıyla, titrek adamın elinin sallanması arasındaki fark meydandadır.) Cebir lâzım gelmediği gibi, insân fi'ilinin hâlikliği olmak da lâzım gelmez. Çünkü insân, hareketinin sayılarını, parçalarını bütün teferruâtıyla bilemez. Binâenaleyh sırf ızdırar ve sırf ihtiyâr tarafları bâtıl olmakla i'tikatta i'tidâl tarafı kalmıştır. O da ef'âli ibâd, yaratmak bakımından Allahu Teâlâ'nın kudretinde, kesb ve ihtiyâr bakımından kulun kudretinde olmasıdır.

Kudretin takdîr edilecek şeye taallûkunun, yalnız icâd tarikiyle olması şart değildir. Çünkü âlem henüz yaratılmamış iken kudret-i ilâhiyye ezelde âleme taallûk etmiştir. Şey'i icâd edeceği zaman, kudret, ilk taallûktan başka bir nevi ile o şey'e taallûk eder ve o da olur. Bu ifâde ile kudretin taallûku, takdîr edilen şey'in var olmasına bağlı olmadığı anlaşılmış olur.

KULUN İŞİNİ ALLAHU TEÂLÂ'NIN İRÂDE ETMESİ

ÜÇÜNCÜ ASIL : Kulun işi her ne kadar kendi kesbi ise de, Allahu Teâlâ'nın irâdesinden çıkamaz. Görünür görünmez âlemde göz açıp yummak, gönüllerin meyilleri ve gözlerin bakışlarına varıncaya kadar her şey Allahu Teâlâ'nın Kazâ (196) ve kaderiyle irâde ve dilemesiyledir.

Hayır, şer, menfaat, mazarrat, îmân, küfür, ilim, inkâr, kurtuluş, husran, azgınlık, doğruluk, tâat ve isyân, şirk ve îmân'ın hepsi O'ndandır. Hükümünü bozacak, kazâsını reddedecek bir kuvvet yoktur. Dilediğini (irâdesini fenâliğe sarf edenleri) sapıtır, dilediğini (irâdesini iyiliğe sarf edenleri) hidâyet eder. Yaptığından sorulmaz, diğerleri mes'ûldür. Buna, bütün ümmetin ittifak ettikleri: «Allahu Teâlâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz.» sözleri şahittir. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın :

(196) Kazâ : Her şey'in muâyyen zamânı gelince takdîr'e uygun olarak meydana gelmesi demektir.

Kader : Allahu Teâlâ'nın ezelde, olacak şeylerin vakti zamânını bilip onlara irâdesinin taallûk etmesi demektir.

« أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا »

«Allah dilese insânları hep hidâyette kılardı.» (13 - Râd:31) ve yine

« وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا »

«Dilesek herkese hidâyeti verirdik.» (32 - Secde : 13)

Âyetleri bunun açık şâhididir.

Akıl'dan delili: Eger günâh ve cürümler, Allah'ın irâdesi dışında kalırsa, Allahu Teâlâ'nın düşmanı olan mel'ûn şeytân'ın irâdesine uygun olmaları ve o'nun irâdesiyle olan işlerin de Allahu Teâlâ'nın irâdesiyle olan işlerden fazla olması gerekir. Nolaydı bileydim, akılı başında bir müslümân nasıl olur da bir memleket reisinin bile kabul etmeyeceği bu düşük rütbeye, Celâl ve Kerem sâhibi Allahu Teâlâ'yı düşürmeyi câiz görür. Zira kendisinden ziyâde hasmının müessir olduğu bir muhitin riyâsetini kimse kabul etmez ve riyâsetten sarf-ı nazar eder. İsyân, ibâdetten çoktur. Bu bid'at sâhibine göre bütün günâhlar Hak Teâlâ'nın irâdesi hilâfıdır. Bu ise za'fiyyet ve âcziyyetin son haddidir. Kâinatı sevk u idâre eden Allahu Teâlâ âcziyyet ve za'fiyyetten münezzehtir ve bu gibi zâlimlerin söylediklerinden âlidir. Kulların işleri Allahu Teâlâ'nın yaratmasıyla olduğu anlaşılınca, irâdesiyle olduğu da yerleşmiş oldu. (Şu kadar fark ile ki; hayra rızası var, şerre rızası yoktur.)

Şâyet mâdemki hayrı irâde ettiği gibi şerri de irâde ediyor, o hâlde murâd ettiğinden nehy edip murâd etmediği ile nasıl emrediyor? denirse, deriz ki: Emir başka, irâde başkadır. Bunun içindir ki emrine itâat etmediğinden hizmetçisini döven bir efendi'ye sultân'ın tâzir etmesi üzerine, hizmetçisinin itâat etmediğini göstermek üzere sultân'ın huzûrunda: «Şu at'ı eğerle.» diye emr eder. Gâyesi o işi yaptırmak değil, emrine itâat etmediğini göstermektir. Zira emredip vaziyeti sultâna göstermese mâzereti makbûl olmazdı. Eger maksadı onun itâati olsa kendi aleyhinde olurdu (demek emir irâdeden ayrılabilir.) Bunun gibi Allahu Teâlâ da, me'mûr olanın kendisine uymadığını göstermek için murâd etmediği şey ile de emreder.

YARATMAK VE İCÂD ETMEK ALLAHU TEÂLÂ'NIN FAZLI İLEDİR

DÖRDÜNCÜ ASIL : Allahu Teâlâ'nın yaratması, yokdan var etmesi ve insânları selâhiyyetli kılıp mükellef tutması kendi fazl ve ihsânidir. Ne teklif ne de yaratmak O'na vâcibdir.

Mû'tezile (197) maslahata riâyet için, bunları Allah üzerine vâcib tanımlıdır. Mû'tezile'nin bu zu'umları muhâldir. Zîra vâcib kılan, emr eden, nehy eden O'dur. Nasıl olur da kendisi borçlanmağa hedef ve lüzûma muhatâb olur? (Yâni Allahu Teâlâ'yı mes'ûl tutmak için kendisinden üstün bir Hâkim'in bulunması lâzım ki bu olamaz.) Aynı zamanda vâcibden murâd iki emrin birisidir.

Birincisi : Terkinde âtisi için zarar düşünölen bir işi yapmaktır. Ahirette ateş ile azâb olmamak için kul üzerine vâcib olan Allah'a itâattir denildiği gibi. Veyâhût yapmamasında peşinen zarar olan bir işi yapmaktır. Ölümden korunmak için susayan adam'ın su içmesi lâzımdır, denildiği gibi.

İkincisi : Yokluğu, muhâle müeddi olan şeyi murâd etmektir. Mâlûm'un vücûdu vâcibdir denildiği gibi. Yâni Allahu Teâlâ'nın, olacağını bildiği her şeyin olması vâcibdir. Zîra olmaması ilm-i ilâhî'nin -hâşa - cehâlet olmasını gerektiren muhâli istilzâm eder. (İşte vâcib bu iki mânâda kullanılır.)

Eğer birinci mânâsiyle mû'tezile, yaratmak Allahu Teâlâ'ya borçtur derse, Allahu Teâlâ'yı ya peşin veyâ gelecekte zararlandırmış olur ki (bu küfürdür). Eğer ikinci mânâyı kastediyorsa yâni Allahu Teâlâ'nın ilminin değişmesi mânâsında ise bu kabûlümüzdür. Çünkü ilm-i ilâhî bir şeyin olmasına taallûk edince bunun olması zarûridir. Bu değişmez vâcibden üçüncü bir mânâ kâd ediyorlarsa böyle bir mânâ bilmiyoruz.

Kulların menfaatine riâyet, Allah'a vâcibdir sözü ise, bâtil ve aslında çürükdür. Çünkü kulların hakkında yarayışlı olanı yapmaktan zarar görmeyeceğine göre, hakkında vâcibdir demenin bir mânâsı kalmaz.

Eğer kulların hakkında yarayışlı olanı yaratmak Allahu Teâlâ'ya borç olsa idi, onları Cennette yaratması gerekirdi. Amma dünyâda yaratıp onları hatâlarla karşılaştırmak, sonra onları hatâlarından dolayı

(197) İ'tizal — Ayrılık demektir. Ehl-i sünnetten ilk ayrılan tâife, Mû'tezile'dir. Reisleri Vâsıl bin Ata, Hasan-ı Basri'nin meclisinde; «Büyük günâhları irtikâp eden ne mü'min ve ne de kâfirdir.» demekle küfür ile imân arasında bir derece olduğunu iddia ettiğinden Hasan-ı Basri: «Vâsıl bizden itizal etti-ayrıldı.» demesiyle «Mû'tezile» adını almışlardır. Kâdı Abdü'l-cebbar da, sonra gelen büyüklerindedir. (Mütercim)

hesâba çekmek gibi ikaba hedef tutmakta akıl sâhipleri için, gıpta edilecek taraf yoktur. (Bütün bunlar, kullar için faydalı olan şeyi yaratmanın Allah'a borç olmadığını açıkça gösterir.)

TEKLİF-İ MÂLÂYUTAK

BEŞİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'nın, güç yetiremedikleri şeylerle insanları mükellef tutmasının câiz olmasıdır. Mü'tezile bunu kabûl etmez. Halbuki eğer güç yetiremedikleri şeylerle teklif câiz olmasaydı, bu gibi teklifin kaldırılmasını istemek boş bir şey olurdu. Halbuki bunu istediler ve dediler ki :

« رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ »

«Ey Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şeyleri bize yükleme.» (2-Bakara: 286).

Ve yine Allahu Teâlâ Peygamberine, Ebû-Cehl'in imân etmiyeceğini bildirdikten sonra kendisini bütün sözlerinde tasdik etmesi için Ebû-Cehl'e emretmesini, Allahu Teâlâ Peygamberimize emretmiştir. Halbuki sözlerinden birisi de Ebû-Cehl'in onu tasdik etmiyeceğini söylemesidir. Kendisini tasdik etmiyeceği şeyde nasıl tasdik etsin bunun vücûdu muhâldir. (198)

YARATIKLARI ELEMLENDİRMENİN CEVAZI

ALTINCI ASIL : Geçmiş günâhı ve gelecek sevâbı olmadan Allahu Teâlâ hiç karşılıksız dilediğine azâb etmesinin câiz olmasıdır.

Mü'tezile, karşılıksız cezâyı zulüm sayarak, Allah hakkında bunu kabûl etmezler. Halbuki O mülkünde tasarruf ediyor; mülkünde tasarruf etmesinde zulüm düşünülemez. Çünkü zulüm, izni olmadan başkasının mülkünde tasarruftur. Allahu Teâlâ hakkında bu muhâldir. Çünkü mülkün ondan başka sâhibi yok ki orada tasarrufu zulüm olsun. Cürümsüz elemlendirmenin câiz olduğuna, bu gibi hâdiselerin

(198) Hanefilere göre: Teklif-i malâyutak, yâni insanların güç yetiremediği şeylerle onları mükellef tutmak yoktur. Çünkü teklif'den gâye, ya Mü'tezile'nin dediği gibi onu yapmaktır, veya denemektir. Gülcü yetmediği şey'i teklif etmekle bunların hiç biri olmaz. Ancak ashnda mümkün olup, başka bir sebeble mümteni' olan şey ile teklif câizdir. Meselâ: İmân etmiyeceklerini, Allahu Teâlâ bildiği kimselere, imân ile teklif etmek gibi, bunu bilmek teklife mâni değildir. Teklif-i malâyutakın câiz olmaması: «Allahu Teâlâ kimseye gücünden fazla teklif etmez.» Âyeti ile sâbittir. «Ey Rabbimiz, güç yetiremeyeceğimiz şey'i bize yükleme.» Âyetinden murâd teklif değil, güç yetirilmeyecek belâlardır. (Mütercim)

bulunması delildir. Meselâ geçmiş hiç bir kusûru yokken hayvanât'a insanlar vâsıtasıyle yapılan eziyetler ve nihâyet kesilmeleri onlara karşılıksız eziyettir.

Eğer, Allahu Teâlâ onları diriltecek ve burada çekdikleri elemin mükâfatını alacaklardır ve bu da Allahu Teâlâ'ya vâcibdir dersin. Deriz ki: Çiğnenen her karıncayı, ezilen sinek ve benzeri şeyleri diriltip mükâfatlandırmak Allah'a vâcibdir zanneden, akıl ve mantık dışına çıktığı gibi, şeriatin de hâricinde kalır, çünkü bu iddianın makbûl bir dayanağı olmadığı gibi sağlam bir menkûle de istinâd etmez. Çünkü, bunları diriltip mükâfatlandırmak, Allah'a vâcibdir demekten gâye-bunun terkinden Allah zarar görür demek ise bu muhâldir. Yok eğer vâcibden, şu mânâlar dışında başka bir mânâ kasd ediliyorsa, vâcib için böyle bir mânânın bilinmediği yukarda açıklanmıştır. (199)

KULLAR HAKKINDA ASLAH OLAN ŞEYE RİÂYET, ALLAH'A BORÇ DEĞİLDİR

YEDİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ kulları hakkında dilediğini yapar, kulları için aslah olana riâyet etmek ona borç değildir. Nitekim dördüncü asıl'da, Allah üzerine hiç bir şeyin vâcib olmadığını ve O'nun hakkında vücûb'un düşünülemediğini söylemiştik. O yaptıklarından sorulmaz, fakat diğerleri yaptıklarından mes'ûldür. Kul'un hakkında aslah olanı yaratmak Allah'a vâcibtir diyen Mü'tezile, birisi küçük diğeri büyük olduğu hâlde ölen iki müslümânın, kıyâmette farazi olarak cereyân edecek olan aşağıdaki münâzaralarına acaba ne cevâb verebilirdi. Tabii büyük olarak ölen iyi amellerde bulunduğu için üstün dereceler vermek sûretiyle, onu sabiye tercih etmek Allah'a vâcibdir. Buna göre sabî :

- Ya Rab! Niçin bunu benden üstün yaptın! Allahu Teâlâ :
- O büyüdü ve iyi amellerde bulundu. Onun için. Sabî :
- Beni öldüren sen değil mi idin? Halbuki sana vâcib olan beni de yaşatıp iyi ameller yapmak ile bu dereceyi almam idi, niçin beni

(199) Kat'iyet ifâde etmiyen âhâd yoluyla da olsa, Ahmed'in Enes'den Sahih sened ile rivâyet ettiği hayvanâtın dirilip haklarını alacaklarına dâir hadisi kabûl etmekle, bunun Allah'a borç olması arasında fark büyüktür.

Delilleri ile beraber, metinde geçtiği gibi günâhi olmadan elemlendirmenin câiz olduğunu Şâfi'iler kabûl eder. Mü'tezileler red eder. Hanefilere gelince: Dünyâda böyle olmasını kabûl etmekle âhirette kabûl etmezler. Fakat Allahu Teâlâ'nın hikmetine uygun düşmemesi bakımındandır. Yoksa Allah'a vâciptir ki günâhsız azâb etmemek mânâsında değildir.

Esâsen bu ayrılık, bu kabîl azâbın câiz olup olmayacağı bakımındandır. Yoksa Allahu Teâlâ'nın âhirette günâhi olmayanlara azâb etmiyeceğinde ittifak hâlinedirler. (Mütercim)

tez öldürdün de onu çok yaşattın, bu yaptığın adâlete uygun değildir. Allahu Teâlâ :

— Yaşasaydın küfr ü isyân ile azacağını bildiğim için seni küçük yaşda öldürmekle hakkında yarayışlı olanı yaptım; der.

Buraya kadarı Mû'tezile'nin Allah tarafından öne sürecekleri bir ma'zeret olabilir; fakat bu sırada Cehennem'in derekelerinde kıvranan mücrimler :

— Ya Rab! Bizim şirk ü isyân edeceğimizi biliyordun. Halbuki biz şu çocuktan daha düşük dereceye de râzı idik. Niçin bizi küçük yaşda öldürmedin? derlerse acaba ne cevâb verirlerdi? (Elbette verecekleri cevâbları yoktu). Bu vaziyet karşısında bize vâcib olan Umûr-ı İlâhiyenin Mû'tezilenin, terâzisi ile tartılmaktan çok âli olduğunu kat'i olarak bilmektir.

Şâyet Allahu Teâlâ kulları hakkında aslah olan şeylere riâyete muktedir olduğu hâlde, azâb sebeplerini onlara musallat edip haklarında hayırlı olana riâyet etmemesi hikmete uygun düşmiyen kabîh bir hareket değil midir? dersin, deriz ki : Kabîh gâyeye uymıyan şeydir. Hattâ çok kerre gâyesine uygun olduğu için birisine göre hasen (güzel) olan, gâyesine uymadığı için diğerine göre kabîh (çirkin) olabilir. Nitekim öldürülen kimselerin velileri bunu çirkin bir hareket sayarken. Düşmanları güzel kabûl ettiği gibi.

Eğer kabîh demekle, Allahu Teâlâ'nın gâyesine uygun değildir, kasd edilirse bu muhâldir. Çünkü ilâhi işler, âgraz ile muallel değildir. (200) Bu bakımdan Allahu Teâlâ'dan kabîh düşünülemez. Nitekim başkasının mülkünde tasarrufu düşünülmediği için kendisine zulüm isnad edilemediği gibi.

Eğer kabîh demekten başkasının gâyesine uymadığı kasd ediliyorsa, bunun Allahu Teâlâ üzerine muhâl olduğunu niçin söylüyorsunuz?. Bu öyle kuru bir iddiadır ki farazî olarak anlattığımız Cehennem halkının muhasemesi bunun aleyhine şehâdet etmektedir. (201)

(200) Ef'âl-i ilâhinin mualleletün bil'âgraz olmayışı, Şâfi'i görüşüdür. Hanefilere göre her ne kadar biz anlayamazsak da ef'âl-i ilâhinin bir âkıbeti hamîdesi vardır.

(201) Hüsün ve Kubuh mes'elesi: Biri Hasen, diğeri kabîh olmak üzere, insanların işleri ikiye ayrılır ki hüsün ve kubhun dört mânâsı vardır:

- 1 - Kemâl ve noksan sıfatları olmak. İlmün hasen, cehlin kabîh olması gibi.
 - 2 - Gâyeye uygun olup olmaması. Adl'in hasen, zulmün kabîh olması gibi.
 - 3 - Tab'a uygun olup olmaması. Tatlılığın hasen, acılığın kabîh olması gibi.
- Bu üç kavle göre şer'i'atte, ister olsun ister olmasın, hüsün ve kubuh aklen bilinir.

4 - Dünyâda övülmek veyâ yerilmeğe, âhirette mükâfat veyâ mücâzata hak kazanmaktır. Burada da dört mezheb vardır:

A - Es'ârîler : Bunlara göre hüsün, emrin mücebidir. Yani emrolunduğu için

Bundan sonra (Allahu Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâsından olan) hakim demek, eşya'nın hakikatini bilen ve irâdesine uygun olarak dülediğini yapmağa gücü yeten, demektir.

Bu mânâ, aslah'a riâyeti nereden gerekli kılıyor?

Ama bizim aramızda, dünyâ'da övülmeğe, âhirette mükâfat almak bakımından faydalanmak veyâ zararı def'etmek için kendisine nazaran kârlı tarafa riâyet eden kimseye Hakim dediğimiz ayrı istilâhtır. Allahu Teâlâ hakkında bunlar muhâldir. (Çünkü gâibi şahid'e kıyas etmek doğru olmaz.)

ALLAH'I BİLMEK

SEKİZİNCİ ASIL : Allahu Teâlâ'yı bilmek, aklen değil, şer'an ve Allahu Teâlâ'nın borç etmesiyle vâcibdir. Mû'tezile buna muhâlifdir. (Yâni onlara göre Allah'ı bilmek, aklen vâcibdir.) (Allah'ı bilmek şer'an vâcib olduğuna akli delil.)

Zira aklın, Allahu Teâlâ'ya itâati borç kılması ya bir fayda içindir veyâ boş yeredir. Aklın boş yere itâati gerekli kılması doğru olamaz. Çünkü akıl, boş şey ile emretmez. Eğer bir fayda için gerekli kılıyorsa bu fayda ya mâbud olan Allah'a veyâ kul'a raci olur. Allah'a âit olamaz. Çünkü Allahu Teâlâ illet, garaz, ve faydadan münezzehtir. Hat-tâ küfür, imân, tâat, isyân, Allahu Teâlâ nazarında müsâvi olan şeylerdir. (Yâni Allahu Teâlâ'ya bir kâr ve zarar düşünülemez.) Kul'a raci bir faydası bakımından da muhâldir. Zira bu fayda (ya dünyâ'da veyâ âhirette olur.) Dünyâ'da olamaz. Çünkü itâatin peşin bir gâyesi yoktur. Belki nefesine galebe çalması bakımından bir sürü eziyet çek-

güzelidir. Yoksa güzel olduğu için emrolunmuş değildir. Herhangi bir şey'in hüsnünü bildiren şer'i'attır; akıl şer'i'atın bu hitâbını anlamak için yalnız bir âlettir.

B - Mû'tezile : O iş güzel olduğu için Şer'i'at onu emretmiştir. Yâni iş'in güzelliğini akıl bilir. Şer'i'atın bunda dahil yoktur. Şu kadar ki, akl'ın, ilk bakışta anlayamıyacağı bazı güzellikleri şer'i'at açıklar.

C - (Mizan Sâhibi) İmâm-ı Şârâni, Hüsün, akıl ile anlaşıldığı yerlerde aklın mücebi ve emrin medlûlüdür. İmân adl ve ihsân gibi. Akıl ile anlaşılmayan kısımlarda emrin mücebi olup akıl emri anlamak için bir âlettir ki, şer'i hükümlerin çoğu bu kablidir.

D - Hanefilere gelince : Hasen emrin, kabih nehy'in medlûlüdür. Herhangi bir iş'in güzellik ve çirkinliğini gerekli kılan Şer'i'attır. Akıl ile ister anlaşılın, ister anlaşılmasın. Fakat akıl yalnız bir âlet değil, belki güzellerin bâzısını Şer'i'attan evvel kolaylıkla bilebilir. (Doğruluğun güzelliği gibi.) Yâni güzellik akıl ile bilinir, fakat ona Şer'i'at hükmeder. Nitekim kanunlarda da böyledir; bir şey'in kâr ve zararını akıl anlar fakat hükmeden vazî kanundur.

Bu ayrılığı şöyle hülâsa edebiliriz: Eş'ârilere göre : Hükümde hüsün de şer'idir. Mû'tezileye göre: Her ikisi de akıldır. Mâtüridîyeye yâni bizlere göre, hüsün akıl, hüküm şer'idir. (Mütercim: Usûl-i fıkâh kitâblarından hülâsa.)

mesi vardır. Gelecekte de bir gâye taşıyamaz. Çünkü gelecekte itâate mükâfat, isyân'a cezâ olduğunu akıl nereden bilebilir? Halbuki akıl için isyân ile tâat ikisi birdir. Çünkü hiç bir şey'e ayrı bir meyli olmadığı gibi, hiç biri hakkında da ihtisası yoktur. Bütün bunları bildiren şerî'attır. (O hâlde Allahu Teâlâ'yı bilmek aklen değil şer'an vâcibtir.)

Birisinden zevk alıp ona meyletmesi, diğerinden zevk almadığı için onu terketmesi bakımından, insân, şükr ile (202) küfran'ı (203) ayırabilir, diye yaratan ile yaratık arasında benzerlik arayan ve bu sûretle mukayese yapmağa çalışan aldanmıştır.

Şâyet (Mû'tezille tarafından), nazar ve mârifet ancak Şerî'at ile vâcib olacağına, ve Şerî'at de mükellefin aklını kullanmasıyla yerleşeceğine göre: mükellefin birisi, (mucize ile, nübüvvetini isbâta çalışan) Peygambere akıl, nazarı mucib olmadığına, Şerî'atta benim hakkımda ancak nazar ile yerleşeceğine göre, ben de Şerî'at'ın sübûtu için aklımı kullanmıyorum derse, Peygamberi ilzam etmiş olmaz mı, diye bir sûal vârid olursa; cevâben de deriz ki : (Bu söz'ün kıymeti yoktur.) Çünkü bu söz bir kimseye «Arkanda yırtıcı hayvan vardır, eğer oradan ayrılmazsan, seni parçalar, eğer ardına bakarsan doğru söylediğimi anlarsın.» denildiği hâlde o adam: «Ardıma bakmadıkça doğruluğuna inanmam, doğruluğuna inanmadıkça da ardına bakmam» demesine benzer ki bu, adamın ahmaklığına delildir. Neticede arslan onu öldürür ve kurtarmağa çalışana bir şey olmaz.

Bunun gibi Peygamber Efendimiz de : «Önünüz ölüm, onun ardında yırtıcı hayvanlar, daha sonunda yakıcı ateş var. Eger gösterdiğim mucizelerle doğruluğuma inanır, koruyucu tedbir alırsanız kendinizi kurtarabilirsiniz, inanmaz ve tedbir almazsanız helâk olursunuz. Beyânâtıma iltifât eden, bilir, çekinir ve kurtarır. Dinlemeyip kendi bildiğinde ısrâr edenler helâk olur. Halbuki bütün insânlar helâk olsa bana bir zararı yoktur. Benim vazifem ancak açık tebliğdir.» buyuyor.

Şerî'at, ölümden sonraki tehlikeleri açıklıyor. Akıl da ierde olacak olan bu şeylerin mümkün olduğunu anlar, tabiat da zararlı şeylerden kaçınmağa teşvik eder. (Bu hâl akıllı kimseyi düşünmeğe sevk eder ve sizin dâvâ da çürüğe çıkar.)

Bir şeyin vâcib olması, terkinde zarar var demektir. Şerî'at'ın vâcib kılması ise düşünülen zararı açıklaması demektir. Akıl, şehvetlere uyduğu zaman, öldükten sonra zararlara hedef olduğunu anlayamaz.

İşte vâcib'i tâyinde akıl ve Şerî'at'ın mânâ ve tesirleri budur. Eger emredilen şeyin terkinde cezâ korkusu olmasaydı (Vâcib) demenin bir

(202) Şükür : Ni'meti hatırlayıp anmaktır.

(203) Küfran: Ni'meti unutup kapamaktır.

mânâsı kalmazdı. Zira vâcib demek, terkinde uhrevi zarar olan demektir. (Bunu da Şer'at bildirir.) (204)

PEYGAMBERLERİ GÖNDERMENİN CÂİZ OLDUĞU

DOKUZUNCU ASIL : Peygamberleri göndermek muhâl olmayıp aklen câiz ve şer'ân vâki' olduğuna inanmaktır. Yalnız Brahma (205) lar bunu kabûl etmez ve derler ki akıl kâfidir; Peygamberlere lüzûm yoktur.

Peygamberlerin gönderilmesi muhâl değil. Çünkü akıl, kendi başına insâna yararışlı ilâçları bulamadığı gibi, âhirette de insânı kurtaracak çâreleri bulamaz. İnsânların Peygamberlere ihtiyâcı, doktorlara olan ihtiyâcı gibidir. Şu kadar ki tıbbın doğruluğu tecrübe ile, Peygamberin doğruluğu da mucize ile bilinir.

SON PEYGAMBERİN NÜBÜVVETİ

ONUNCU ASIL: Allahu Teâlâ Yahudi, Hıristiyan ve Sabiilik (206) dînlerinin nâsihi olarak Hz. Muhammed Aleyhi's-selâm'ı, son Peygamber olarak göndermiş ve Peygamberliğini iddia ettiği mucize ve nübüvvetine delâlet eden açık alâmetlerle kendini takviye etmiştir. Bunlardan bâzıları :

- 1 — İnşıkak-ı Kamer (Ay'ın ikiye bölünmesi), (207)
- 2 — Taşların Tesbihi, (208)
- 3 — Dilsiz hayvanların konuşması, (209)
- 4 — Parmakları arasından suların akması. (210)

(204) Hanefilere göre : Allah'ı mâ'rifet, aklen vâciptir. Hattâ hiç Peygamber görmeyen, dîn nâmına bir şey duymayan bir bedevî olsa da, - madem ki vardır - akli ile bu masnua'tun bir yaratıcısı olduğunu bulmakla mükelleftir ve bundan mes'ûldür. Fakat ibâdet kısmı aklen bulunamaz. O nakle müstenittir.

(205) Brahmâ, Hz. İbrahim aleyhi's-selâm'ın Dîninde olduklarını zanneden bâzi Hindlilerdir.

(206) İbrahim aleyhi's-selâm'ın Dîninde olduklarını zanneden bâzi Hindliler-Brahmâlar gibi.

(207) Müşriklerin istekleri üzerine Mekke veyâ Mina'da Hira dağına yaklaşan Ay ikiye bölünerek dağ aralarında kalmıştır. Bu hâdise Hicretten beş sene evvel olmuştur. Peygamberimiz de: «Şahit olun.» buyurmuştur. (Bu husûstaki Hadis, Buhâri ve Müslim'de Enes, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'dan rivayet edilmiştir.)

(208) Taşların tesbihi: (Delâil-i nübüvvette Beyhâki, Ebû-Zer'den rivâyet etmiştir. Sahâbe'den bir kaç ileri gelen zevatın bulunduğu sırada, Peygamberimizin eline aldığı çakıl taşları tesbih ettiler. Sahâbe-i Kirâm, teker teker ellerine aldı ve tesbihlerini duyduklar.)

(209 - 210) Hayvanların konuşması ve parmaklarından su akması (Ahmed ve Beyhâki sahîh sened ile Yahya bin Mürre'den, bunlar ve benzeri mucizeler her ne kadar âhâd tarikîyle rivâyet edilmişse de hey'et-i mecmuâsı tevatür derecesindedir.)

Peygamber Efendimizin, kendisiyle bütün Arablara meydan okuduğu en büyük mucizesi Kur'ân-ı Azîm'dir. Zira onlar, fesâhat ve belâgatın en üstün mertebesine yükseldikleri, ve Kur'ân'ı yıkmak, parçalamak, dağıtmak ve yok etmek için, kendilerini hedef ettikleri hâlde, bir benzeri ile muareze edememişlerdir. Zira Kur'ân'ın dürüstlük, fesâhat ve nazmını toplamak beşer kudretinde değildir. Bununla beraber, Kur'ân'ın içinde olan eskilerin haberleri, yine, Peygamber Efendimizin hiç kitâb mütalâa etmeden bir ümmî (anadan doğduğu gibi kalan) olması ve yine Kur'ân-ı Kerîm'in gelecekte doğruluğu gerçekleşen gaybden haber vermesi. Nitekim Allahu Teâlâ'nın :

« لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ
رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ »

«İnşallah emin olup başınızı tıraş ettiğiniz hâlde elbette Mekke'ye gireceksiniz.» (48 - Fetih: 27)

Ve yine :

« أَلَمْ غَلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ
فِي بَعْضِ سِنِينَ »

«Rum mağlûb oldu. Yakın bir yerde, mamafih onlar bu mağlûbiyyetlerinin arkasından bir kaç sene içinde muhakkak galebe edeceklerdir.» (30 - Rûm : 1 - 4)

âyetleri ve benzeri âyetler de haber verdiklerinin, daha Peygamberimiz zamânında gerçekleştikleri gibi. (Bütün bunlar Kur'ân'ın en büyük mucize olduğunu gösterir.)

Mucizelerin Peygamberlerin doğruluğuna delâletine gelince: İnsanların âciz oldukları her şey, şüphesiz ilâhî kuvvetin tecellisidir. Ne zaman ki Peygamber bu hâdiseyi doğruluğuna delil gösterirse, işte o hâdiseyi Peygamberi dâvâsında tasdik eder ve doğrusun işte, insanların yapamayacağı bu işi yapmakla seni tasdik ediyorum; demek olur. Bu, şuna benzer:

Birisi, pâdişah'ın huzûrunda, maiyyetine hitâben: Ben pâdişah tarafından size gönderilmiş bir memûrum, işte doğruluğuna şahid olarak pâdişah, âdeti hilâfına üç kerre kalkıp oturacaktır. Pâdişah da böy-

ie yapmakla, muhataplar bu adam'ın dâvâsında doğru olduğuna kat'i kanâat getirirler.

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN

**SEM'İYYÂT'A ÂİTTİR, YÂNİ PEYGAMBERİMİZİN HABER
VERDİĞİ ŞEYLERİ TASDİYK'A ÂİTTİR.
BU DA ON ASIL ÜZERİNERDİR.**

**HAŞİR VE NEŞİR. İNSANLARI DIRİLTİP HESAPLARINI GORDUK-
TEN SONRA CENNET VE CEHENNEME SEVKETMEK.**

BİRİNCİ ASIL: Haşir ve Neşire dâirdir. Şer'i'at bunların olacağını haber vermiştir. Bunlar hakdır. Bunlara inanmak vâcibdir. Çünkü bunlar aklen de mümkündür. Haşir ve Neşirin mânâsı; İnsanları yok ettikten sonra tekrar diriltmektir. Bu, Allahu Teâlâ'nın kudretindedir. Yoktan var ettiği gibi, var ettikten sonra yok edip tekrar var etmeğe kaadirdir. Nitekim Allahu Teâlâ :

«مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ . قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ»

«Kül hâline gelen bu kemikleri kim diriltebilir dedi. De ki: Onları evvelâ yokdan var eden tekrar diriltir.» (36 - Yâsin : 78 - 79)

İâdeye, ilk yaratmakla delil çekmiştir. Diğer Âyet-i celledede de:

«مَا خَلَقْنَاكُمْ وَلَا بَعَثْنَاكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ»

«Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra dirilmeniz ancak bir kişinin ki gibidir.» (31 - Lokman: 28)

İâde ikinci bir ibtida olduğu için birinci ibtida gibi bu da mümkündür.

NEKİR MÜNKER SUÂLİ

İKİNCİ ASIL: Nekir Münker (211) suâlidir. Bu husûsu hadisler haber vermiştir; bunlara inanmak vâcibtir. Zira bu da mümkündür.

(211) Bunlar korkunç manzaralı iki Melkdir. Her ölü'ye bulunduğu yerde: «Rabbin kim? Peygamberin kim?» diye sorarlar.

Çünkü burada iddia edilen, Melek'in hitâbını anlayacak şekilde bedenin bâzı cüzlerine hayât'ın îadesi demektir ki bu da mümkündür. Ölüyü hareketsiz görmemiz, suâli duymamız buna engel olmaz. Zira uykuda olan kimse de görünüşte sâkin fakat içinde, uyandığı zaman bile duyabileceği lezzet ve elemi tadar. Etrafındakiler göremeyip duymadıkları hâlde Peygamber aleyhi's-selâm, Cebrâil'i, hem görür ve hem de söylediğini duyardı. O'nun Allahu Teâlâ'nın ilminden ancak dilediği kadarını anlayabilirler, hepsini ihâta edemezler. Kendilerine, onu görebilecek göz, kulak verilmedikçe görüp anlayamazlar. (212)

KABİR AZÂBİ

ÜÇÜNCÜ ASIL : Kabir azâbına inanmaktır. Bunu da Şerî'at haber vermiştir.

« النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا . وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا
الْ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ »

«Akşam - sabah Cehennem'e arzolanurlar. Kıyâmet günü Ai-i Firav'nı en şiddetli azâba koyun.» (40 - Mümin: 46)
Peygamber Efendimizin (213) ve eski İslâm büyüklerinin kabir azâbından Allahu Teâlâ'ya sığındıkları meşhûrdur. Bu da mümkün ve bunu tasdik etmek vâcibtir. Hattâ ölü'nün, yırtıcı hayvanların mi'delerine, uçan kuşların kursaklarına bölünmesi buna manî değildir. Zira azâbın acısını duyan muâyyen bir cüzdür. Allahu Teâlâ onu her parçada yaratmağa kaadirdir.

MİZAN - TERAZİ

DÖRDÜNCÜ ASIL : Mizan'a dâirdir.

Mizan, amellerin tartılması hakttır.

Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

« وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ »

«Kıyâmet günü için adâlet mizanlarını kurarız.» (21 - Enbiya: 47)

(212) Buhârî ve Müslim, Hz. Aîşe'den rivâyet etmişlerdir.

(213) Buhârî ve Müslim, Ebû Hureyre ve Hz. Aîşe'den rivâyet etmişlerdir.

buyurmuştur. Diğer Ayette de :

«فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ»

«Mizan'ı ağır gelenler, işte onlar kurtulmuştur. Mizan'ı hafif gelenler...» (7 - A'raf : 8, 9)

Mizan'ın keyfiyeti :

Günâhları bağışlanıp dereceleri çoğaltmaktaki fazlını azâbdaki adâletini göstermek için Allahu Teâlâ kendi indinde mâlûm olan derecelere göre amel sahîfelerine ağırlık yaratır ve bu sûretle herkes amelinin derecesini bilmiş olur (214).

SIRAT KÖPRÜSÜ

BEŞİNCİ ASIL : Sırat'ı bilmektir. Sırat, Cehennem üzerinde kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprüdür. (Müslim'in Ebû Sâid'den rivâyet ettiği bir hadîsdir.)

Kur'ân-ı Kerim'de :

«فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ، وَقَفُّوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ»

«Onları Cehennemın sırat'ına hidâyet edin ve onları tutun. Çünkü onlar mes'ûldürler.» (37 - Saffât : 23, 24)

Bütün ehl-i sünnet müfessiri buradaki "Sırat" kelimesini hadîse uygun olarak böyle tefsir etmişlerdir. Mû'tezile: Doğru yol mânâsında kullanır ve böyle bir köprü'den geçilmiyeceği için böyle köprü olmaz derler. (Dış görünüşte Mû'tezile haklı gibi ise de gerçekte öyle değildir.) Bu haddi zâtında mümkündür ve buna inanmak vâcibtir. Kuş'u havada uçuran Allahu Teâlâ, insânları bu köprü üzerinden yürütmeğe de kaadirdir. (Aslında böyle olan bu köprü herkesin ameli nisbetinde genişleyecektir. Ve hattâ ses duvarını aşan uçaklardan da sür'atli giden olacaktır. Mütercim.)

CENNET VE CEHENNEM

ALTINCI ASIL : Cennet ve Cehenneme ve bunların hâlen yaratılmış olduklarına inanmaktır. Allahu Teâlâ buyuruyor:

(214) Ehl-i Sünnet'e göre amellerin tartılması haktır. Keyfiyetine dâir bâzı rivâyetler varsa da en doğrusu keyfiyetini Allah'a havâle etmektir. (Mütercim)

« وَ سَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ »

«Rabbinizin mağfiretine ermek ve göklerin eninde olup mütteki-
ler için hazırladığına, cennete girmek için müsâbaka edin.» (3 - Âl-i
İmran: 133)

Burada mazi - geçmiş - sigasıyle, hazırlandı mânâsına gelen “uiddet”
kelimesi cennet ve cehennem hâlen yaratılmış ve mevcûd oldukla-
rına delildir. Bu Âyet'i lûgat mânâsında kullanmak vâcibtir. Çünkü
mecaz ve kinâye'ye kaçacak bir karine yoktur.

“Bunların şimdi yaratılmalarında bir kâr yoktur” diye itirâz
edilemez çünkü :

« لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَنْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ »

«O, yaptığından mes'ûl değil, fakat onlar mes'ûldür.» (21 - Enbi-
ya : 23)

HAK İMÂM

YEDİNCİ ASIL : Peygamberimizden sonra hak İmâm (215) Ebû
Bekir, sonra Ömer, sonra Osmân ve sonra Ali, (Al-
lah onlardan râzı olsun.) olduğunu bilmektir.

Peygamber Efendimiz, kimse hakkında açıkça: “Şu İmâm ol-
sun” dememiştir. Zira eğer böyle sarahatte bulunsaydı bunun Eyâ-
letlere gönderdiği Vâliler, orduların başına tâyin ettiği kumandanlar
gibi, hattâ daha açık bilinmesi lâzım idi. Onlar âşikâre herkes tara-
fından bilindiği hâlde, bu daha mühimi nasıl olur da gizli kalırdı. Eğer
o zaman biliniyor idiyse sonradan nasıl oldu da, Vâli ve Kumandan-
lar bilinirken bunlardan çok daha mühimi olan İmâm tâynini unutul-
du da bize kadar gelemedi. (Bütün bunlar Peygamberimizin hilâfet
işini kimseye vermediğini açıkça göstermektedir.)

Hz. Ebû - Bekr 'in (R.A.) hilâfeti halkın isteği ve bi'atiyledir.

Peygamber Efendimizin İmâmet'i Hz. Ali'ye açıkça verdiğini id-
diâ etmek bütün sahâbeyi Peygambere muhâlefet ile töhmet altına

(215) Burada İmâm, İslâm Devletinin Başkânı mânâsındadır.

almak ve icmâli yıkmaktır. Buna Râfızilerden (216) başka kimse cesâret edemez. Halbuki ehl-i sünnetin itikadı bütün sahâbeyi tezkiye ve onları övmektir. Nitekim Allahu Teâlâ ve Resûlü onları övmüştür. Hz. Muâviye (R.A.) ve Hz. Ali (R.A.) arasında geçenler, İmâmîhî elde etmek için değil, şimdi anlatacağımız şekilde ictihâd üzerinedir. Şöyle ki :

Ordu arasında bulunmaları ve akrabalarının çokluğu sebebiyle Hz. Osman (R.A.)'ı şehid eden katilleri teslim etmek, yeni kurulan İmâmîhî'yi zedeleyici ve bir karışıklık olacağı korkusu ile Hz. Ali, Hz. Osman'ın katillerini teslim etmenin şimdilik uygun olamayacağı ictihâdında idi. Buna karşılık Hz. Muâviye de, bu büyük cânilerin cezâsını tehir etmek, kan dökülmenin çoğalmasına ve İmâmlara karşı sükastların artmasına sebebiyet vereceği ictihâdında idi. İşte aralarındaki hâdiseler bu ictihâdlardan doğmuştur. Halbuki bu büyük âlimler her müctehid, isâbet eder buyurmuşlar. Bâzıları da isâbet eden yalnız bir tânesidir, demişlerdir (217). Hiç bir âlim de Hz. Ali'nin hatâ ettiğini söylememiştir.

SAHÂBENİN FAZİLET VE DERECELERİ

SEKİZİNCİ ASIL : Sahâbenin fazilet ve üstünlükleri hilâfetteki sıralarına göredir. Çünkü hakiki fazilet Allahu Teâlâ katındaki fazilettir. Buna da ancak Peygamber Efendimiz muttali' olabilir. Halbuki sahâbe'nin hepsini öven bir çok âyet ve hadisler vardır. Faziletin ve faziletteki tertibin inceliklerini, ancak vahy-i tenzile şahid olup taf-dile delâlet eden hâl karinelerine vâkıf olanlar bilir. Onlar bunu anlamasaydı hilâfeti böyle sıralamazlardı. Zira sahâbe-i kirâm, Allah uğrunda kimsenin levminden aldırılmıyacakları gibi, hak yoldan da hiç bir kuvvet kendilerini çeviremezdi.

İMAMETİN ŞARTLARI

DOKUZUNCU ASIL : Müslüman ve mükellef olduktan sonra İmâmîhî'nin şartları beştir.

- 1 — Erkeklik,
- 2 — Vera' - adâlete riâyet,
- 3 — İlim,
- 4 — Kifâyet, yâni âmme işlerini görmeğe liyâkat,

(216) Bunlar Şi'ilerden bir koldur. Zeyd bin Ali onları Sahâbeye fenâ söylemekten men'edince, onu terk etti ve ayrıldılar. Bunun için onlara Râfızı denmiştir.

(217) Hanefilere göre müctehid bâzan isâbet ve bâzan da hatâ edebilir.

5 — Kureyş kabilesine mensûp olmak. Nitekim Hadîsde :

« الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ »

«İmâmlar, Kureyş kabilesindedir.» buyurmuştur.

Bu vasıflarda bir kaç zât bulunduğu takdirde fazla rey alan İmâm olur. Ekseriyeti tanımayanlara "Bâğî" - âsi - denir. Bunları yola getirmek lâzımdır.

KARIŞIKLIK KORKUSU ANINDA İMÂMİN TAYİNİ

ONUNCU ASIL : İmâmlığa, ilim ve adâlet vasıflarına sâhip olmayan bir kimse geçer ve bunu atmağa kalkışmak önlenemeyecek karışıklıklara sebebiyet verecekse, imâmlığın sıhhatine hükmederiz. Zira böyle hükmetmezsek iki vaziyet karşısında kalırız. Ya İmâmı değiştirmeye kalkışmakla âmme işlerini düzenlemesi için kendisinde bulunması gereken bu vasıfların yokluğundan doğacak, daha büyük bir zarar olan fitneyi hazırlamak olacak ki, bu bir ev yapmak için bir şehri yıkmaya benzer. Veyâ İslâm memleketlerini İmâmsız ve Şer'i hükümleri bozulmuş kabûl edeceğiz ki, bu da muhâldir. Zarûret hâsıl olduğu için âsilerin istilâ ettikleri memleketlerde hükümlerinin müteber olmasını kabûl ettiğimiz hâlde zarûret zamânında bu gibilerin İmâmetlerinin sıhhatini neden kabûl etmeyelim?

İşte bu saydıklarımız, akaid kaideleri olan kırk aslı içine alan dört rükündür. Bu inanca sâhip olan "Ehl-i Sünnet vel-cemâat" olup bid'atçiler gürûhundan uzaktır.

Allahu Teâlâ hepimizi fazl u keremiyle doğru yola hidâyet etsin. Habibine, Âl ve Ashâbına Salât ve Selâm olsun.

DÖRDÜNCÜ BÂB

DÖRDÜNCÜ BÂB, AKAİD KAİDELERİNİN, İMÂN, İSLÂM VE BUNLARIN ARASINDAKİ BERÂBERLİK VE AYRILIK İLE İMÂN'IN ZİYÂDE VE NOKSANI KABÛL EDİP ETMİYECEĞİ, SELEFİN (İNŞALLAH MÜ'MİNİM DEMEK SÜRETİYLE) İMÂNDAKİ İSTİSNALARI BEYÂNINDADIR.

Burada üç mes'ele vardır:

1 — İmân ve İslâm, ikisi bir mânâda mıdır, ayrı mıdır? İslâm, imândan başka bir şey ise imânsız bulunabilir mi? Yoksa imân ile alâkalı mıdır? Bunda ihtilâf edilmiştir.

Bâzılarına göre: İmân ve İslâm ikisi birdir. Diğer bâzılarına göre de müstakil ve ayrı ayrı şeylerdir. Bir kısımlarına göre de ayrı ayrı ve müstakil şeylerdir. Diğer bâzılarına göre ayırdılar, fakat yekdiğerleriyle irtibatları vardır. Ebû - Tâlib - i Mekki "Kut'ül - Kuiûb" adlı eserinde bu husûsda uzun ve çetin ibâreli bir makale neşretmiştir. Biz lüzûmsuz uzatmalara meyiletmeden bir an evvel hakikatı açıklamak üzere deriz ki: Bu husûsta üç bahis vardır.

A — Lûgat bakımından bu iki kelimenin mânâsı,

B — Tefsir örfünde bunların mânâsı,

C — Dünyâ ve âhirette bunlara terettüp eden hükümlerdir.

Birinci bahis, sözlük bakımından,

İkinci bahis tefsir bakımından,

Üçüncü bahis de fikh-i şer'i bakımındandır.

A — Lûgat bakımından:

Burada hak olan, İmân kelimesinin tasdikten ibâret olmasıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Yûsuf aleyhi's - selâm kıssasında:

«وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا»

«Sen bizi tasdik edici olmadın. Yâni sen bize inanmazsın.» (12 - Yûsuf : 17) buyurulmuştur.

İslâm kelimesi de, teslim, kabûl ve inkıyâd (içten doğan bağlanma) ile, kibir ve inâdı terk etmekten ibârettir.

Tasdik'in husûsî yeri var; o da kalbdır, lisân onun tercümânıdır. Teslim, umûmiyetle, kalbde, lisânda ve bütün âzalarda bulunur. Kalb ile olan her tasdik aynı zamânda inkâr ve i'tirâzı atarak teslim olmak demektir. Dil ile ikrâr, âzalarla inkıyâd ve itâat de böyledir.

Lûgat bakımından İslâm, eamm, İmân ehass'dır. Yâni imân yalnız kalb ile olur; İslâm: Kalb, lisân ve cevârih ile olur. İmân da, İslâm cüzlerinin en şerefliisidir. Buna göre her tasdik teslimdir, fakat her teslim tasdik değildir. Yâni her İmân İslâm'dır fakat her İslâm imân değildir.

B — Şerî'at örfünde, yâni tefsir bakımından bunların mânâsı: Bu husûsta en doğrusu, Şerî'at'ın bu kelimelerin terâdüf (218), tehâlûf ve tedahül (219) olarak kullanılmış olmalarıdır. Terâdüf'e misâl:

« فَأَخْرَجْنَا مِمَّا كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ »

«Orada bulunan bütün mü'minleri çıkardık, orada bir tek müslüman evinden başka bulamadık.» (51 - Zâriyât: 35 - 36)

(Bu âyetle delil çekmek, müstesnâ'da asıl olan müstesnâ minh cinsinden olması bakımındandır. Yâni müslümanlar, mü'minlerden istisnâ edilmiş olması müslümanların mü'minlerden olmasını iktiza eder. Lâfızlar başka, mânâlar birdir.) Buradaki tek ev de Lût aleyhi's-selâm'ın evidir. Yine Allahu Teâlâ buyuruyor:

« يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ »

«Ey kavmim, Eğer Allahu Teâlâ'yâ imân ettiniz ise O'na tevekkül edin müslüman iseniz.» (10 - Yûnus: 84)

(Âyet-i celilenin başında mü'min, sonunda müslim kelimesi ikisinin bir mânâda olduğuna delâlet eder.) Peygamber Efendimiz de bir hadis-i şerifde :

(218) Terâdüf : Sözü başka mânâsı bir olan kelimeler demektir.

(219) Tedâhül : Bâzan imânın İslâm'da ve bâzan da İslâmın imânda kullanılmış olmasıdır.

« بَنِي الْإِسْلَامِ عَلَى خَمْسٍ »

«İslâm, beş esâs üzerine kuruldu.»

Bu hadis'de İslâm şartlarını saydığımız hâlde diğer bir defa kendisine imândan sorulduktan yine bu beş esâsı anlatmıştır. (Beyhâkî, İbn Abbâs'dan, i'tikad kitâbında bir cemâat'ın kıssası bahsinde rivâyet etmiştir.) Bu da İslâm ve imân'ın terâdüf olduğuna delildir.

İhtilâf edip başka mânâlarda olduklarına delil :

« قَالَتِ الْأَعْرَابُ أَمَّا قُلُوبُنَا لَمْ نَكُنْ نَدِينُكَ يَا مُحَمَّدُ وَلَكِنْ قَوْلُوا أَسْلَمْنَا »

«Arablar - Beni Eslem - biz imân ettik dediler. Onlara de ki : Siz imân etmediniz. "Müslüman olduk" deyin.» (49 - Hucurat : 14)

Yâni içeriden bağlanmadık, sulh u müsâlemete girdik deyin.

İşte burada imân kelimesi yalnız kalb ile tasdik, İslâm kelimesi de zâhîrî bağluluk mânâsındadır ki birbirinden ayrılıyorlar.

Cibril Hadisinde de: Peygamber Efendimize imândan sorduğunda:

« فَقَالَ : أَنْ تُوْمِنَ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ بِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ بِالْحِسَابِ وَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ »

«Allah'a, Meleklerle, Kitâblara, Peygamberlere, Âhîret gününe, öldükten sonra dirilmeğe, Hesâb'a, hayır ve şerr ile kader'e inanmaktır.»

diye cevâb verdikten sonra, "İslâm'dan haber ver." suâline cevâb olarak da, beş hasleti saymıştır. Burada da İslâm kelimesinden, söz ve iş ile zâhîr teslimiyeti anlatmıştır.

Sa'd (220) (bin Ebi Vakkas)'dan rivâyet edilen hadis'de :

(220) Cennetle müjdelenen on büyük Sahâbi'den birisidir.

« أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى رَجُلًا عَطَاءً وَلَمْ يُعْطِ الْآخَرَ
فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَرَكْتَ فَلَانًا لَمْ تُعْطِهِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ مُسْلِمٌ فَأَعَادَ عَلَيْهِ فَأَعَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ »

«Peygamber Efendimiz bir kişiye hediye verdi de diğerine vermedi. Bunu gören Sa'd (R.A.): "Ya Resûlallah falancaya vermedin. Halbuki o da mü'mindir." Peygamber Efendimiz: Veyâ müslimdir, buyurdu. Sa'd sözünü tekrâr etti, Resûlullah (S.A.V.) de aynı sözü tekrâr etti.» (221)

Burada da Peygamber Efendimiz, îmân ile islâm'ı ayırmıştır. Çünkü içinde îmân'ı olduğunu herkes bilemez. Görülen zâhiri bağılıktır ki buna İslâm demiştir.

Tedâhül'e misâl: Yine Peygamber Efendimizden rivâyet edilen bir hadîsdir. Peygamber Efendimize sordular :

« أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأِسْلَامُ ، فَقَالَ
أَيُّ الْأِسْلَامِ أَفْضَلُ فَقَالَ الْإِيمَانُ »

«— Hangi amel daha efdaldır. Peygamber Efendimiz :

— İslâm'dır. Buyurdular.

— Hangi İslâm efdaldır? suâline de :

— İmân'dır.» (222)

diye cevâb vermişlerdir. (Ahmed, Taberânî Amr b. Anbese'den sahih isnâd ile rivâyet etmişlerdir.) Burada hem ihtilâf hem de tedâhül vardır, fakat tedâhül olması lûgat bakımından daha uygundur. Çünkü îmân, veyâ cevârih ile teslim olmaktır. Bunun da en efdali kalb ile olanıdır ki o da îmândır.

İmân ve İslâm kelimelerini, terâdüf, tedâhül ve ihtilâf yollarıyla kullanmak Arab lûgatının genişliğine uygundur.

(221) Buhâri ile Müslim.

(222) Taberânî Amr b. Anbese.

İhtilâflarına gelince, ki o da tam lûgata uygun olarak îmânı yalnız kalb ile inanmaktan, İslâm'ı da zâhir inkıyâttan ibâret kılmaktır. (Teslimiyetin eam olduğunu, yâni kalb, lisân ve beden ile yapılabileceğini bildiğimize göre) bunlardan bâzısıyla teslim olmağa yine teslimiyet ismi verilir. Bir kimseye müslüman demek için lûgat bakımından mutlaka üç kısmıyla de teslim olması şart değildir. Yalnız görünüşte veyâ sözdeki bağlılığı ile de kendisine müslüman denebilir. Nitekim bedeninin bir parçasıyla başkasına dokunan kimseye, temâs etmiştir, denebildiği ve temâs etti denebilmesi için her parçasının ona temâs etmesi şart olmadığı gibi.

Bâtını inkıyâdı olmadığı hâlde görünüşteki bağlılığına bakarak kişiye müslüman demek lisân bakımından uygundur. İşte Allahu Teâlâ'nın:

« قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قَوْلُوا اسْلَمْنَا »

(49 - Hucurat: 14) Âyet-i celîlesindeki İslâm kelimesi bu mânâdadır. Peygamber Efendimizin de Sa'd Hadîsinde «Yahut müslimdir.» buyurması da aynıdır. Zira burada birini diğerinden yâni îmân'ı islâm'dan üstün tutmuş ve ihtilâf ile de birinin diğerinden üstünlüğü murad edilmiştir.

Tedâhül de aynı şekilde îmân bâbında lûgat'a uygundur. Bu da İslâm kelimesini, kalb, lisân ve bedeninin tamâmı ile birden, bağlılığından ibâret kılmaktır. Bu bakımdan îmân, yalnız kalb ile tasdikten ibâret olduğu için, islâm'ın bir parçası olur. İşte tedâhül'den kasdımız budur ki, îmân kelimesinin husûsiyeti islâm kelimesinin de umûmiliği bakımından uygundur. Buna göre: «Hangi islâmiyet daha üstündür» suâline «İmândır» diye cevâb vermesi, îmân'ı islâm'dan ayırmıştır. Çünkü îmânı islâm'dan ehass kabûl ederek islâm'a idhâl etmiştir.

Terâdüf yolu ile islâm kelimesini îmân yerinde kullanmağa gelince: (İslâm) kalb, lisân ve âzalarla bağlanmaktan ibâret olur. Zâten bunların hepsi teslimdir. Yâni hepsine birden islâmiyet denir. (İmân)'ı da yine aynen bunların bütününden ibâret kılar ve husûsî mânâsından alıp umûmî mânâda kullanmak sûretiyle bir değişiklik yapılır ki, bu da lûgat bakımından câizdir. Zira söz ve amel ile zâhiri inkıyâd tasdik-i kalbînin meyvesi ve neticesidir. Nitekim tesâmüh yolu ile ağaç denilip de meyvesiyle birlikte kastedildiği gibi. Bu kadar umûmleştirmekle, îmân, islâm kelimesine mürâdif ve mutabık olarak ziyâde ve noksansız ona müsâvi olur. İşte Allahu Teâlâ'nın:

«فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

(51 - Zâriyât : 36) Âyet-i celilesindeki Mü'min, müslim'in mürâdifi olmuş olur.

C — Fıkıh bakımından bunların hükmü:

İmân ve islâm'ın biri dünyevî diğeri uhrevî olmak üzere iki hükmü vardır. Ahiret ile alâkalı hükümleri; ebedî cehennemde kalmamaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«تَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ»

«Kalbinde zerre kadar imânı olan cehennemden çıkar.» (223)

Bu hükmün neye terettüp ettiğinde ve imân'ın neden ibâret olduğunda ihtilâf etmişler; bazıları imân, yalnız kalbin tasdikinden ibârettir dediler. Diğer bazıları : "Kalbin inanmasıyle lisânın şehâdetidir." dedi. Diğer bir kısmı da: Kalbin tasdiki ve dil'in ikrârıyla berâber beden ile ameli de imân'a kattılar. Yâni imân, bu üçün berâberliğinden ibârettir dediler.

Biz bu ihtilâfın yüzünden perdeyi kaldırarak deriz ki: Şu üç tânesini yâni tasdik, ikrâr ve ameli bir araya toplayanların varacağı cennet olduğunda hepsi ittifaktır ki, altı derecenin birisi budur.

İkinci derece: Tasdik ve ikrâr ile berâber bir kısım amellerin yanında bâzı büyük günâhların da bulunmasıdır. Bu gibiler hakkında Mû'tezile: «İmândan çıkmış fakat kâfir değil, fâsik olmuş ne mü'min, ne de kâfirdir» demekle küfr ile imân arasında bir menzile kabul ederler ve bu adam ebedî cehennemliktir derler (Havariç doğrudan küfrüne kâildir). Yakında açıklayacağımız gibi Mû'tezile ve Havariç'in bu görüşü bâtıldır.

Üçüncü derece: Yalnız ikrâr ve tasdik bulunup, amel'in bulunmamasıdır. Bu gibilere âhirette verilecek hükümde ihtilâf edilmiştir.

Ebû - Tâlib - i Mekki (Kut'ül Kulûb'un 33 üncü bâbında) "amel, imândandır; imân, amelsiz tamâm olmaz." der ve bu sözünde ittifak olduğunu söyler ve bu husûsda gâyesini bozan bir takım deliller getirir. Ezcümle: Allahu Teâlâ'nın:

«الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

«Onlar ki imân edip iyi ameller işlediler.» (13 - Ra'd : 29). (Ve benzeri âyetler). Halbuki bu âyetler amel'in, imân'ın içinde değil, dışında olduğuna delâlet eder. Aksi hâlde,

«Ve 'amilû's - sâlihâtî»

tekrâr olmuş olur. Şaşılacak şeydir ki bu zât, bu dâvasında ittifak olduğunu iddiâ ettikten sonra da, tamâmen dâvası hilâfına olarak Peygamber Efendimizin:

«لَا يَكْفُرُ أَحَدٌ إِلَّا بَعْدَ جُحُودِهِ لِمَا أَقْرَبَهُ»

«İkrâr ettiği şeyleri dili ile inkâr etmeden kimse kâfir olamaz.» (224)

hadisini de nakletmiştir. Kebâirin irtikâbları sebebiyle ebedi Cehennemde kalacaklarını iddiâ eden Mû'tezilenin bu sözlerini de kabûl etmemiştir. Halbuki diğer taraftan bu dâvasıyla de tam Mû'tezilenin tezini müdâfaa etmiştir. Çünkü bu adam'a, kalbi ile inanıp, dil'i ile ikrâr ettiği ânda (amel etmeğe vakit bulamadan) ölen Cennette midir? Suâline elbette evet demesi lâzım ki, böyle demekle de amelsiz imân'ın varlığını kabûl etmiş olur. Daha ileri giderek, bir namaz vakti geçtiği hâlde namazını kılmadan ve hattâ bu arada bir de zina ederek ölen kimse ebedi cehennemlik midir? Bunun hakkında ne dersin? Suâlimize: "Evet ebedi cehennemliktir." Diye cevâb verirse, Mû'tezilenin gâyesi de budur. Hayır derse, amel imân'ın rüknü, ve hattâ imânın bulunması veyâ kişinin cenneti hak etmesi için de şartı olmadığını itiraf etmiş olur.

Eğer: "Benim gâyem, imân ettikten sonra uzun zaman yaşayıp da namaz kılmayan ve hiç bir şer'i işlerde bulunmayan kimselerdir" derse, kendisine deriz ki: Bu müddetin miktarı nedir, imân'ı ibtâl eden amellerin sayısı ne kadar olmalıdır ve ne miktar Kebâir irtikâp etmekle imânı bâtil olur? İşte bunları takdir ve tâyin mümkün olamayacağı gibi böyle bir şey'i kimse düşünmemiştir.

Dördüncü derece: Kalbinden inanıp amel ve ikrâra vakit bulamadan ölen kimse Allahu Teâlâ katında mü'min midir, değil midir? Bu husûsda ihtilâf edilmiştir. İmân'ın tamamlanması için ikrârı şart ko-

(224) Taberânî, Ebû Saîd'den.

şanlar, "Bu adam imânını tamamlamadan ölmüştür." derler ki bu sözleri çürüktür. Çünkü Peygamber Efendimiz :

«يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ»

«Kalbinde zerre kadar imânı olan cehennemden çıkar.» (225)

buyurmuştur. Bu adam ise, kalbi imân ile dolmuştur. Nasıl olur da ebedî cehennemde kalır? Yine bunun gibi Cibril Hadisinde imân kısmında yalnız tasdikten bahsedilmiş, ikrâr mevzûbahs edilmemiştir.

Beşinci derece: Kalbi ile inandıktan sonra ikrâr'a vakit müsâid ve ikrârın borç olduğunu bildiği hâlde ikrâr etmeyen kimsedir. İhtimâl ki dil'i ile ikrâr etmemesi namazdan kaçınması sebebedir. Yâni farz olduğunu bildiği namaza olan tembelliği gibidir. Burada da deriz ki: Bu adam mü'mindir; ebedî cehennemde kalmaz. Çünkü imân, yalnız kalb'in inanışdır; dil bunun tercümânıdır. Lisân tercüme etmeden imânın tamam olması lâzım ki dil onu tercüme edebilsin. En doğrusu budur. Zira lâfızların icâb ettirdiği mânâlara uymaktan başka dayanak yoktur. Arab lisânının vaz'ına göre de imân kalb ile tasdikden ibârettir. Halbuki Peygamber Efendimiz de: «Kalbinde zerre kadar imân'ı olan Cehennemden çıkar.» buyurmuştur. Borç olan işi (ameli) yapmamakla kalbden imân çıkmadığı gibi borç olan ikrârdan sükût etmekle de kalbdeki inanç kaybolmaz.

Bir kısmı da Kelime-i Şehâdet imânın rüknüdür çünkü o bir şehâdet değil, belki şehâdete ibtida ve şehâdeti iltizâm ile bir râbita kurmaktır, dedi ise de, kalbe tercüman olması daha açıktır.

Bu husûsda çok ileri giden bir de Mürcl'e tâifesi vardır. Bunlara göre bu gibiler aslâ cefenneme girmezler. Mü'min ne kadar isyân ederse etsin, imânı sâyesinde cehenneme girmez der ve küfr ile tâatın kârı olmadığı gibi, imân ile isyânın da zarâr vermeyeceğini iddiâ ederler. Aşağıda bunların iddiâlarını çürüteceğiz.

Altıncı derece: Lisân ile şehâdet getirdiği hâlde kalbi ile inananlardır. Bu gibilerin âhirette kâfirlerden olup ebedî cehennemde kalacaklarında ve hükümlerle alâkalı işlerinde ise, mü'minlerden olduklarında şüphe yoktur. Zira bunların kalblerini bilemeyiz. Bize düşen vazife hüsn-ü zann edip dilleriyle kalblerindeki inançlarını i'tiraf ettiklerine inanmaktır. Ancak şüphe ettiğimiz üçüncü bir şeydir ki, o da Allahu Teâlâ katındaki dünyâ hükümlerindedir. Meselâ adamın birisi: "Benim mirasçım öldüğü zaman ben münâfık idim, malına vâris oldum (halbuki kâfir müslüman'a vâris olamaz), şimdi kalbimden

de inandım, tam bir müslümanım, o zaman aldığım bu miras Allahu Teâlâ katında bana helâl midir?" Yine bunun gibi, "Ben münâfık iken bir müslüman kadın ile evlendim, şimdi tam müslüman oldum, acaba nikâhı tazelemek lâzım mıdır?" Diye sorarsa işte bu düşündürür. Bunlara, dünyevî hükümler - zâhirî olsun, bâtını olsun - dış görünüşe ve söze bağlıdır. Binâenaleyh miras helâl olduğu gibi, tecdid-i nikâh da lâzım değil denebileceği gibi, zâhir görünüşe bağlanmak başkaları içindir. Zira başkası senin içini bilemez, görünüşe göre hüküm verir. Fakat herkesin kendi hakkındaki hüküm böyle değildir. Çünkü insan kendini bilir, bu bakımdan, miras haram olduğu gibi, tecdid-i nikâh da lâzımdır denebilir. Her ne kadar birincisi açık görünüyorsa da en doğrusunu Allahu Teâlâ bilmekle berâber daha açık olan ikinci kısmı yâni miras'ın helâl olmaması ve kadın ile yeniden evlenmesinin lüzûmudur. Bu sebebden (Peygamberimizin münâfıkları kendisine tanıttığı) H u z e y f e (226) (R.A.) münâfıkların cenâzesine iştirak etmezdi. Kadri yüce olan Hz. Ömer (R.A.) de Medine'de onu tâkip eder ve münâfıktır korkusu ile onun gitmediği cenâzelere iştirak etmezdi.

Cenâze namazı her ne kadar ibâdetten ise de, dünyâda dış işlerdendir. Fakat bunda da şüpheden sakınmak lâzımdır. Zira Peygamber Efendimiz :

« طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ فَرِيضَةٍ »

«Helâl'i aramak, farz üzerine farzdır.» buyurmuştur.

Bu anlattığımız, fıkıh âlimlerinin: "İrs, İslâmî bir hükümdür. İslâmiyet de teslimiyettir." demelerini bozmaz. Çünkü hakikî teslimiyet zâhir ve bâtına şâmil olandır. (Bizim dediğimiz, içi dışına uymadığı hâlde dış görünüşüne uyularak yapılan şeylerde Allahu Teâlâ katında mes'ûl olup olmadığı düşüncesine dayanır.) Bunlar ise, sözlerin dış görünüşünün umûmî kaideler ve kıyâslar üzerine kurulup zanna dayanan fikhî bahislerdir. Üstün mâlûmata sâhip olmayanlar, kelâmda olduğu gibi fıkıhda da hükümlerin kat'î olduğunu zannetmemelidir. İlmî merâsımlere ve me'nûs âdetlere kapılanlar felâh bulmazlar.

(226) Huzeyfe bin Elyemân, Ömer devrinde Müdâyin Vâlliliğini yapan, bir çok fütûhâtlarda bulunan, Sahâbe'nin ileri gelenlerinden zâhit bir zâttir. Hazret-i Osman'ın şehâdetinden 40 gün sonra 36 hicri'de ölmüştür.

MURCİ'ENİN ŞÜPHESİ

Şâyet (Kelâmcılardan olan) Mû'tezile ve Murci'enin nereden şüpheye düştüklerini, iddîalarının nasıl ibtâl edileceğini sorarsan deriz ki: Bunların delilleri, bu bâbta Kur'ândan umûmî olarak vârid olan âyetlerdir:

Murci'e: Mü'min, bütün günâhları irtikâp etse bile yine cehenneme girmez. Zira Allahu Teâlâ :

« فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا »

«Rabbisine imân eden, zulmedilmekten ve müşkülâtla karşılaşmaktan korkmasın.» (72 - Cın : 13)

Diğer Ayette de :

« وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ »

«Allah ve Resûlüne imân edenler, işte siddiklar bunlardır.»

Diğer Ayet-i celîlede:

« كَلَّمَا أَتَىٰ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا «إلى قوله» فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا
أَلَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ »

«Cehenneme atılan her postaya müvekkel Melekler: “Size korkutucu gelmedi mi?” Diye sorarlar. Onlar da: “Evet bize korkutucu geldi fakat biz inanmadık ve dedik ki Allah bir şey indirmedir”» (67 - Mülk : 8 - 9)

Bu «Küllemâ ulkiye fihâ fevcün» âm'dır. Bundan anlaşılan cehenneme her girenin inanmayıp yalanlıyanlar olduğudur. (İnananlar cehenneme girmez.) Yine Hak Teâlâ'nın :

« لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى »

«Cehennemin hararetini ancak yalanlayıp îraz eden eşkiyalar bulur, başkası girmez.» (92 - Leyl : 15 - 16)

Burada, hasr, isbât ve nefy vardır. (Yâni ancak yüz çevirip yalanla-

yan eşkiyalar cehenneme girer. İnkâr etmiyerek isyân edenler girmez demektir.) Yine Hak Teâlâ :

« مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ »

«İyilik ile gelene daha hayırlısı vardır ve bu gibiler Kıyâmetin korkusundan emindirler.» (27 - Neml : 89)

Hasenat'ın, iyiliklerin başı imândır. (Binâenaleyh imâni olanlar iyilikle gitmişler ve cehenneme girmekten eminlerdir.) Yine Allahu Teâlâ'nın :

« وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ »

«Allah, ihsan edenleri sever.» (3 - Âl-i İmrân : 134)

Âyeti ile :

« إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا »

«Muhakkak ki biz, iyi amellerde bulunanların ecirlerini kaybetmeyiz.» (18 - Kehf : 30) âyetleridir.

Her ne kadar imân ile mâ'siyyetin zarar vermiyeceğine dayanakları bu Âyetler ise de, bu Âyetler onlara delil olamaz. Çünkü bu Âyetlerde imândan murad, amel ile olan imândır. Zira biz imân zikredilip de kendisinden İslâmın murad edildiğini yukarıda açıklamıştık. Bu da kalb, söz ve amelin birbirine uymasıdır. Bu te'vîli te'yid eden, âsilerin azâb görecekleri ve azâblarının miktarını tâyin hakkında birçok haberler vardır. Ezcümle Peygamber Efendimizin :

« يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ »

«Kalbinde zerre kadar imâni olan Cehennemden çıkar.» (227) buyurması gibi. Cehenneme girmeden, çıkmak olur mu? Kur'ân-i Kerîm'den misâl :

(227). Yukarıda geçmiştir.

« إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ »

«Muhakkak ki Allahu Teâlâ kendisine ortak tanıyanı (inkâr edeni) afv etmez. Ondan başka dilediğini mağfiret eder.» (4 - Nisa: 48) âyet-i celîlesidir. Çünkü istisnâ yâni: "Dilediğini bağışlar" kaydı âsilerin bölüneceğine ve bâzılarının muazzeb olacağına delildir. Yine Allahu Teâlâ'nın:

« وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا »

«Allah ve Resûlüne isyân edenler için uzun zaman cehennem ateşi vardır.» (72 - Cin: 23)

Bu Âyet-i celîleyi kâfirlere tahsis mesnedsizdir. Yine Vâcip Teâlâ'nın:

« أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّتِمِّمٍ »

«Agâh olunuz ki zâlimler, dâimi bir azâb içindedir.» (42 - Şûra: 45)

Yine Hak Teâlâ'nın :

« وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ »

«Günâh ile gelenler yüz üstü cehenneme düşerler.» (27 - Neml: 90)

Hasene karşısında zikredilen seyyie, küçük büyük her çeşit günâha şâmlıdır.

İşte bu Âyetler onların delil çektikleri Âyetlerle muaraza hâlidir. Bunun için tahsis sebebini aramak ve te'vile kaçmak zarûreti vardır. Zira sahih ve gerçek haberler günâhları nisbetinde âsilerin azâb olacaklarını açıkça ifâde etmektedir. Bâhusus Allahu Teâlâ :

« وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَاوَدَاهَا »

«Sizden, Cehenneme uğramıyacak kimse kalmıyacaktır.» (19 - Meryem : 71)

Âyet-i celîlesi bu husûsda bir sarahat gibidir. Çünkü isyândan kimse

hâli kalmaz. Bütün bunlar, günâhkâr mü'minlerden bazılarının cehenneme gireceğine açık delildir.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

«لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى»

Âyetindeki «eşka» dan bâzı kimseleri veyâ muâyyen bir şahsı murad etmiştir.

Yine :

«كَلَّمَا الْقَبِي فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا»

Âyetindeki «fevc» bölük ve cemâatten maksad, kâfirler cemâati demektir.

Âmm olan Âyetlerin tahsisini kimse inkâr etmemiştir. Hattâ Eş'ari ve bâzı Kelâmçılar bu Âyetten ilhâm alarak umûm ifâde eden sigaları kabûl etmiyerek inkâra kalkıştılar ve bu gibi umûmlük ifâde eden sözler, mânâlarını anlatan karineye muhtaçtırlar, dediler.

Mû'tezilenin şüphesine gelince: Allahu Teâlâ'nın:

«وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى»

«Tevbe, imân ve sâlih ameller ettikten sonra hidâyette olanları ben mağfiret ederim.» (20 - Tâhâ : 82) ve yine :

«وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

«Asr'a yemin olsun ki bütün insân husrandadır, ancak imân edip sâlih amellerde bulunanlar müstesnâ.» (103 - Asr : 1-3) ve :

«وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا»

«İçinizden hiç biri yoktur ki mutlaka ona (Cehenneme) varacak olmasın, ve bu rabbının uhdesine vâcip kıldığı bir kazıyye-i muhkeme

olmuştur. Sonra mütteki olanlara necât veririz de zâlimleri dizleri üstü bırakırız.» (19 - Meryem : 71)
ve yine :

« وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ »

«Allah ve Resûlüne isyân edene Cehennem ateşi vardır.» (72 - Cin: 23)

Âyetleriyle, imân ile birlikte sâlih ameller zikredilen Âyetlerdir. Ve yine Allahu Teâlâ'nın :

« وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمَّاً فَجَزَاءُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا »

«Kasden mü'mini öldürenin cezası, ebedi olduğu hâlde cehennemdir.» (4 - Nisa : 93) Âyetleridir.

Amm olan şu Âyetler de :

« وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ »

«Şirkten başka dilediğini mağfiret eder.» (4 - Nisâ : 48)

Âyetiyle husûsileştirilmiştir. Lâyük olan "meşiyetin" şirkden başka bütün günâhlara şumûlüdür. Yine bunun gibi Peygamber (S.A.) in :

« يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْإِيمَانِ »

«Kalbinde zerre kadar imân olan cehennemden çıkar.»

Hadisi ve yine Allahu Teâlâ'nın:

« إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا »

«İyi amel işleyenlerin ecrini kaybetmeyiz.» (18 - Kehf : 30)

Âyet-i celfesi ile :

« إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ »

«Muhakkak ki Allahu Teâlâ ihsan edenlerin ecini kaybetmez.» Âyetleri de âsilerin müebbed cehennemde kalmayacaklarına delil ve âm olan o Âyetleri tahsis ederler. Çünkü ihsân edenlerin amelini zayı' etmeyen Allahu Teâlâ nasıl olur da günâh ile imânın ve bütün tâatlerin ecini kaybeder? Ama Allahu Teâlâ'nın :

« وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءُ ۖ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا »

«Kasden mü'mini öldüren ebedî cehennemdedir.» (4 - Nisâ: 93) buyurması, mü'mini, mü'min olduğu için öldürenlere aittir (228). Bu husûsî sebep üzerine vârid olmuştur.

Şâyet; «Sizin bu açıklamanızdan imânın amelsiz de olabileceği anlaşılıyor, eskiler ise imânı anlatırken kalb ile tasdik, dil ile ikrâr ve âzalarla amelden ibârettir demişlerdi; daha bu sözün ne mânâsı kaldı?» dersen :

Deriz ki: Baş ve el insandadır dediğimiz gibi, ameli de imândan saymak yanlış değil, çünkü amel, imânı tamamlar. Şu kadar ki, insân, başsız insân olamayıp elsiz insân olabileceği ve yine (İntikal) tekbirleriyle tesbihler namazdan olup fakat namazın bunlarsız bâtil olamayacağı gibi, imân da tasdiksiz imân olmaz; fakat amelsiz olabilir. Çünkü imânda tasdik, insânda baş mesâbesindedir. Fakat imânda amel ise insandaki diğer âzalar gibidir. Peygamber Efendimizin :

« لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ »

«Kişi mü'min olduğu hâlde zîna etmez.» (229)

(E b ü - H ü r e y r e 'den) buyurduğu bu Hadisten, Mú'tezilenin anladiğı mânâya Eshâb aslâ yanaşmamıştı. Belki eli, ayağı kesik olan kimse için: «Artık bu (tam bir) insân değil» dendiği gibi bu gibi fenâlıkları irtikâp eden için de olgun mü'min değil mânâsında «Mü'min değil» denmiştir. (Yoksâ imânı olduğu hâlde zîna edenin cennete gireceğine dâir Peygamber Efendimizin Ebû - Zer'e hitâben Hadis'i vardır.)

(228) Burada iki te'vil vardır. Birisi: Mü'mini öldürmek helâldir diye öldüren ebedî cehennemdedir. Diğeri de «Halid» kelimesindedir ki, bu da Tûl-i Meks Cehennemde fazla kalacağından kinâyedir.

(229) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

İMÂNIN ZİYÂDE VE NOKSANI KABŪLŪ

MES'ELE :

Eğer: «Tâat ile artmak, isyân ile eksilmek sûretiyle, selefin imânın ziyâde ve noksanı kabûl ettiğinde ittifaqları vardır. İmân yalnız tasdikden ibâret kalırsa daha ziyâde ve noksanlık nerede kalır?» dersin :

Ben de derim ki: Selef (İlk müslümanlar) (Kur'ân ve Peygamber tarafından) adâletlerine şehâdet edilmiş kimselerdir. Onların sözünden çıkmak kimsenin kârı değildir. Onların söyledikleri hakdır. Dâvâ sözlerini anlamaktadır. Onların sözünden anlaşılan imân, ayrı bir varlıktır. Amel imân'ın ne cüz'ü ve ne de rüknüdür. Belki amel, imânın kendisiyle ziyâdeleşeceği ayrı bir varlıktır. Yâni imân bir mevcûd, ziyâdelik ve noksanlık ayrı birer mevcûdlardır. Şey, bizâtihi ne artar ne eksilir. Meselâ bu insân baş'ı ile ziyâdeleşti denemez. Çünkü onunla insân olur, ancak sakalı ile, aldığı besinle ziyâdeleşti denebilir. Zâten bunlarsız da yine insândır. Bunun gibi Namaz da rükû' ve sücûd ile ziyâdeleşti denemez, çünkü bunlar ile namaz olur. Ancak sünnet ve âdâblar ile ziyâdeleşti denebilir. Çünkü bunlarsız da yine namazdır.

İşte bu anlattığımız, imânın amelden ayrı bir varlık olduğunu ve ancak amel ile artıp eksileceğini açıkça ifâde etmektedir. (Yâni imân, amelsiz bulunan bir varlıktır.)

Şâyet, İmânın mefhûmu olan tasdik, mürekkep değil, basittir. Basit'in ziyâde ve noksanı nasıl kabûl edeceği yine anlaşılmadı dersin :

Deriz ki: Yaltaklığı bırakır, dedi-kodulara kıymet vermiyerek bu dâvânın yüzünden perdeyi kaldırırsak mes'ele hal olur.

Buna göre deriz ki: İmân, üç mânâda kullanılan bir lâfzı müstektir.

1 — Avâm'ın ve hattâ çoklarının imânı. Bu imân kalbe mânevi bir kapı açmaksızın başkasını taklid veyâ kendi delilleriyle kalb ile tasdikden ibârettir. Bu i'tikad, ip'e vurulan bir düğüm gibi kalbin bir düğümüdür. Bâzan kuvvetlendiği gibi bâzan da zayıflayabilir. Bunun böyle olduğunda şüphe etme, Yahûdi ve Nasara gibi gayr-i Müslimler (ile bâtil fırkacılar)'ın çokları, ne kadar korkutsan, va'z etsen gerçeği göstersen bile saplandıkları inançlarından kat'iyyen ayrılmazlar. Bir kısmı da aynı diğerleri gibi sağlam bağlantıları olduğu hâlde, onlar gibi azimli olmadıkları için kendilerine yapılan küçük telkinlerin te'siriyle, bağlılığı gevşetmek ve inançlarını değiştirmek mümkün olur. Bu, bâtil inanç sâhiplerinde olduğu gibi, gerçek inanç sâhiplerinde

rinde de vaziyet aynıdır. Su, ağaçların büyüyüp kuvvetlenmesine yardım ettiği gibi, iyi ameller de bu îmânı kuvvetlendirir ve arttırır. Nitekim Allahu Teâlâ :

« فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا »

«Onların îmânını arttırdı.» (9 - Tevbe : 124)

Diğer Ayeti celilede de :

« لِيَزِدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ »

«İmânları ile berâber îmân arttırsınlar diye...» (48 - Feth : 4) buyurduğu gibi, bâzı haberlerde Peygamber Efendimiz de :

« الْأَيمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ ... »

«İmân, artar ve eksilir.» (230)

İbn A diyy : «Bu Hadîs'in râvileri arasında kasden yalan uyduran Muhammed b. Ahmed b. Harb - el Milhî olduğu için bâtıldır» der. İbn Mâce'ye göre: "Ebû - Hureyre, İbn Abbas ve Ebû'd - Derdâ'ya mevkûftur." der.

Bu artış ve eksiliş, tâat'ın kalbe te'siri bakımındandır. Bunu da ancak huzûr-u kalb ile ibâdete devâm ederken nefsini kontrol edenler ve böyle huzûr içinde yapılan ibâdetler sayesinde kendisini şüpheye düşürmek isteyenlere karşı inancının nasıl kuvvetlendiğini anhyanlar idrâk eder. Bunun daha canlı misâli: Öksüzün acınması gerektiğine inanan ve bu inancını, öksüzü okşamak ve ona merhamet etmek sûretiyle bilfiil tatbik eden kimse, bu sâyede kalbinin yetime karşı daha fazla yumuşadığını anlaması ve bunun gibi saygı duyduğu bir kimseye bilfiil hürmet etmekle berâber ona olan saygısının artmasını anlamasıdır.

İşte bütün kalbin sıfatları böyledir. Bedeni ameller, kalbden gelir, sonra döner kalbe te'sir eder ve kalbi kuvvetlendirir. "Münciyât ve Mühlîkât" cildinde bâtın'ın zâhir ile, amellerin kalb ve inanç ile alâkası bahsinde yine bu mevzûya temâs edilecektir. Bu alâka; âlem-i mülkün melekût ile alâkası kabilindedir. Âlem-i mülk ile, göz ile görülen varlıklar, Âlem-i melekût ile de kalb gözünü görülebilen varlık-

(230) İbn A diyy «El - Kâmil» de.

lar kasedilmişdir. Kalb, Melekût âleminde; âza ve ameller mülk âleminde. Bu iki âlem arasındaki irtibat o kadar incedir ki bâzıları, bunların bir olduğunu, diğer bâzıları ise yalnız görülen âlem'in varlığını zannettiler. Bunların ayrı iki varlık olduklarını ve aralarındaki râbitayı anlayanlar şöyle bir tâbirde bulundular.

«Bardak da inceldi, şarap da inceldi, birbirine benzedikleri için bunları ayırmak müşkül oldu.

Kimi, şarap var kadeh yok dedi, kimi kadeh var şarap yok dedi.»

Biz maksadımıza dönelim. Anlattığımız bu âlem, muâmele bilgisi dışında olmakla (o iki âlem arasında olduğu gibi) bu iki ilim arasında da bağıllık ve berâberlik vardır. Bunun için görürüz ki, mükâsefe ilmi dâimâ muâmele ilminin karşısına çıkar da güçlükle kendini kurtarır. İşte imân'ın tâat ile artmasının tevcihi, bu anlattığımız şekildedir. Bunun için Hz. Ali: «İmân, (kalbde) parlak bir nokta hâlinde belirir, amel ettikçe bu parlaklık bütün kalbi kaplar. Nifak da siyâh bir nokta hâlinde belirir, isyân ede ede bütün kalbi karartır ve o kalb de mühürleşir olur.» buyurdu ve Allahu Teâlâ'nın:

«كَأَنَّ بِلَّ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ»

«Hayır hayır; onların kazandıkları kalblerinin üzerini pas tutmuştur.» (83 - Mutaffif : 14)
Ayetini okudu.

2 — İkinci tevcih: «İmân» sözü ile tasdik ve amelin hepsi mürad olunmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَاسْتِعْوَانٌ أَبَا»

«İmânın yetmiş bu kadar kapısı vardır.»

Diğer hadis-i şerifde de :

«لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ»

«Zâni, mü'min olduğu halde zina etmez.» buyurmuştur.

Böylece «Amel'in «İmân» lâfzının muhtevasına girdiğini kabul ettiğimizde amelin ziyâde ve noksanı kabul ettiğinde şüphe kalmaz, ancak aranacak olan yalnız tasdikten ibâret olan imânın ziyâde ve noksanlığına te'sir edip etmeyeceğidir ki, ona da te'sir edebileceğine işâret etmiştik.

3 — Üçüncü tevehh : “İmân”, göğsün genişlemesi sâyesinde keşif yolu ve basîret nûru ile perde arkasını görüp yakın ifâde eden bir tasdikden ibârettir. Bütün kısımları arasında ziyâdeye ihtimâli en az olan, İmân'ın bu bölümüdür. Fakat ben derim ki: Aslâ şüphe kabûl etmeyen yakın dahi kalbin yatışması bakımından ayrılabilir meselâ, her ne kadar her ikisinde de şüphe yoksa bile bir sayısının ikinin yarısı olduğundaki kat'i kanâat ile, Âlem'in sonradan yaratılmış bir varlık olması arasındaki kanâat bir değildir. (Çünkü birincisi bedîhilerin en açığı, ikincisi nazarîlerin en incesidir.) Zira yakın ifâde eden şeyler açıklanmaları ve kalbin tamâmiyle yatışması bakımından dereceleri müsâvi değildir. Biz ilim kitabında âhîret âlimleri bâbında bunu anlatmıştık, tekrâra lüzûm yok.

Bütün mânâlarıyla, imân'ın ziyâde ve noksanı kabûl eder dediklerinin hak olduğu meydana çıkmıştır. Nasıl hak olmasın ki, Peygamber Efendimiz: «Kalbinde zerre kadar imân'ı olan cehennemden çıkar.» (Buhâri ve Müslim, Ebû - Saïd'den rivâyet etmişlerdir.) Diğer bâzı rivâyetlerde: “Bir miskâl dinar” diye geçmiştir. Kalbdeki imân artmaz ve eksilmezse Peygamberimizin böyle miktar tâyin etmesinin daha ne değeri kahr? (231)

İMÂN'DA, İNŞAALLAH DİYEREK İSTİSNÂNIN CAİZ OLUP OLMADIĞI

MES'ELE :

Şâyet, istisnânın bir şüphe, imânda şüphenin ise bir küfür olduğuna göre, Selef'in (Sâhabe, Tâbi'in, Şâfi'i, Mâlikî ve Hanbelinin) İnşâallah mü'minim diyerek istisnâ etmelerinin yolu nedir? Onların hepsi de “Hakka mü'minim” demekten çekinir ve kaçınırlardı. Hattâ Süfyân-ı Sevrî: “Ben Allah katında mü'minim diyen yalancı, Hakka mü'minim demek ise bid'attir.” demiştir. Mü'min olduğunu bilen bir kimsenin böyle demesi nasıl yalan olur? Halbuki uzun boylu veyâ cömert olan, bunun gibi sevinmiş veyâ mahzûn olan, gören veyâ işiden kimse, Allah katında da uzun ve cömert, sevinmiş, üzülmüş, görür ve işidir olduğu gibi, nefsinde mü'min olan kimse Allah katında da mü'mindir. Eğer insân'a: “Sen hayvan (canlı varlık) mısın?” diye

(231) Hanefîlere göre: Asıl imân ziyâde ve noksanı kabûl etmez. Çünkü imân, altı şey'e kat'i olarak inanmaktır. Bunların bir tânesi eksilse imân mefhumu da kalkar. Buna göre de imân ziyâde ve noksanı kabûl etmez. Bu husûstaki Âyetler, imân edilmesi gereken şeylerin artmış olmasıyledir ki bu, Sahâbeye mahsûstur. Hadisler ise imân semere ve nûrunun artması ve eksilmesi bakımındandır. Amel, bu asıl imâna dâhil değildir. İmân-ı kâmil ise amel ile beraber olan imândır. Bu, ziyâde ve noksanı kabûl eder.

sorulsa "İnşâallah canlıyım" demesi uygun olmadığı gibi İnşâallah (Allah dilerse) mü'minin demesinin de uygun olamayacağı lâzım gelmez mi? Süfyân-ı Sevri bunu böyle deyince kendisine: "Ya nasıl diyelim?" diye vaki soruya: "Allah'a ve Allah'dan inenlere inandık." deyin, diye cevâb vermiştir. Acaba "Mü'minin" demekle, Allah'a ve Allah'dan inenlere inandım demek arasındaki fark nedir? H a s a n - ı B a s r i 'ye :

— Mü'min misin? Diye sorduklarında :

— İnşâallah, dedi. Onlar :

— Niçin imânda istisnâ ettin ya E b â S a i d , H a s a n :

— "Evet" dersem Rabbim: "Yalancısın" der ve azâbı hak ederim korkusu ile istisnâ ettim." diye cevâb verdi ve: "Nasıl emîn olayım, hoşnud olmadığı bir hareketimden, Allahu Teâlâ bana gazablanarak: "Git, senin amelini kabûl etmiyorum." demesiyle amelimin boşa gitmesinden beni kim emîn kılabilir." dedi.

İbrahim bin Edhem (232) "Sana mü'min misin diye soruldukta: "Lâ ilâhe illâllah'de" demiştir. Bir def'asında da: "Ben imânımda şüphe etmiyorum, senin bu suâlin bid'attır diye cevâb verirsin." demiştir. Alkame (233)'ye: "Mü'min misin?" diye sorduklarında: "Umarım inşâallah" diye cevâb vermiştir. Süfyân-ı Sevri: "Biz, Allahu Teâlâ'ya, Meleklerine, Kitâblarına ve Peygamberlerine inandık fakat Allahu Teâlâ katında ne olduğumuzu bilemeyiz." demiştir. "Bütün bu istisnâların mânâsı nedir?" diye sorarsan :

Cevâben de deriz ki : Bu istisnâ sahîhdır. Bunun dört şekli var, iki şekilde şüphe var fakat bu şüphe imânın aslında değil, son nefeste imân ile geçmekte veyâ imân-ı kâmilindedir. Diğer iki şekli ise aslâ şüpheyeye dayanmaz.

A — Şüphe ile alâkası olmayan birinci tevcih: Nefsini övmek ve tezkiye etmek korkusu ile cezim'den kaçınmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ :

« فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ »

«Kendinizi tezkiye etmeyin, övmeyin.» (53 - Necm : 32)

Diğer âyette :

(232) Mısır tab'ı «Edhem» kelimesini tasrih ediyor. Diğer eserde bu yok. Şarih: «Edhem» değil, İbrahim bin Yezid'i, Nehal Küfe fakihlerinden olduğunu tasrih ediyor.

(233) Alkame bin Kays, Küfe fakihlerindedir.

«أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزُكُّونَ أَنْفُسَهُمْ»

«O, kendilerini tezkiye edenleri görmez misin?» (4 Nisâ : 49)

Diğer âyet-i Celîlede :

«أَنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ»

«Bak, nasıl Allah üzerine iftirâ ederler.» (4 - Nisâ : 50)

buyurmuştur. (Ki bütün bunlardan bu maksatla istisnânın cevâzına delil verilmiştir.) Hakim'in birisine: "Doğru sözün çirkini hangisidir?" diye soruldukte: "Kişinin kendisini övmesidir." diye cevâb vermiştir. İmân ise övülecek vasıfların en üstünüdür. Bununla kat'i hüküm vermek mutlak tezkiyedir. İstisnâ sigası, yani "İnşâallah" kelimesi kendisini tezkiyeden ayırmak gibidir. Nitekim bir kimseye: "Tabîb misin veyâ Fakih misin veyâ Müfessir misin?" diye soruldukte, şüpheli olduğu için değil de kendini övmek için: "Evet İnşâallah" diye cevâb verdiği gibi. Bu, "İnşâallah" kelimesi, haberi zayıflatan bir şüphe sigasıdır, mânâsı, haberin lâzımı olan tezkiyeyi zayıflatmaktır. Bu te'vile göre fenâ bir vasıftan sorulduğu vakit istisnâ tarikiyle "İnşâallah" demesi uygun olmaz.

B — İkinci tevcih : Her hâl ü kârda Allah adını anmağa alışmak ve bütün işlerini Allahu Teâlâ'nın dilemesine havâle etmek içindir. Allah Sübhanehu ve Teâlâ Peygamberini, bizzat terbiye ederek :

«وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ»

«Herhangi bir işi, İnşâallah demeden yarın yapacağım deme.» (18-Kehf : 23, 24) buyurmuştur.

Sonra şüpheli yerlerde değil, kat'i olan şeylerde de bu sigayı kullanarak söyle buyuruyor :

«لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مَحَلِّقِينَ
رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ»

«Elbette Mescid-i Haram'a gireceksiniz inşaallah, emin, başınız traşlı ve saçınız kısaltılmış olduğu hâlde.» (48 - Fetih : 27)

Halbuki onların Mescid-i Haram'a gireceklerini Allahu Teâlâ dilemiş ve bunu kat'i olarak biliyordu. Öyle iken "İnşaallah" buyurması bunu öğretmek içindir. Peygamber Efendimizden şüpheli ve şüphesiz rivâyet edilen her haberde görüldüğü gibi, Peygamberimiz de bu terbiye ile terbiyelenmiş ve hattâ mezarlığa uğradığında :

«أَلْسَلَامُ عَلَيْكُمْ ذَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ»

«Ey mü'minler diyârı, size selâm. İnşaallah biz de sizlere ulaşacağız.» (234) buyurmuştur.

Onlara ulaşacağında şüphe olmadığı hâlde böyle buyurması, aldığı ilâhî terbiyenin iktizâsı ve bütün işlerini Allahu Teâlâ'ya havâle etmesi içindir. Bu sığa, yümn ü bereket temennisine delâlet eder. Hattâ örfde arzû ve dilekte kullanılmıştır. (Meselâ) falanca yakında ölür dendiği vakit, senin inşaallah demen, şüpheli olduğunu değil, onu arzû ettiğini ifade eder. Bunun gibi, falanca yakında iyileşir dendiğinde de senin inşaallah demen yine bu isteğini ifade eder. Bu kelime, şüphe mânâsından arzû ve istek mânâsına çevrildiği gibi, hüküm ne olursa olsun, Allahu Teâlâ'nın adını anmakla yümn ü bereket mânâsında ve böylece terbiyelenmekte de kullanılmıştır.

C — Üçüncü tevcih : Şüpheye dayanan istisnâdır. "İnşaallah Hakka mü'minim" mânâsındadır. Çünkü Allahu Teâlâ muâyyen kimseler hakkında :

«أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا»

«İşte gerçek mü'minler bunlardır.» (8 - Enfâl : 4)

buyurdu ve bu sûretle mü'minler ikiye bölünmüş oldu ki bu şüphe imânın aslında değil, belki kemâlinde olmuş olur. Herkes imânın kemâlinde şüphelidir ve bu şüphe küfür değil hattâ iki yönden doğrudur.

I — Münâfıklık , imânın kemâlini kaldırır. Gizli olduğu için bundan korunmak da güçtür.

II — İmân, ibâdetle kemâl bulur fakat amellerin kemâl üzere olduğu bilinemez. Amellerdeki şek :

« إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ »

«Gerçek mü'minler, Allahu Teâlâ'ya ve Resûlüne imân edip sonra şüphe etmiyerek, Allah uğrunda mal ve canlarıyla mücâhede edenlerdir. İşte sâdik olanlar bunlardır.» (49 - Hucurat : 15) buyurulduğuna göre istisnâdaki şüphe bu doğrulukta olmuş olur. Yine Hak Teâlâ :

« وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ »

«Fakat iyiler, Allahu Teâlâ'ya, Âhîret gününe, Meleklerle ve Kıtâb'a ve nebîlere imân edenlerdir.» (2 - Bakara : 177) buyurmak sûretiyle, sözde durmak, çetinlik ânında sabretmek gibi yirmi kadar vasıf saydıktan sonra :

« أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا »

«İşte sâdik olanlar bunlardır.» buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ :

« يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ »

«Allahu Teâlâ, sizden imân edenleri yükseltir, ilim kendilerine verilenler için dereceler vardır.» (58 - Mücâdele : 11) buyurmuştur.

Diğer Âyet-i Celîlede :

« لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ »

«İçinizden Mekke'nin fethinden önce sarfeden ve harbeden kimseler, daha sonra sarfedip harbeden kimselerle bir değildirler.» (57 - Hâdd : 10)

Yine Allahu Teâlâ :

« هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ »

«Onlar Allah katında derece sâhipleridir.» (3 - Âl-i İmrân : 163)

Peygamber Efendimiz de :

« الْإِيمَانُ عُرْيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى »

«İmân çıplaktır; elbisesi takvâdır.» (235) buyurmuştur.

Diğer bir hadis'de de :

«İmân, yetmiş bu kadar kapıdır. En küçük derecesi (gelen geçene) eziyet verecek şeyleri yoldan uzaklaştırmaktır.» (236) buyurmuştur. Bütün bu anlattıklarımız, olgun imânın amel ile alâkalı olduğuna delâlet etmektedir.

« الْإِيمَانُ بِيَضْعٍ وَسَبْعُونَ بَابًا أَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ »

İMÂNIN NİFÂKDAN BERÂETLE ALÂKASI

İmânın nifâkdan ve şirk-i hafiden berâetle olan alâkasına gelince:

Peygamber Efendimiz :

« أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ خَالِصٌ وَإِنْ صَامَ وَإِنْ صَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُؤْمِنٌ مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اتَّعَمَنَ خَانَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ وَفِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ »

«Dört haslet sâhibi, Namaz kılsa, oruç tutsa ve kendisini mü'min zannetse bile, hâlis münâfıktır: Yalan konuşan, sözünde durmayan,

(235) Yukarıda geçmiştir.

(236) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

emânete hıyânet eden ve husûmette ileri giden yâni dâvâlaşmada hak-
kından fazlasını almağa çalışan. Diğer rivâyette de: Muâhededinde
gadrlik eden.» (237) buyurmuştur.

Ebû Saïd-i Hudri (R.A.)'den rivâyet edilen Hadisde :

«الْقُلُوبُ أَرْبَعَةٌ قَلْبٌ أَجْرَدٌ وَفِيهِ سِرَاجٌ يَزْهَرُ فَبِذَلِكَ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ
وَقَلْبٌ مُصْفَحٌ فِيهِ إِيْمَانٌ وَنِفَاقٌ فَمَثَلُ الْإِيْمَانِ فِيهِ كَمَثَلِ الْبَقْلَةِ
يَمُدُّهَا الْمَاءُ الْعَذْبُ وَمَثَلُ النِّفَاقِ فِيهِ كَمَثَلِ الْقُرْحَةِ يَمُدُّهَا الْقَيْحُ
وَالصِّدِيدُ فَأَيُّ الْمَادَّتَيْنِ غَلَبَ عَلَيْهِ حَكَمَ لَهُ بِهَا. وَفِي لَفْظِ آخِرِ
«غَلَبَتْ عَلَيْهِ ذَهَبَتْ بِهِ»

«Kalbler dörde bölünür: Birincisi, zulmetten temizlenip içinde nûr
ışığı parlayan kalb; işte bu mü'minin kalbidir. İkincisi Meyyâl olan
kalbdır (sağa sola kayar), imâni da var, nifâkı da var. İmâni, bakla,
sebze gibidir. Onu tatlı su büyütür, nifâkı da, kan, irin kendisini bü-
yüten bir yara gibidir. Hangi taraf gâlib gelirse o kalb, onun hükmünü
alır. Diğer bir tâbirle, gâlip gelen taraf diğerini yok eder.» (238)

Diğer bir Hadisde :

«أَكْثَرُ مُنَافِقِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قُرَّاءُهَا»

«Bu ümmetin en çok münâfıkları okuyucuları (hâfızları)'dır.»
(239)

Diğer Hadis-i şerifde de :

«الشِّرْكُ أَخْفَى فِي أُمَّتِي مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ عَلَى الصَّفَا»

(237) Buhâri ile Müslim, Abdullah b. Ömer'den.

(238) Ahmed, Ebû Saïd'den.

(239) Ahmed ve Taberânî, Ukbe b. Amir'den.

«Şirk, yalnız kaya üzerinde yürüyen karınca (nın ayak patırtısından) daha gizlidir.» (240) buyurmuştur.

NİFÂKDAN KORUNMAĞA DAİR BAZI HADİSLER

Huzeyfe (R.A.) :

«كَانَ الرَّجُلُ يَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصِيرُ بِهَا مُنَافِقًا إِلَى أَنْ يَمُوتَ وَإِنِّي لَأَسْمَعُهَا مِنْ أَحَدِكُمْ فِي الْيَوْمِ عَشْرَ مَرَّةٍ»

«Peygamberimizin zamânında, söyleyenin ölünceye kadar münâfık sayıldığı sözü, şimdi günde on kerre bir kişiden duymaktayım.» (241) demiştir.

Bâzi âlimler: Kendisini nifâkdan uzak zannedenler, nifâk'a en yakın olan kimselerdir, demişler. Huzeyfe: «Bugün, Peygamberimizin zamânından daha çok münâfıklar vardır. O zamân nifâklarını gizliyorlardı, şimdi ise açıklıyorlar.» demiştir. (Buhâri, yalnız "Ekser" kelimesi yerine "Şerr" vardır.) Bu nifâk, îmânın doğruluk ve kemâline zıddır. Bu gizlidir. Bundan en uzağı, korkusunu en çok saklayan olduğu gibi, en yakın olanı da kendisini en uzak zannedendir.

Hasan-ı Basri'ye :

— Şimdi münâfık kalmadı diyorlar? Hasan-ı Basri :

— Eğer mevcûd münâfıklar helâk olsaydı (çokluklarından) ve ortada kalsaydılar yollarda gezmekten çekinirdiniz, buyurmuştur. Hasan-ı Basri veyâ başka birisi: "Eğer münâfıkların kuyruğu olsa adım atacak yer bulamazdınız." buyurmuştur. Abdullah bin Ömer (R.A.) bir kişinin Haccac-ı (Zâlim) aleyhinde konuştuğunu duyunca, kendisine: "Haccac burada olsa böyle konuşabilir mi idiniz." Adam "Hayır." deyince: "İşte bunu Peygamber zamânında münâfıklık sayardık." buyurdu. (Ahmed ve Taberâni rivâyet etmiştir.)

(240) Ebû Ya'la, İbn Adıyy ve İbn Hibban, Ebû Bekre'den.

(241) Ahmed.

Peygamber Efendimiz :

« مَنْ كَانَ ذَا لِسَانَيْنِ فِي الدُّنْيَا جَعَلَهُ اللَّهُ ذَا لِسَانَيْنِ فِي الْآخِرَةِ »

«Dünyâda iki dil sâhibi olan - birine başka diğerine de başka konuşan - Kıyâmet gününde de iki dilli olarak haşır olacaktır.»

Yine Peygamber Efendimiz :

« شَرُّ النَّاسِ ذُو الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هُوَ لَأَبْوَجْهِ وَيَأْتِي هُوَ لَأَبْوَجْهِ »

«İnsânların en fenâsı, ona ayrı buna ayrı görünen iki yüzlü - müraî - kimselerdir.» buyurmuştur.

Hasan-ı Basri'ye:

— Bâzı kimseler bız nifâkdan korkmayız diyorlar. Hasan-ı Basri:

— Vallah'i nifâkdan uzak olduğumu bilmek benim için yer dolusu altından sevimlidir. Dedi. Yine Hasan-ı Basri: "Dil ile kalbin, gizlilik ve aleniyetin, ihtilâfı nifâk belirtisidir." buyurmuştur. Bir kişi Huzeyfe (R.A.)'ye: "Ben nifâkdan korkuyorum." deyince, Huzeyfe: "Eğer münâfık olsaydın nifâkdan korkmazdın, çünkü münâfık nifâkdan emindir." dedi. İbn Ebi-Melike "Yüz otuz ve bir rivâyette yüz elli Sahâbeye yetiştim hepsi nifâkdan korkarlardı."

Rivâyet olundu ki :

« أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ جَالِسًا فِي جَمَاعَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَذَكَرُوا رَجُلًا وَ أَكْثَرُوا الثَّنَاءَ عَلَيْهِ فَبَيْنَاهُمْ كَذَلِكَ إِذْ طَلَعَ عَلَيْهِمُ الرَّجُلُ وَ وَجْهُهُ يَقْطُرُ مَاءً مِنْ أَثَرِ الْوُضُوءِ وَقَدْ عَلِقَ نَعْلَهُ بِيَدِهِ وَبَيْنَ عَيْنَيْهِ أَثَرُ السُّجُودِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ هُوَ

هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي وَصَفْنَاهُ . فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَرَى عَلَى وَجْهِهِ سَفْعَةً مِنَ الشَّيْطَانِ . فَجَاءَ الرَّجُلُ حَتَّى سَلَّمَ وَجَلَسَ مَعَ الْقَوْمِ . فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : نَشَدْتُكَ اللَّهُ هَلْ حَدَّثْتَ نَفْسَكَ حِينَ أَشْرَفْتَ عَلَى الْقَوْمِ أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِمْ خَيْرٌ مِنْكَ ؟ فَقَالَ : أَللَّهُمَّ نَعَمْ . وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دُعَائِهِ : « أَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ لِمَا عَلِمْتُ وَلِمَا لَمْ أَعْلَمْ » فَقِيلَ لَهُ : أَتَخَافُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ فَقَالَ : وَمَا يُؤْمِنُنِي وَالْقُلُوبُ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يُقَلِّبُهَا . كَيْفَ يَشَاءُ »

«Peygamber Efendimiz Ashâbdan bâzıları ile otururken sahâbe bir adamı andı ve çok övdüler. Tam bu sırada, yüzünden abdest suyu damlarken elinde nâhınları olduğu ve altında secde izi bulunduğu hâlde, adam gözüktü. Ashâb : «Ya Resûlallah, işte anlattığımız adam.» dediler. Peygamber Efendimiz : «Bunun yüzünde Şeytanî bir karaltı - leke - görüyorum.» buyurdu. Adamcağız geldi, selâm verdi ve mecliste oturdu. Peygamber Efendimiz : «Sana, Allah'a yemin verdiriyorum, doğru söyle, buraya gelirken : «Bunların arasında benden iyisi yoktur.» diye hatırına geldi mi?» Adam : «Evet. Vallahi hatırımdan öyle geçti.» dedi. Peygamber Efendimiz de (duâ ederek) duâsında : «Allahım, bildiğim ve bilmediğim hatâlarımdan sana istiğfâr ederim» buyurmuştur. Bunun üzerine Peygamberimize : «Siz de korkuyor musunuz? Ya Resûlallah.» diye soruldu. Peygamber Efendimiz : «Beni hangi kuvvet emîn edebilir? Halbuki insanların kalbleri, Allahu Teâlâ'nın kabze-i kudretindedir, onları dilediği tarafa çevirir.» buyurmuştur.» (242)

Allahu Teâlâ da :

« وَبَدَّالَهُمْ مِنْ اللَّهِ مَالٌ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ »

«Allah katından onlara, hiç hesablamadıkları şeyler zuhûr eder.»
(39 - Zümer : 47)

Bu Âyet'in tefsirinde onların, iyilik zannettikleri amellerini, terâzinin fenâlık gözünde bulmalarınıdır.

Seriyü's - Sakatî (243): "Bir insân, dallarında her çeşit kuş bulunan bol ağaçlı bir bahçeye girse, o kuşlar her biri ayrı bir dil ile: "Ey Allahu Teâlâ'nın velisi sana selâm." deseler, bu adam da bu söze emîn olsa kuşların eylencesi olur." demiştir.

Bütün bu rivâyetler, gizli şirk ve nifâk'ın incelikleri sebebiyle vaziyetimizin tehlikesini ve bu tehlikeden kimsenin emîn olamayacağını sana bildirmektir. Hattâ Ömer bin Hattâb (R.A.) Huzeyfe'ye kendi hâlini ve münâfıklar arasında adının geçip geçmediğini sorardı. Süleyman-ı Dârânî: "Bâzi Emirlerden duyduğum (yanlış) şeyleri düzeltmek isterdim, beni öldürürler korkusu ile sarf-ı nazar ederdim. Fakat korkum, ölümden değil, bu vesile ile ölüm ânında bana gelecek gururdan idi." demiştir. Bu anlattığımız, imânın aslına değil, hakikatine, sıdkına, kemâline ve berraklığına zid olan nifâktır.

NİFÂK'IN KISIMLARI : Nifak iki kısma ayrılır :

Birincisi sâhibini dünden çıkarır, küfre ilhâk eder ve ebedî Cehennemlikler arasına kor.

İkincisi de ya sâhibini bir müddet cehenneme sevk eder veyâ cennetteki derecesini bir müddet cehenneme sevk eder veyâhut cennetteki derecesini ve sıdıklar arasındaki mertebesini düşürür. Bu, şüpheli olduğu için bunda istisnâ güzel görülmüştür.

Nifâk'ın aslı, gizli âşikârlığın ayrılığı Allahu Teâlâ'nın mekrinden emîn olmak, kendini beğenmek ve benzeri hâllerdir ki, bunlardan ancak sıdıklar kurtulabilir.

Dördüncü Tevcih : Yine şüphe üzerine olan istisnâdır. Bu da son nefes korkusudur. Çünkü ölüm ânında imânını koruyup koruyamayacağını kimse bilemez. Eğer küfür ile giderse geçmiş bütün ameli mahv olur. Çünkü amel son nefesin imân selâmetine bağlıdır. Nitekim oruçlu bir kimseye kuşluk vakti: "Oruçlu musun?" diye sorulduktaki: "Evet kat'i olarak oruçluyum." der ve akşamdan önce iftâr ederse yalancı olduğu gibi. Çünkü oruç olabilmek için akşama kadar devâmı şarttır. Gündüz'ün tamamı orucun sıhhatinin vakti olduğu gibi, ömrün bütünü de imânın sıhhatinin vaktidir; netice belli olmadığı için

(243) Cüneyd'in dayısıdır. Mârûf Kerhî'nin talebesi ve yeğeni Cüneyd'in hocasıdır. 251'de ölmüştür.

sonu gelmeden bu günkü vaziyete bakarak onu sıhhatle tavsif etmek şüphelidir. Allahu Teâlâ'dan korkanların gözyaşları da bundandır. Çünkü bu, zuhûrundan evvel bilinemiyen, meşiyet-i ezeliyyenin ve kazâ edilmiş ilâhî hükmün bir neticesidir. Neticeden korkmak, başlangıçtaki takdîr'in meçhûliyetinden ileri gelir. (Yâni son nefesin korkusunu saklamak, hâlen bilinemiyen ezeldeki ilâhî hükmün korkusunu saklamak demektir.) Çok kerre bu anda, geleceği için ezelde takdîr edilen hükmün nakîzi zuhûr edebilir. (Yâni bu anda mü'min iken - Allah korusun - ileride küfre gidebilir. Bu anda kâfir iken ileride mü'min olabileceği gibi.) Ezelde hüsnâ'nın - cennetin - kendisine takdîr edildiğini bilen kimdir?

Allahu Teâlâ'nın :

« وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ »

«Ölüm sarhoşluğu muhakkak gelir.» (50 - Kâf : 19)

Âyetindeki "bi'l-Hakk" kelimesinden murâd "bi's-sâbıkati" yâni "ezelde takdîr ettiği hükmünü açığa çıkarmakla demektir" denilmiştir. Hat-tâ eski âlimlerden bâzıları: "Amellerin, neticeleri tartılır." demişlerdir. Ebû'd-Derdâ (R.A.) yemin ederek imânının selbinden korkmayanların imânı selb olur, derdi.

Denildi ki: Öyle günâhlar var ki onların cezası, - Allah korusun- son nefesde imânsız gitmektir. Yalan kerâmet ve velîlik iddiası bunlardandır.

Bâza ârifler diyor ki: Adamın kapısının önünde şehid olarak öleceğimi, hemen odamın kapısı önünde de imân ile öleceğimi bana bildirsel, odamın kapısından evin kapısına gidinceye kadar kalbimin ne şekil alacağını bilemediğim için (şehâdeti fedâ eder) ve odamın kapısı önünde imân ile ölmeyi tercih ederim.

Diğer bâzıları: Bir kimseyi elli sene müslümân tanısam da küçük bir fâsiladan sonra ölse, ben onun mü'min olarak ölümü ile hükmedemem. (244)

« مَنْ قَالَ أَنَا مُؤْمِنٌ فَهُوَ كَافِرٌ، وَمَنْ قَالَ أَنَا عَالِمٌ فَهُوَ جَاهِلٌ »

(244) Bizim inancımızda Kur'an veyâ Hadis'den haklarında sarfh nass olmayan hiç bir kimse için ölümünden sonra bu adam cennetlik veyâ cehennemliktir diye hükmedemeyiz. Hüsn-ü zann etmekle beraber gerçeği Allahu Teâlâ'ya havâle ederiz. Ancak umûmiyetle mü'minler cennetlik, kâfirler cehennemliktir, deriz.

«Ben mü'minin diyen kâfir, ben âlimim diyen de' câhildir.» (245) buyurmuştur. Allahu Teâlâ'nın :

«وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا»

«Rabbinin sözü doğruluk ve adâletle tamamlandı.» (6 - En'am : 115)

Âyet-i kerîmesindeki sıdk (doğruluk)'dan murâd, imân ile ölenler, "Adl" den murâd da küfr ile ölenlerdir, denilmiştir. Yine Allahu Teâlâ :

«وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»

«Kulların ahvâlinin sonu Allah'a râcidir.» (22 - Hacc : 41)

Şüphe bu bakımdan (yâni son nefesde ne olacak korkusu ile) olursa «İnşâallah Mü'minin» demek sûretiyle imânda istisnâ lâzımdır. Zira imân, sâhibini cennete koymaktan ibârettir. Nitekim oruç, Allahu Teâlâ'nın hakkını ödemek olduğu gibi, akşama kadar devâm etmeyen oruç oruç sayılamıyacağı ve borcu ödeyemeyeceği gibi, sonuna kadar devâm etmeyen imân da ne sâhibini cennete koyabilir ve ne de imân sayılabilir. Hattâ geçen günün orucundan sorulduğu vakitte: «Oruç tuttuğunu kat'i olarak bildiğin hâlde, gerçek orucun makbûl olan oruç olduğunu ve bunu da Allah'dan başka kimse bilemeyeceği için: «Evet, İnşâallah» diyerek istisnâ edebilirsin.» İşte bu sebebden yapmış olduğun bütün iyi amellerde istisnâ etmek güzeldir ve bu şüphe, yapılan amelde değil, amelîn kabûl olup olmadığında- dır. Çünkü sıhhatinin bütün dış şartlarına riâyet edebildikten sonra Allahu Teâlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği bâzı gizli sebebler amelîn kabûlüne engel olabilir. Bunun için şüphe etmek güzel bir hareket olmuş olur.

İşte «İnşâallah Mü'minin» diyerek imânda istisnânın güzel yolları bunlardır. (Kavaldü'l-Akaid) kitâbı bu bahisle sona ermiştir. (246)

(245) Taberânî, İbn Ömer'den.

(246) Hanefîlere göre : Tasdik ve ikrârı olan kimsede imân gerçekleştiği için, «Hakka (muahakkak, elbet) mü'minin» der ve «İnşâallah mü'minin» demesi uygun olmaz. Çünkü, eğer bu istisnâ bu ânda şüphe için ise - şüphe tasdika münafi olduğu için - küfürdür. Eğer edebe riâyet, bütün işlerini Allah'a havâle veyâ gelecekteki hâlini nazara alarak veyâ yümn ü bereket olarak Allah adını veyâ kendini tezkiyeden kaçınmak ve benliğini kırmak maksadı ile «İnşâallah mü'minin» diyerek istisnâ ederse, nihâyet cümle mânâsında bir şüphe şâibesi bulunduğu için yine terk etmesi daha uygundur. Peygamber

Allahu Teâlâ'nın İltfı ile ikinci kitâb tamâm oldu. O'na hamd, Peygamberine ve bütûn hayırlı kullarına salât olsun.

Efendimizin mezarlıkta: «İnşallah biz de size ulaşacağız» sözü, ölümdе şüphe için değil, o mezarlığa yatması bakımındandır.

Burada gerçek olan, bizimle Eş'âriiler arasındaki farkın mânâ bakımından değil, lâfız bakımından olmasıdır. Çünkü İmândan bu andaki tasdik mânâsı kastediliyorsa bu gerçekleşmiştir; istisnâya lüzûm yoktur. Hanefilerin dedikleri de budur, ki Şâfi'iler de bunu kabûl eder. Eğer imânın kemâli, ve neticesi kastediliyorsa bunu ancak Allah bilir ki Şâfi'ilerin dediği budur. Hanefiler de bunu kabûl eder.

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmihal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HIZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BIZIM YERİMİZ
CAMININ PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylaşmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org